This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Slav 9010.30

Bought with the income of
THE
SUSAN A. E. MORSE FUND
Established by
WILLIAM INGLIS MORSE
In Memory of his Wife

Harvard College Library

XXXVI ИЗДАЊЕ ЧУПИЋЕВЕ ЗАДУЖБИНЕ XXXVI

ПИСМА
О КЊИЖЕВНОСТИ У СЛОВЕНАЦА

НАПИСАО

ПРОФ. Андра Гавриловић

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАРИЈА ПЕТРА К. ТАНАСКОВИЋА ДО ДЕЛИЈСКЕ ЧЕСМЕ.

1895.

Slav 9010.30

ГДЕ ЈЕ ШТО

СТРАНА

Предговор IX

Писма о књижевности у Словенаца

Прво писмо. Поглед на народ и на стару политичку и књижевну историју његову 3—25.

I. Књижевни напредак. Књижевна и политичка историја. Старо и ново доба у књижевности. — Језик. Седишта, број, вера, управа. Политичка судбина 3—16.

II. Трагови књижевне радње. Бризински рукопис. — Покрет у XVI веку. Трубар и његови помагачи. Сузбијање реформације. Књижевност протестанска и католичка. Потоње доба. — Језик и правопис . . . . 16—25.

Друго писмо. Француска владавина. Илирске покрајине. Илирска Краљевина. — Књижевно свитање. Валентин Водник, његов рад и живот. Водникови савременици . . . . . 26—38.

Треће писмо. Напредак књижевности после Водника. — „Крањска Пчелица“. „Пчеличари“. — Фрања Прешерен и његова поезија . . . . . 39—58.

Четврто писмо. Година 1848. „Словенија“. — Књижевни препорођај. Јан Блајвајс, његов живот и рад. Питање о књижевном језику и правопису. „Новице“

и њихов успех. Карактер рада Блајвајсова и његове заслуге. — Сурадници „Новица“ . . . . 59—77.

Пето писмо. Нов полет. Антон Јанежић и „Гласник“. Симон Јенко. — Фрања Левстик и Јосиф Стритар. Њихова поезија 78—88.

Шесто писмо. Данашња поезија. Симон Грегорчић, његов живот и лирика. Противници. Антон Ашкерац, његова епска поезија, борба и живот. Помен других радника. Победа идеје Прешернове 89—101.

Седмо писмо. Уметничка приповетка. Помен старијих радника. Фрања Ерјавац. Јосиф Јурчић, његов рад и живот 102—118.

Осмо писмо. Ново доба уметничке приповетке. Помен важнијих радника. Иван Тавчар. Јанко Крсник, његов рад и живот 119—132.

Девето писмо. Драма. Радници првог доба. Другог доба: Драмско Друштво и његов рад. Пригодни списи. Музичке драме. Преводи. — Драме Ј. Јурчића. — Почетак трећег доба. — Обележје. 133—143.

Десето писмо. Смисао књижевности. Појаве и прилике. Закључак . . . 144—153

ДОДАТАК

Огледи препева словеначких песника.

Фрања Прешерен:

Турјашка Розамунда . . . 157.
Незаконита мајка . . . . 160.
Ја не чекам више . . . . 161.

Фрања Левстик:

Девојка и тица . . . . 162.

Јосиф Стритар:
За што и ти ниси тако? . . 163.
Назад! . . . . . 164.

Симон Грегорчић:
Јадно срце . . . . . 167.
Вински духови . . . . . 167.

Антон Ашкерац:
Дворска будала . . . . . 169.
Кришна . . . . . 171.

Јосиф Цимперман:
Песнику . . . . . 173.

Иван Јенко:
Девојче . . . . . 175.

Ј. П. Крилан:
Што јој се не шије! . . . 176.

Фрања Гестрин:
У манастирском врту . . . 179.

Антон Фунтек:
Крст у шуми . . . . . 180.

ИСПРАВКЕ

Страна:	Ред озго:	Стоји:	Треба:
6	18—19	незавршују	не завршују
9	1	збо	збор
10	29	живота	живља
11	5	словени	Словени
18	23	На послетку	Напослетку
19	21—22	ботаташи	богаташи
20	12—13	на послетку	напослетку
21	18—19	на на	на
21	20	библија	Библија
23	4	Таі	Таj је
23	30	језико	језиком
28	18	при одњак	природњак
30	15	спевао	певао
37	8	као богослов;	као богослов
39	7	времена	година
39	20	до векле	донекле
40	12	„Пчелипа“	„Пчелица“
40	31	српскик	српских
41	27	препевео	препевзо
42	12	којо	којој
43	7	слованачкој	словеначкој
43	17	Бледског	бледског
44	7	неоцењује	не оцењује
44	18	с	са
46	18	којаму	која му
57	21	положап	подложан
48	8—9	заштити	заштиту
51	18	песму,	песму.
53	4	рпбар	рибар
53	9	по што	пошто
55	7	престао	пристао
56	9	лирекс	лирске
56	22	натциса	натписа
57	5—6	песникове	песникова
60	17	не	те
60	21	деценија деценија	деценија
61	14	на скоро	наскоро

Страна:	Ред озго:	Стоји:	Треба:
64	2	Копитер	Копитар
64	6	Чон	Чоп
64	18	правописа	правописна
64	25	попусти	поступи
65	10	на скоро	наскоро
68	18	поклед	поглед
68	24	садиижине	садржине
68	26	1884	1845
68	30—31	наводну	народну
69	6	Чешкој:	Чешкој.
69	16	стиша	стишао
76	9	тачне	течне
79	11	књижсвиости	књижевности
85	29—30	песнковку	песникову
88	6	успеа	успех
98	2	лепши	лепше
102	14	так њига	та књига
103	10—11	су су	су
103	31	уз	из
109	14	полазује	показује
117	15	кратко"	кратког времена
122	9	писци	писца
123	3	У половини	У првој половини
123	25	већина	већина
127	12	креташе	кретоше
129	7	„Агитарор“	„Агитатор“
130	3—4	на-налазе	налазе
133	16—17	почињо	почиње
140	17—18	варљавој	варљивој
141	3	синз	сина
141	8—9	Фридрика	Фридриха
143	16	словеначког	словеначког
147	28	Словенци	Словенци
161	2	виде	види
172	7	боље	бо́ље
174	9	сунце	срце
175	у напомени	се	се
179	1	еуда	куда
179	7	шуми	мирис

ПРЕДГОВОР

Словеначка књижевност није са свим непозната српским читаоцима. Они су имали прилике читати у српском преводу дела словеначких писаца, расправе о појединим књижевницима њиховим и многе и честе белешке или краћа извешћа о појединим појавама на пољу књижевности у Словенаца. Тако су већ у неколико познати најважнији радници старијег и новијег доба. С песником Франьом Прешерном упознавала је своје читаоце бечка Српска Зора 1879, кад је донела лик с краћом биографијом песниковом и нешто мало од песама његових. О њему је опширније писало београдско Коло 1889. — Јана Блајвајса је такође Српска Зора представила ликом и биографијом читаоцима 1879.
О Фр. Левстику је укратко писало новосадско „Стражилово“ 1894 доносећи у препеву једну песму његову. — Јос. Стритара песме донела је Српска Зора у препеву Ј. Симеоновића Чокића 1877, а новосадски је Јавор 1885 изнео у преводу једну његову причицу. — Приповедача Фр. Ерјавца је још новосадска Даница приказала преводом његове приповетке „Хусари на Полици“, која је прештампана и у другој свесци

Народне Библиотеке браће Јовановића у Панчеву. — Јос. Јурчић је познат српским читаоцима по преводу његових романа: „Лепа Вида“ у Јавору 1884 и „Цвет и плод“ у Одјеку 1892, и приповедака: „Телећа печеница“ у Јавору 1893 и „Био рубац — био новац“ у Одјеку 1892. Осем тога је и Народна Библиотека бр. Јовановића донела у прози превод његове трагедије „Тугомир“. У Одјеку пак 1893 изишао је чланак о животу и раду Јурчићеву. — Песме Симона Грегорчића су превођене у Босанској Вили 1894 и београдским листовима Одјеку 1892 и Будућности 1895. — Антона Ашкерца песме штампане су у преводу 1892 у Одјеку. — Ивана Тавчара је преводио Народни Дневник у Београду 1889 („Мртва срца“), Јавор 1885 („Vita vitae meae“), и ситније радове новосадске Илустроване Новине, Стражилово и Босанска Вила. — Јанко Крсник је поред чланка о њему у Јавору 1893 познат многим преводима његових приповедака и романа, што је излазило и у посебним издањима („Рошлин и Врјанко“ у Н. Саду 1891 и „Стара слика“ — у оригиналу „Лутерани“ — у Народ. Библиотеци бр. Јовановића у Панчеву) и у Јавору, Стражилову и Босанској Вили. — Па је и из малог избора народне поезије словеначке по што шта познато српским читаоцима — старијим из првих година Шумадинке а млађим из Целокупних Дела Љ. П. Ненадовића.

О књижевним приликама у Словенаца писао је М. Петровић украће у Српским Илустрованим Новинама а некадашњи српски књижевни лист у Загребу Српски Забавник донео је из пера Н. Шумоње кратак преглед новије књижевности словеначке. Београдска пак Борба штампала је 1892 чланак о драми словеначкој.

Већ би толико досадашње интересовање за словеначку књижевност било довољно оправдање за појаву ове књиге у којој се редом и систематски износи развој књижевности у Словенаца. Али нас, осем тога, Словенци интересују и тиме, што су и они са стабла на коме смо и сами једна грана, и што су они у одржању своје народне свести показали толико снаге и издржљивости, да нам најбољи знак њиховог живота и културног напредовања — њихова књижевност — у том погледу може дати много и много корисних поука.

Не имајући своје самосталне државе, Словенци су лишени и многих страна јавног живота и делања. Природа таког положаја доноси да се, при говору о Словенцима и ономе што они имају, не може говорити н. пр. о *њиховој* војној снази, о *њиховој* политици у међународном склопу, о *њиховом* финансиском државном напредовању и т. д. Културни је живот њихов концентрован без мало сав у књижевности — те је по томе за познавање Словенаца њихова књижевност ако не једини а оно несразмерно најбогатији излог душевног и кул-

турног развоја. У толико је таква књижевност више интересна за наше проучавање.

Такво проучавење и јесте циљ ове књиге, при чијој се изради имала поглавито на уму књижевност овог века. Тако је учињено с тога, што се сав дотадашњи књижевни рад у Словенаца издваја за се и даје градива за чисто научна испитивања, док за проучавање праве народне књижевности нема већег значаја. Бацајући поглед на то минуло доба припремљен је увод за прелазак на чисто књижевну радњу овог века. А сва ранија њихова књижевност тако и стоји према словеначкој књижевности овога доба.

Остаје још да се помену *извори* по којима је ова књига рађена.

За изучавање саме књижевности једног народа најпоузданији подаци јесу сама књижевна дела, оригинални списи најбољих књижевних радника у тој књижевности. Без тога се не да замислити тачна а још мање самостална оцена писаца о којима се поведе говор.

За то је први извор и овом послу у читању и познавању дела свих важнијих књижевника овог века у Словенаца.

Резултат је таког проучавања већ и раније бивао изношен делимице — у студијама о Прешерну, Јурчичу, Крснику и драми словеначкој — што је и за ова писма употребљено уз потребне измене, исправке и допуне.

За укупно, прегледно, оријентовање у развоју саме књижевности обично су од особите помоћи готове књижевне историје. Али потпуног и поузданог дела о историји словеначке књижевности још нема ни словеначка ни друга која књижевност. Јер — прелазећи преко познатих радова заслужног П. Ј. Шафарика, који су данас по све недовољни у првом реду с тога што се тек после њих и развило новије доба словеначке књижевности — радови Пипина и Ивана Мацуна само су површни прегледи најкрупнијих књижевних догађаја у словеначком језику, док је посао проф. Клајнмајра (1881) означен у самој словеначкој књижевности као мало поуздан и тачан. Тек је, тако рећи, ових дана Матица Словенска издала добру историју словеначке књижевности од проф. Гласера, али је ту за сад само старије доба — до краја прошлог века.

Али је у толико обилатија грађа коју дају књижевни листови и друга повремена издања. Ту на првом месту ваља поменути одлично уређивани Љубљански Звон који је за досадашњих петнаест година непрекидног излажења постао читава ризница студија, расправа, прилога и разноврсних крупнијих и ситнијих података за изучавање књижевне па и политичке историје словеначког народа, поред ваљаног белетристичког градива којим, будући је из пера најбољих књижевника словеначких, и позитивно унапређује књижевност у Словенаца.

За њим долазе и други књижевни листови ранијег периода или наших дана, као што је Дом и Свет који је заступник друкчијих погледа на књижевност и уметност.

Од других повремених издања морају се поменути: Летопис Матице Словенске у Љубљани, који обилује прилозима поглавито за старију политичку историју народну и радовима за познавање дијалеката словеначког језика (проф. В. Облака), и прати библиографију словеначку; и — особито — Језичник који је у тридесет свезака израдио пок. Ј. Марн, председник Матице Словенске, и који је својим студијама о словеначком језику, старој и новој књижевности као и биографијама појединих књижевника остао за свагда пример раца вредног књижевника.

За расправу осталих општих или посебних питања препоручују се својим разбором познати радови на словенској филологији Фрање Миклошића, па онда грађом: Slovanstvo I del, издање Матице Словенске; Јана Трдине Историја словенског народа, издање Матице Словенске; Die Slovenen von J. Šuman 1881; Читанка проф. Ј. Скета 1893; Ј. Стритара Скупљени Списи књ. V; Целестина студија о Прешерну 1881; студија о Блајвајсу у Radu jug. sl. akademije; С. Љубића Огледало; А. Соколова Зарожденіе литературы у Словинцевъ, Кијев 1878; Трстењака рад о развићу позоришта и драме у Словенаца 1892; рад Б. М. Љапунова о језику словеначком у Запис. Харковскога Универ. 1893; проф. Апиха Словенци и

1848; и напослетку за разазнавање новијих политичко-друштвених веза и прилика два главна политичка листа Словенски Народ и Словенац.

Кад су, тако израђена, ***Писма о књижевности у Словенаца*** поднесена у рукопису Одбору Чупићеве Задужбине, умољен је био од стране г. Стојана Новаковића а у име Одбора г. В. Облак, професор у Цељу, да рукопис прегледа и о њему искаже свој суд.

Г Облак се томе одазвао, те је прочитавши спис, послао под 22 (по нов.) јан. ове године реферат у коме вели:

„Гавриловићева су Писма о словенској књижевности већином добро састављена компилација разних словенских чланака и реферата о нашој литератури. Ипак је у новијим партијама ***и доста самосталног суђења и оригиналног разматрања, што ће и нас Словенце занимати.*** Писац је показао, да добро познаје нашу новију литературу, културне и политичке одношаје.“

За тим г. Облак предлаже да се препеви који су били унесени у сам текст издвоје и штампају као ***додатак*** на крају књиге, а да се само неке нај јаче обележене песме унесу у сама Писма и то у оригиналу, транскрибоване ћирилицом — што је све и усвојено.

Напослетку је г. референат овом раду учинио и особиту услугу, обележивши сва, дê-

лом нетачна дѣлом нејасна, места у рукопису, и предлажући у исто доба и исправке за које на крају реферата вели: „Како видите, дају се овдс напомснуте поправке лако извршити и у манускрипт уврстити. То ће писац урадити лако и без посебнога труда.“

Поступивши по напоменама г. Облака, писац је уверен да су тиме само добила ова Писма, те сматра за дужност искрено захвалити г. Облаку за пажњу, указану овом раду.

Београд. *А. Г.*

ПИСМА О КЊИЖЕВНОСТИ У СЛОВЕНАЦА

ПРВО ПИСМО.

Поглед на народ и на стару политичку и књижевну историју његову.

I

Књижевни напредак. Књижевна и политичка историја. Старо и ново доба у књижевности — Језик. Седишта, број, вера управа Политичка судбина.

Књижевност оног дела Јужних Словена који на западној страни њиховој стоји као стража према моћним редовима германских племена показала је у овом веку толико успеха у своме развијању, толико здравих радова по замисли и потпуних по извођењу, да је задобила пажњу ученог света — посебице словенског — који о њој и њеном напредовању с пуно интереса разбира и сазнаје. Ако је одиста наш век био век народности, онда неће бити загонетно не само буђење већ и свесније разазнавање што у себи показа мали словеначки народ у десетинама деветнаеста столећа. Огледало је његовог буђења сама његова књижевност. А што се тај мали, вековима до краја забачени и занемарени народ,

могао борити с маленим остатком своје снаге и кроз цео деветнаести век па на крају његовом показати и повољан резултат борбе и корисно уложене снаге у њу — знак је крепког живота што му природа даде и истрајности која се на крају крунише успехом. Али мучно да је могло друкчије и бити на дому оног народа који је широј породици својој могао послати из своје средине Копитара и Миклошића!

Књижевни напредак што га словеначки народ у овом веку учини толики је, за малобројност народну и тужну прошлост његову, да собом баца у засенак душевни словеначки живот, у књизи обележени, свих ранијих векова. Другим речима, он чини да се пред њим губе сва пословања старих радника на књизи словеначкој, и да многи сматрају, да Словенци немају своје старе књижевности. Међу тим неће бити ни у колико оправдано, код данашњег релативног успеха заборављати старије покушаје. На против, Словенци имају много бољу стару књижевност но политичку историју. А за политичку историју и вели један добар домаћи историк словеначки: „Противници нашега народа тврде — па им и по који Словенац верује — да Словенци немају историје, јер нису имали једне државе која би све Словенце обухватала. Разуме се, ако под историјом схватимо само голе податке докле је овај или онај народ владао, какве су биле женидбе, које се политике држао и с ким се морао бити, онда Сло-

венци одиста немају једноставне историје. Али поред те династичне историје имамо још и другу, праву народну историју која проповеда како се људство на основу својих старих правних обичаја само из себе развијало; по каквим је законима било његово напредовање; какве је препреке, које су мож'да за сто година заустављале његов развој, морало савлађивати; колико је фактична управа ускоравала или задржавала народни развитак; како су при том други, особито сродни, народи утицали и својим напретком одушевљавали свога суседа. Такву историју имају зацело и Словенци". (Симон Рутар „Јединство словенских покрајина' од VII до XIII столећа". Љ. Звон 1882).

По томе се сме с правом рећи да према народној имају Словенци и књижевну прошлост релативно јаку и — јачу.

Схватили старије доба словеначке књижевности као самосталан рад или као увод правој књижевности — она се у сваком случају сама дели на *стаго* и *ново доба*. Старо доба, ма колико у њему било различних праваца, стоји према књижевности деветнаестога века као једна целина у погледу на важну одлику новијих књижевности у опште: словеначка књижевност шеснаестог, седамнаестог и осамнаестог века *у смеру* своме није оно што је књижевност новога доба. Она се јавља и живи ради цркве, ради схоластичко-педантне учености, ради потреба друге врсте, али народ и његово обра-

зовање није предмет њеног рада. То је опште правило од кога не чини изузетак ни словеначка књижевност. С тога сав рад књижевни до пред крај прошлог века схватамо као једну целину.

Новије пак доба словеначке књижевности, од краја прошлог века до данас, казује два раздобља, доста различита. Тек је од пре педесет година словеначкој књижевности и циљ и начин рада такав, да с правом излази као представник духа и народа и народне интелигенције. До тог је времена она тому тежила, за то се спремала, али у истину то није још била. За то везујући тај прелом за срећну *појаву* једног лица који је извршио мисију препорођаја словеначке књижевности, и делимо те периоде годином 1843-ћом, и ако ваља имати на уму да се у самој ствари одсеци у времену никада незавршују у један мах.

Питање: како стоји словеначка књижевност према осталим и посебице јужнословенским књижевностима — налази одговора у расправи питања: како стоји словеначки језик према осталим словенским језицима и словеначки народ према другим словенским народима.

Одговори на ова друга питања стављају словеначки језик као засебан у низу словенских језика и то у групу Јужних Словена. И Добровски који је на један начин врстао словенске језике, и Миклошић који их је друкчије одвајао — давали су засебно место данашњем

словеначком језику. Шафарик га је пак стављао као трећег члана у групи „речи илирске“ уз српски и хрватски говор. Добровски га ставља у врсту у којој се осем њега налазе *уз стари словенски* језик још и језици: руски, српски и хрватски. Шафарик, стављајући га уз српски и хрватски, одваја га од старог словенског који он сматра као стари бугарски језик. Миклошић пак ставља тај језик непосредно уз стари словенски, и сматра га као развијени део старог словенског језика, који је преживео катастрофу што расу и уништи говор панонских Словена. Даничић, делећи словенске језике у три групе, ставља Словенце делом уз Србо-Хрвате, а делом у групу руско-старословенско-бугарску. По Ј. Шмита теорији поступног прелажења Словенци ипак стоје као засебан народ у блиској свези с једне стране са Србима (и Хрватима) и Бугарима а с друге са Чесима.

Језик се данашњих Словенаца разликује у говоре који се у главном разређују и називају по областима у којима живе Словенци. Те се разлике своде на гласовне промене које се у књижевном језику новијег доба доследно уклањају. Сам је пак језик, сматран у целини, остао најсиромашнији у глаголским облицима, изгубивши аорист, имперфекат и партицип презенс пасивни.

Узимајући у вид седишта млетачких и угарских — панонских — Словенаца, цео простор који захватају Словенци износи око 430

квадратних миља, док се словеначки становници броје скупа нешто мање од једног и по милиона. У покрајини Крањској од прилике је 90 од сто словеначких становника; у словеначком делу Штирске толико и можда нешто више; у Корушкој до 30 а у јужним приморским крајевима на 40. — По вери Словенци припадају католичкој цркви, одликујући се јаком побожношћу у маси народа, а мањи је део од оних што живи у Угарској остао протестанске вере од знаменитог покушаја у шеснаестом веку да Словенци приме ново учење Мартина Лутера.

Словенци су највећи део своје прошлости провели под управом туђинском, те су и у своме животу изгубили многе одлике старинског словенског начина живљења. Тако је одавно нестало у њих патријархалног задружног живота и свих особина таког живљења, али се у веровању и обичајима задржало доста сећања из најстаријег доба, а главни им је извор прихода, као и у свих осталих словенских народа, у пољској привреди.

У политичко-управном погледу Словенци су данас раздељени на шест покрајина: Крањску, Штирску, Корушку, Приморје, угарски и млетачки део. Крањска има свој покрајински сабор који се састаје у Љубљани, штирски у Грацу, коруцки у Целовцу. Словенци у кнежевини Горичкој имају покрајински сабор али стоје под управом намесника у Трсту, Трст је под истом управом и има с околином свој по-

себни општински збо . Словенци у Истри (с Хрватима и Талијанима) имају такође покрајински сабор. Горица с Градишком, Истром и Трстом чине Приморје. —

Раније наведене речи словеначког историка о карактеру старе историје његовог народа казују и поучност као и занимљивост која сусреће испитивача и писца словеначке историје, али у исто доба међи и оквир кратких напомена на овом месту из прошлости тога народа о чијем књижевном раду пишемо. Јер свако дубље залажење у разматрање социјалног развитка у народу захтева посебних расправа колико интересношћу појава на које се наилази толико и потребом да се оне што детаљније прикажу и одреде. Међу тим ни само досадашње испитивање у том правцу није дало толико градива, да би се по њему могло заћи у душу и мисао ранијих поколења. Осем тога из ових редова којима је задаћа говор о правом књижевном развоју у Словенаца мора изостати све што би кад што као примамљива али ипак недоказана хипотеза на пољу политичке прошлости народне могло бити подложно и друкчијем тврђењу.

Научна теорија Ј. Шмита поступног прелажења не само да нема с првим данима словеначког народног живота никаквих противности, него се она старом историјом овога народа у малој слици лепо илуструје.

Примајући поставку да су данашњи Словенци западни део некадашњег великог словенског племена, па идући за догађајима који се на догледу историје јављају у просторијама насељеним тим племеном, није могућно до ситница одредити границе међу тим словенским обитаваоцима римског Норика и словенским становницима од њега источне Панониje. У историји се пак не бележи тренутак кад се Словенци јављају као грана, али самостална грана. већег словенског племена. Је ли то доба настало од пропасти политичких и још већих културних тековина панонских Словена? Али западни њихови суседи имају већ дотле обележје своје индивидуалности. Кад је трагична судбина уклонила панонске Словене са света, остали су њихови западни суплеменици и продужили *свој* живот. А чега је било у њиховом животу што им је давало колико толико индивидуални значај према Панонцима? Шта је њих задржало у животу и после панонске катастрофе? Како је и у коликој је мери живела у њих свест о томе да су у дубокој давнини крв од крви источене на панонским бојиштима од новог мађарског завојевача? Одговор би на та питања дао прегледну слику најстарије историје словеначке.

Многобројни споменици прошлости казују да је данашња оаза словеначког живота била некада и већа и чистија. Већи део негдашње просторије словенске данас је понемчен. А то

је понемчавање почело још у осмом веку по Христу, дакле у доба кад је не само било панонских Словена већ кад су се они тек спремали за велика културна дела деветог века. Норичкн су словени већ пре тога били део који за себе чини целину. У деветом се веку већ разликовао говор норичких од говора панонских Словена. Тако мишљаше Миклошић, и ако та његова поставка има својих противника. Данас гранична линија иде дуж Штирске па се хвата етнографске границе међу Словенцима и Хрватима. Некада је елеменат словеначки захватао на југу више, а кад су се Хрвати у петнаестом и шеснаестом веку стали уклањати испред силе турске и кретати се више северу, онда се из смесе ту затечених Словенаца и дошлих Хрвата створио појас словеначко-хрватске мешавине који је данас често предмет прегоњења међу Хрватима и Словенцима.

Стари је римски Норик добио по досељењу Словенаца име Карантанија, што одговара данашњој Корушкој, кад би се она знатно увећала. Словенска је Карантанија била мања простором од старог Норика, али је ипак заузимала осем данашње Корушке део Салцбурга, највећи део Штирске граничећи се на истоку као и Норик, даље Крањску, али у њен склоп није улазило јужно приморје и ако су у њему Словенци живели.

Словени Карантаније или норички Словени — Словенци — живели су по старом уређењу

свих словенских племена у жупама које су имале кад што у лабавој вези јединство под великим жупаном или *војводом*. Врховни господари тих земаља, Обри, нису непосредно владали нити су ондашњи Словенци били њихово робље. У часовима слоге и прегаоштва Словенци су се ослобођавали варвара. Тако су у доба кнеза Сама у седмом веку, који је прикупио различита словенска племена, и Словенци били део, западни, његове велике државе, која је имала своје средиште северно и источно од Словенаца. Али после смрти Самове нестаје и савеза словенских држава. На крају осмога века нестаје и Обра с лица земље, захваљујући нешто мачу Карла Великог а нешто болестима од којих је Обре нарочито куга сатирала. Али у то доба и Словенци падоше под државу Карла Великог (789 године) чија власт тада допре до српских земаља на Сави и кога црква хришћанска упућиваше да јој и међу многобожачким Словенцима спреми земљиште. С примањем хришћанства Словенци усвојише и многе нове навике што све скупа загрози њиховом народносном бићу.

Идуће девето столеће доба је знаменитог културног рада словенских апостола код панонских и северно од њих моравских Словена који тада имађаху државу с народним владаоцима. —

Карантаниски — норички — Словени, Словенци,бејаху већ примили веру хришћанску за-

једно с влашћу франачком. За то се у појединим местима и крајевима морало хришћанство оружјем наметати покореним Словенцима. У њихове источне и северне браће оно је дошло на други начин и проповедано је народним језиком. Такав развој ствари у сродном суседству словеначког народа без сумње је морао имати утицаја и на Словенце.

Дошавши под власт франачку последњих година осмога столећа, Словенци су већ у почетку деветог века добили нешто од франачког уређења. Карантанија је остала самостална покрајина и поред *баварске источне марке*, па су и кнежеви њени били словенског порекла само су се морали покрстити и обавезати Карлу Великом на верност. Али је тако било само у срцу Карантаније, у данашњој Корушкој, а од источних и јужних делова Карантаније образоване су граничне покрајине под управом поузданог франачког војводе. Устанак Људевита Посавског (устанак 819—822 год) учинио је те су и за војводе уже Карантаније почели долазити франачки грофови.

Осем одвајања граничних покрајина још су и племства знатно ослабила делање самог војводе. Међу племићима је било и Франака који су земљу добили од свога краља, и старих словенских племића који су се покрстили и приклонили се власти франачкој. Том је расулу покушао учинити крај војвода Адалберт првих година једанаестог века. Адалберт је био сма-

њио власт племића, и ступио у договоре с хрватским краљем Звонимиром да одвоји са свим Карантанију од немачке државе. Њега прокажу немачки племићи краљу који крене све племство те Адалберта прокуне и устане против њега. Адалберт се уклони из земље, али се на скоро врати и освоји своје војводство које је опет морао напустити. Кад је трећи пут прег'о да оствари своју идеју, Адалберт погине у бојv. С њим је пропао и знаменити покушај за целокупност словеначких земаља, јер се и граничне покрајине, дотле сматране као марке, политиком немачких владара подигоше на ступањ самосталних кнежевина.

Али свест и осећање словеначко не бејаху још ни тада са свим усахнули. Корушки су се кнежеви на народном језику уводили у своју дужност, а међу самим племићима било је часних изузетака који остадоше и даље народно племство.

Находећи се под влашћу Обра а за тим у Самовој држави и држави Карла Великог и његових наследника, Словенци су све од седмог па до тринаестог века имали више мање заједничку судбину. И не само то. Они су за те векове и у управном политичком погледу били *у јединству државном*. У тринаестом веку нестаје тога државинског јединства, словеначка се земља дели на самосталне покрајине, али судба самог народа и даље остаје у главном једна за главну масу народа, не гледајући на политичке промене које су се на врху догађале.

Географски изглед словеначких покрајина јако иде на руку политичкој подвојености. Он не помаже образовању једне државе с унутарњим средиштем и заокруженим границама, нити представља једну географску целину. А што је ипак судбина раскомаданих делова у главном била иста, то је долазило као резултат народног осећања, народносне свести о којој су господари из својих разлога водили рачуна.

Међу побеђене и освојене Словенце из почетка су лагано одашиљани војнички заповедници који су око себе скупљали своју поуздану немачку војску, а доцније се стану Немци у већим групама насељавати. По франачком је закону сва земља која је била необрађена или шумом покривена припадала владаоцу. А он је ту земљу која је чинила огромну већину словеначких просторија поклањао немачким насељеницима или манастирима.

Даља се судбина словеначког народа везује за историју народа који је господарио у току осталих векова. После кратког завојевања угарског краља Беле IV и чешког Отокара, у другој половини XIII в. словеначке покрајине долазе под власт аустриску. Доба највеће силе турске остало је у сећању и код словеначког народа који је у борби суделовао с племством својим XV, XVI и XVII века.

Дуговремену владавину аустриску прекиде тек снажан напад новог европског завојевача, Наполеона I, који по други пут обнови готово

исту стару Карантанију онако, као што су словеначке покрајине под аустриском владавином састављале целину *Унутарње Аустрије* под једном заједничком управом у Грацу. Тек за владе цара Јосифа II нестаје тог значајног управног јединства.

Али је најважнији догађај за Словенце и њихову земљу био верски реформаторски покрет у шеснаестом веку. Тај је покрет заснонао и *стару словеначку књижевност.*

II

Трагови књижевне радње. Бризински рукопис. — Покрет у XVI веку. Трубар и његови помагачи. Сузбијање реформације. Књижевност протестанска и католичка. — Потоње доба. — Језик и правопис.

Шеснаести се век узима као доба почетка књижевне радње у Словенаца. Али он није у исто доба и век најстарије писмене радње у њих. У том је погледу важан споменик *Бризински рукопис.*

Године 1807 нађени су у Минхену међу књигама донесеним из Фрајсинга у Баварској и неки одломци писани латиницом на којој се одмах видело да је за невољу и велику потребу накалемљена на језик словенски. То су редови поучно-црквене садржине. Таких списа има три. У првом су речи којима се побожни моле за ду-

ховником Богу; у другом је опомена пре исповести, где духовник говори о греху и опроштењу грехова; трећи опет садржи молитву у којој се поред осталог спомиње и судни дан. — Језик је у овом споменику леп и чист, нити се види претерани утицај немачког духа. А неке особине чешког језика — у другом дѣлу — наводиле су на помисао да је рукопис преведен са чешког, док Копитар није утврдио да је порекла словеначког дѣла који живи у Корушкој. Рукопис је по свој прилици баварских мисионара који су проповедали хришћанство међу Словенцима и који су и сами морали прилазити народном језику и ако не онолико и онако као што су то учинили Ћирило и Методије код источних панонско-моравских Словена. Овај рукопис, коме је нађен и немачки изворник, припада по Копитару осмом и десетом (друга молитва) веку, а по Миклошићу долази са својих палеографских особина у девети или десети век, док их други (Шлемер) сматрају за много млађе. Карактерна је још црта овог старог споменика утицај црквено-словенске панонске књижевности.

Осем овог помињу се још неколики споменици из времена пре реформације међу Словенцима, али је обилата књижевна радња шеснаестог и идућег века имала и већих последица од посебних покушаја пре тога времена.

Протестанско се учење Мартина Лутера у Немачкој брзо раширило по средњој и север-

ној Европи, па је на скоро дошло и до Словенаца, међу којима је ова нова вера брзо захватила велике размере, придобивши све племство по градовима, становнике већих места и тргова па и у сеоском становништву нађе необично лепа одзива.

Глава тога учења био је у Словенаца Примош Трубар родом из словеначког села Рашице (1508.) Трубар је као духовно лице имао живу и променљиву каријеру, бивши на више места сеоски свештеник, каноник у Љубљани, словеначки проповедник у Трсту, Крањској и Горичкој, морајући се неколико пута уклањати из земље у коју се враћао у тријумфу првих хришћанских проповедника и апостола. Од почетка свога јавног рада присталица Лутерове науке, Трубар је своју мисију особито вршио у Љубљани као проповедник у цркви и исповедник у месној болници. Католички су бискупи чинили своје оптужујући смелог проповедника и духовној и световној власти, али Трубарово учење с дана на дан бујно освајаше читаве чете дотле верних католика. На послетку је Трубар умр'о у Виртембергу као изгнаник године 1586.

Трубар је имао велики број вредних и енергичних помоћника међу самим духовницима и људима световног реда. Међу најзнатније долазе: Јурје Јуричић, један од најглавнијих проповедника, чије је име остало у живој успомени код словеначког народа до данас; Јурје

Далматин родом из Кршкога у Крањској; Себастијан Крељ који је заузимао велики положај међу духовницима протестанским; Фелицијан Трубар син вође свега покрета.

Проповедника је нове вере било скоро у сваком месту а особито по кућама племићким и богаташким. Они су били у исто доба и вршиоци црквених обреда и васпитачи господске деце и управници — економи — великих имања.

Да се реформација тако брзо и успешно рашири међу Словенцима, било је више важних узрока. Пре свега је нова вера новином свога учења била драж за све који су желели промене. Виши су сталежи световног реда с негодовањем гледали на огромна имања манастира католичких, која су била у многоме узрок корупцији међу служиоцима Божјег олтара. Сами су бољи духовници налазили у новом учењу више слободе и слободног маха за себе. Народ је пак дочекао нову веру као спас тешком социјалном положају свом. Властела и богаташи одашиљаху своју децу у велике школе немачке, одакле се она враћаху запојена идејама реформације. На дому пак енергични проповедници отвараху школе за обучавање деце у писмености и новој вери. Тако је у самој Љубљани био управник такве школе знаменити писац словеначки Адам Бохорић доктор философије. Турске навале збунише са друге стране римску цркву која поче губити у очима простог света значај спаситељке, а и тиме се заузим-

љиви радници реформације знадоше користити. Кад је надвојвода Карло који је као царев брат живео у Грацу и управљао „Унутарњом Аустријом“ — негдашњом Карантанијом — године 1578 позвао крањску властелу на војну против Турака, властела стави као погодбу за кретање слободу вере што одмах и доби. А у крајевима планинским доста поможе ширењу нове вере развијено рударство, јер рудари бејаху или Немци из Немачке или Словенци који су учећи у Немачкој рударство усвојили већ тамо нову веру.

Такав и толики успех изазвао је на послетку најодлучније мере католичких духовних и световних поглавица. После смрти Максмилијана II отпоче се сузбијати протестанско учење. У томе се послу нису бирала средства: смртна казна, прогонство, спалиште. На челу бораца за католицизам стајао је енергични љубљански владика Тома Хрен, под чијом је управом у неколико пута спаљивано хиљадама словеначких књига. Спаљивање је вршено јавно и на свечан начин. Тада би установљена и нарочита комисија која ће протестанте вратити у крило католичке цркве. А већ до половине идућега седамнаестог века реформаторски је покрет у Словенаца био угушен, и словеначке протестанске књиге једва су се у туђинским библиотекама сачувале комад два.

Најглавније пак оруђе за ширење протестанског учења било је Трубару у књигама које је са својим друговима давао простом на-

роду. Кад је морао бежати из отаџбине у Немачку, Трубар је „само средством писмености могао продужити дело којему се сав био посветио; требало је дати народу могућности да чита Свето Писмо на свом језику, а требало је тај бедни народ прво научити читању.“ (А. Соколовъ Зарожденіе литературы у Словинцевъ).

У предговору Новога Завета 1557 године вели о свом раду Трубар:

„Бог ми је сведок, драга браћо, да сам још у оно доба кад сам у вашој средини проповедао словенским језиком а по немачким и латинским књигама небројено пута уздахнуо и подизао своје молитве ка Господу Богу, да би он ради прослављања свога имена и ширења свога царства погледао милостивим оком на бедни, прости, простодушни народ и даровао му милост, не би ли он могао читати и писати на на свом језику као и други народи. Молио сам ја Господа и о томе, како би сва библија и друге боље хришћанске књиге биле преведене на словенски и хрватски језик и оштампане. Мени је од свег срца жао оба та народа, да би их сваки човек требао пожалити. Они живе на границама турским, и немају се куд сакрити од својих непријатеља. А Турци не само да су им отели лепши и већи део земље већ захватају све више... Мени би било жао и с тога, што они мало или нимало не знају, необучити их у најпотребнијим основима наше хришћанске вере. У Хрвата, истина, постоје служебници

и требници, али су те две књиге пр^ведене већ много година раније тако тамно и неразумљиво да и сами свештеници не знају многе речи. Ти су ме разлози и побудили да покушам може ли се словенски и хрватски језик писати латинским или немачким словима;... покушај је успео и ја Божјом помоћу преведох ***катихизис, неколико црквених песама и поуку о правој вери*** и саставих таблицу по којој може омладина научити читати словенски". (Соколов Зарожденіе).

Тада Трубар добија знатног помагача у лицу Петра Вергерија, каподистриског епископа. Други му је одушевљени помагач био барон Иван Унгнад. Вергерије је био одлично образован човек, енергичан и одлучан. Он је Трубара прихватио, храбрио на рад, дао му идеју превода Светог Писма и на језик српскохрватски и — сам му помагао у књижевном пословању. Унгнад је дао материјалне помоћи и подигао штампарију за штампање протестанских књига.

Књижевна је радња Примоша Трубара и прилично великог броја његових раније поменутих и других следбеника била знатна и многобројна, а сва припада једном — религиозном — правцу. Најзнаменитији књижевни рад свега овога периода јесте ***превод Библије***, огроман посао Јурја Далматина који је марљиво радио на књижевности каква се у то доба писала за потребу раширења протестанске вере у Сло-

венаца. Он је и писао и преводио доста, али му се сав књижевни рад првих десет година његовог писања може сматрати као приправа за велико предузеће — превод Светог Писма. Тај знаменити његов превод штампан у Витембергу 1584 године, јер му је било забрањено штампање у Крањској. „Превод је — суди о њему проф. Гласер — за оно доба у истину красан", а издање је елегантно и илустровано. —

Католици су саломили протестанску агитацију, али жеља простог света за читањем оста и даље пробуђена.

Да би се не само томе доскочило већ избегла и нова погибао од каквог другог покушаја реформаторског, католичка црква поче и сама штампати књиге на народном језику, прихвати се, дакле, посла на начин који је Трубару силно помагао у распростирању нове вере. Отуда се књижевност на народном језику продужи и после пропасти реформације међу Словенцима и ако слабије и ређе тако, да се једва може бар по самом времену стара књижевност словеначка везати за новије доба свога развитка. Тако се исто и у Хрватској реформацијом кренута књижевна радња не прекидаше више једва трајући до новијег доба, кад се књижевност препороди и језиком и идејама.

Тој слабој књижевној радњи на народном језику даје нешто допуне учени рад појединаца, писан немачким или латинским језико. Тако је, осем других, знаменит рад барона Јана Бај-

карта Валвазора који животом и радом припада седамнаестом веку и који је написао на немачком језику велико и важно историско дело „Част Војводства Крањског“. Такав је био, међу осталима, и отац Марко Похлин из осамнаестога века, који је писао латински, немачки и словеначки.

Трубар је држао да до њега нико није писао ни једне речи народним словеначким језиком. За то и вели, да ће покушати писање народним језиком а туђим словима. Та су туђа слова била латинска. Трубар је писао латиницом, а за гласове словеначког језика, за које нема латиница знакова, Трубар се помагао комбиновањем истих слова из латинице. Савременик његов, раније поменути Адам Бохорић и сам је гледао да утврди правопис словеначки. Он је то и урадио — по наредби државног покрајинског одбора у Љубљани, који је одлучио да се изда Далматинов превод Библије — комбинујући за поједине (јотоване) гласове словеначког језика слова из латинице спретније и окретније тако, да за сваки такав глас постоји по једна комбинација. Бохорићев се правопис одржао све до близо половине деветнаестога века.

Почетак је словеначке књижевности изазван реформаторским покретом коме је на челу стајао Примош Трубар. По томе и по своме књижевном раду Трубар је зачетник словеначке књижевности, а први лаљи радници његови најближи пријатељи и следбеници.

„Радници су — вели А. Соколов — један за другим сишли у гроб; католицизам је опет триумфовао; словеначкој су народности дошла нова понижења а језику нова гоњења. И баш се ту и тада показа корист, учињена Трубаром: и народност и језик издржаше све даље ударе судбине, јер пробуђено сазнање да је *могућно* читати и писати на словеначком језику, да он влада поузданом унутарњом силом, то сазнање, изазвано Трубаром а појачано трудом Јурја Далматина, Себастијана Крења, Адама Бохорића — није могло већ више утрнути; и што словеначку народност није постигла судба Померана и Кашуба има она да захвали Трубару и његовим трудбеницима".

И ако у овим речима има више одушевљења а мање тачности, јер Трубар и његови следбеници не мишљаху радити *за народ* већ *за веру* — ипак је нихов рад донео посредно и толико користи, да нам се данас чини разумљивом, и ако не оправданом, хвала оних домаћих словеначких историка којима је појава и радња Трубарова светлија и од самог старог доба слободних народних кнежева!

ДРУГО ПИСМО.

Француска владавина. Илирске покрајине. Илирска Краљевина. — Књижевно свитање. Валентин Водник, његов рад и живот. Водникови савременици.

Велики догађаји у Европи при крају прошлог и почетку овог века одјекнуше у све крајеве образованога света и изазваше промене. Вали заталасаног мора наиђоше и на покрајине у којима је становао мали, заборављени и готово изгубљени народ словеначки. Он бејаше на путу куда прелажаху прегонећи се и прегонећи једна другу чете ратничке Европе онога доба. Он и његов политички положај не бејаху циљ и мета никаквој великој замисли највећих политичких људи и срећних војсковођа, али га ти догађаји позваше на дан, на свет, изведоше га у живот.

„Наполеон рече: Илирија, устани! А она устајући једва прошапта: Ко ме зове у живот?“

Тако је певао истинске догађаје словеначки првак тога доба, и његове речи дају верну слику народносног буђења у народу његовом.

Спремајући се да удари на Русију, Наполеон разређиваше власт у већ освојеним зе-

мљама, рушећи старе а дижући нове државе које се често не могаху ни прибрати довољно.

Године 1809 бечким миром доби Наполеон нове земље: Крањску, део Корушке, Горичку, Истру, Трст, које састави у једну политичку целину под именом *Илирске Покрајине.*

Политички и војнички разлози налагаху силном цару да тако поступи, и он, следујући њима, тако и учини. Словенци се најпре прикупљени, уједињени у једну засебну државу, добише нове уредбе које брзо и лако постајаху, а на поприште јавних радника почеше ступати појединци предњачећи својим одушевљењем и дајући му видна исказа. Све гране јавног живота народног у културном погледу пренуше, школе се брже јављаху а књига словеначка живахну.

Доба француске најезде брзо мину, а сломљена се сила Наполеонова при повратку из Русије једва и сећаше створене политичке целине на словенском југу. Године 1815 доби Аустрија опет те земње, па их задржа као целину с именом *Илирска Краљевина* која је трајала до 1849, кад је претворена у посебне покрајине.

Честе промене и нагло прелажење из акције у реакцију и обрнуто, што све остаје као карактеристично обележје историје прве половине овог века у великих европских народа, јако су се дотицали живота и маленог народа словеначког.

И у Словенаца сада наступи промена. Владар истина тражаше службена извешћа о томе: „какве је воље људство?“ али се по свему знало и видело, да су Словенци били стављени у велико искушење кад су певали како је Илирија *оживљена!*

Па опет је остало и доста добра од најезде француске.

Земље у којима је живео без мало изгубљени народ постале су позорница историских догађаја о којима се не прича у старим бајкама већ које је народ очима својим гледао. А после неког времена (1821) Љубљана је била место у коме су се састали моћни европски владари на већање. Словенци се после ратова враћаху кућама с мало више знања и с много више воље за живот и развијање. А кренута књижевност већ не удараше више у назадак. Истина и доба француске најезде и доба које за њим дође не бејаше нимало практичног карактера — у колико засецају у развитак књижевни, јер се о другом напретку не може ни толико рећи. Али се та времена одликоваху одушевљењем које замењиваше и познавање прилика и потреба.

Кад се говори о словеначкој књижевности која припада времену великих догађаја последњих година прошлог и првих двеју десетина година овог века, вазда се у првом реду јавља име Валентина Водника, који је и радом и знањем и одушевљењем измакао далеко испред својих сувремених му сународника који су у народу живели и за народ радили.

Водников је рад разноврстан и, што је главно, готово у свему за књижевност словеначку нов. Он се није имао на кога угледати у свом народу а у времену што је било близо њега.

Водник је био песник, а пред собом није имао већег песника за узор.

Водник је био историчар, а пред њим не бејаше народног историчара на народном језику.

Водник је био новинар без икаквог знатнијег претходника у том послу а у народу словеначком.

Водник је радио на великом речнику народног језика, без кога је и боља књижевност још непрестано сиромашна а књижевни језик непотпун и непоуздан — и он бејаше у исто доба и први радник таког посла у Словенаца.

Напослетку је Водник био писац научних књига за народ, наставник и васпитач омладине, и археолог и нумизматичар и при одњак и педагог!

Али правда тражи своје. За то и одушевљени поштоваоци Водникови у новије доба знају, каквим мерилом ваља оцењивати свуколику разноврсну књижевну радњу његову. „Неоправдано би било хвалисање кад би ко тврдио, да је Водник најизврснији песник наш, да је најбољи граматичар, најбољи историк и т. д. и да немамо одличнијих песника, граматичара, и историка. Није то, кад именујемо посебну изврсност у овој или оној струци, што Воднику даје толику вредност — већ је ствар у томе, што је Водник сам почињао за десет других,

што је радио сам за десет других изврсних, и то све властитом снагом, из чисте љубави према народу своме у тренуцима кад је још дебела магла немиле туђинштине лежала над земљом нашом. — Водник је био домовини велики мисионар образовања и родољубља, домовини за коју је живео, трпео и умр'о". (Говор Др. Ј. Блајвајса 1868.).

Водник се ипак сматра као отац и поезије и прозе словеначке, а његов је утицај био много јачи но што се на први мах може судити. Његове су се песме певале у свим крајевима словеначким још за живота његовог. Он је то знао, чуо и видео, те је у благом, искреном расположењу спевао у својој најлепшој песми („Мој споменик") како не оставља ни кћери ни сина ал' је доста спомена што ће му се песма у народу певати онако, као што се он одушевљавао народним певањем и из њега захватао, јер то бејаше време општег одушевљења у Европи за народну поезију.

Водник је у поезији лиричар, али се међу његовим чисто лирским песмама налазе огледи лепе дидактичне поезије. Његова дидактика није празно моралисање нити прост низ поучних изрека. Он најлепше поучава кад износи песничким начином слику која треба да каже саму поуку.

Тако се исто читају и Водникове басне и епиграми, а преводио је и Анакреонове песме.

Он је први по неизораној њиви словеначког језика сејао семе божанске поезије која вазда тражи колико јачину стварања у замисли толико и особити начин исказивања. Водник се, к'о што је речено, није имао на кога угледати на своме народном дому. А што је успео да се на њега други угледају, доказ је да је био праве песничке снаге и да је оправдан поменути назив оца уметничке поезије у Словенаца.

Од сувремено-политичких песама Водникових најзнатнија је „Илирија оживљена", испевана као родољубиви одјек песникова осећања на глас установе Илирских Покрајина. У тој песми Водник велича стару славу илирску па завршује: На челу Грчке стоји Коринат, а Илирија лежи у срцу Европе. Коринат су назвали: јелинско око; нека би Илирија била прстен Европе!

Под тим је прстеном песник замишљао везу коју би Илирија по свом положају могла одржавати између источне и западне Европе.

Ево те песме:

ИЛИРИА ОЖИВЛЕНА.

Наполеон рече:
Илирија встан!
Встаја, издиха:
Кдо кличе на дан!

О витез добрóтни
Кај Ти ме будиш!

Даш роко могочно,
Ме гори держиш!

Кај бодем ти дала? —
Погле́дам окро́г,
Излочит не морем
Скор својих отро́к.

Кдо најде Метуло
Ин Терпо мој град?
Емона, Скардона
Ста комај познат.

Назај спет јунаке
Ко боде ми дал,
Ки јих се Спартански
Је вајвода бал?

Од не́кдај снежники
Со најина ласт,
Од то́д се је наша
Разле́гала част.

Је Галиан храбер
На Паду, пред њим
Дорашен је тресел
В' озидју се Рим.

Же мочен на морју
Илирјан је бил,
К' се ладие тесат
Је Римиц вучи́л.

Почаси па Римиц
На војско равнá,
Се морја навája
Премага обá.

Широко разграја
Пер седем сто лéт,
Ал справе соседње
Ни хотел имéт.

Од северја приде
Над њега вихар,
Невре́дне госпóде
Из вишкига вдар'.

Здај Бранци ин Готје
Ин Нéмци слове́,
Илир па в' тамнице
Позаблене гре́.

Два седем сто сонцов
Зараша га мах,
Наполеон тре́бит
Вкаже му прах.

Илирско ме кличе
Латиниц ин Гре́к,
Словенско ме правио
Домачи вси пре́к.

Добровчан, Корòтан,
Примориц, Горе́нц,
Покопjан по старим
Се зове Слове́нц.

Од первига тукај
Станује мој ро́д,
Че ве кдо за другјга,
Нај рече, одко́д?

З'Билипам ин Сандрам
Со име́ли терд бој,
Латинце по мокрим
Страхвал је њих рој.

Звеличана бо́дем,
Завупати сме́м,
Годи́ се ено чудо,
Напрej га пове́м!

Дух сто́па в' Слове́нце
Наполеонов,
Ен зарод поганја
Прероjен вес нов.

Оперто ено роко
На Галио jмам
Та друго па Гре́кам
Приазно подам.

На Грецие челу
Коринто стоjи́
Илирија в' серцу
Еуро́пе лежи́.

Коринто со рекли:
Хеле́нско око́;
Илирија перстан
Евро́пини бо.

Песме су Водникове обично кратког стиха а и саме су већином омање. Отуда у њима више неразумљивости за данашњег читаоца, и не гледајући на језик који је, разуме се, старији и даљи од данашњег књижевног језика у Словенаца.

Водник је песме објављивао у својим новинама, а 1806 године изишла је у Љубљани мала збирка његових песама више као оглед. Потпунија је збирка изишла 1840 у Љубљани, а године 1869 издала је Матица Словенска у истом месту укупне песме Водникове.

Водник је још 1795 почео издавати „Велику Пратику или Календар", који је и других двеју година продужио штампати, јер је знао да књиге оваке врсте имају у народу купаца више но други списи.

1797 године почне Водник уређивати у Љубљани лист „Љубљанске Новице (новине) од свих крајева целога света", које су доносећи поглавито песме и новости излазиле неколике године, а осем тога је писао и преводио, већином школске, поучне књиге побожне, моралне, граматичке, историске и хигијенске садржине.

Водник је за живота био мученик и сиромах али цењен и уважаван. А наскоро по смрти његовој увидеше Словенци потпуно шта им је он у оно доба био. О њему се поче одмах с хвалом писати, те се сваком даном приликом манифестовала општа љубав и захвалност према

његовој успомени, док није 1858 цео народ словеначки с првацима својим на челу свечано прославио стогодишњицу његовог рођења.

Сам је живот Водников био пун промена. Он се родио 1758, латинске је школе учио у Љубљани, па је био намењен свештеном реду. Био је члан одбора који је имао да процени ваљаност новог словеначког превода Светог Писма, а био је у исто доба и доцније у управи латинских школа, којима за владе француске поста и управитељ. Кад се повратила аустриска владавина Водник је неколико пута добијао и губио наставничку службу, а умр'о је у почетку 1819 године. —

Ипак Водник није био сам. С хвалом се уз рад његов спомињу и неколика имена радника који искрено помагаху свитању дана у духовном животу словеначког народа.

Такав је био н. пр. Леополд Фолкмер (1741 1816), који је као градачки богослов био свештеник у разним крајевима словеначким.

Године 1836 изишла је збирка његових песама и басана, које изненађују дотераним обликом својим. Садржине су, разуме се, поучне и моралне. Мучно да је који од старијих писаца и близо толико продр'о у народ, колико је Фолкмер, чије су се песме певале у свима крајевима словеначким и онда, кад њега већ одавно није било међу живима. Његове су *басне* биле нека врста сатире којом је шибао пороке

и зле навике својих земљака тако да су оне имале, к'о што се и данас спомиње, брзог и непосредног утицаја. Ново издање тих басана изишло је 1885 у Марибору.

Фолкмер је још важан и с тога што је он био први словеначки песник из Штирске.

Други је радник из тог доба Матија Равникар (1776—1845), који је, као богослов, по образовању, писао у правцу побожно-моралном, издао „Згоде Светога Писма", а највећа му је заслуга настојавање да се Водникове и других тековине у погледу чишћења и изучавања народног језика утврде учењем у школи. Његове заслуге за словеначку књижевну прозу и данас се јако цене.

Даље долази Урбан Јарник (1784—1844) као већина његових књижевних сувременика богослов и свештеник. Јарников је рад од особите важности за буђење народног духа у корушких Словенаца. Књижевни рад његов иде у групу поучних и богословских списа, али му је био од вредности и рад филолошки као и припреме за речник народног језика.

Петар Дајнко (1787—1873). Његов доста плодан рад носи у главном тип његовог богословског учења. Друга је врста књижевних послова његових филолошке садржине, али му је још помена вредан покушај, да стару азбуку Бохорићеву усавршн према потреби ондашњег језика словеначког. —

Укупна слика књижевног рада у овом времену показује колико вредноћу и родољубиву жељу да се писањем у различитим правцима и гранама књижевним помогне свима потребама, толико и хвале вредну пажњу која се указивала изучавању народног језика и пословању ради израде великог речника.

ТРЕЋЕ ПИСМО.

Напредак књижевности после Водника. — „Крањска Пчелица“. „Пчеличари“. — Франја Прешерен и његова поезија.

Француска је најезда напустила Словенце, али она не однесе са собом и успехе које изазва у словеначког народа. Водник је био склопио очи, али се не склопише листови истом отворене књиге словеначке. Одсек времена по смрти Водниковој па за добре две десетине времена има поред многобројних трудбеника и покушаја да покаже и две знамените појаве.

Прва је појава алманах „Крањска пчелица“. То је скуп, и то добровољни скуп, најбољих млађих снага словеначке књиге за оно доба. Та је млада снага одлучно пошла напред, поштујући заставу Водникову. Старији знатнији књижевници, у колико их је могло бити, нити почеше бој нити се надаху победи, над млађим сувременицима својим. Они прећутно пристадоше на све и примише успехе победилачке као свршену ствар.

Само је питање о правопису имало карактер до некле огорчене борбе. Али оно пређе и у период који за овим временом дође.

„Пчелица“ се јавилá 1830 године, па је излазила и даље до 1833. Тада је са четвртом свеском својом престала. Њена је садржина песничка, и она је други такав покушај. (Први је чињен године 1779—1781 под именом „Писанице“.) Тек год. 1848 излази још једна, пета, свеска „Пчелице“, али нити њена садржина одговараше језгровитој садржини ранијих свезака нити она могаше имати тада онај значај. Реформа књижевности словеначке бејаше — за срећу — ударила другим путем.

„Пчелипа“ је словеначкој књизи била, може се рећи, рано дошла. Она је давала уметничку раскошност онима које би насушни хлеб боље нахранио. Такав је суд о њој — ако се гледа на практичне резултате. Естетичној критици она, на против, сме изићи на сусрет ведра чела и светла образа. Такав је суд и о ненадном ђенију тога доба и васцеле словеначке књижевности — Прешерну.

„Пчеличари“, названи сурадници „Пчелице“, долазе у ред најученијих људи свог доба у Словенаца.

Први је др. Јаков Зупан (1785—1852). Његова је поезија лаког стиха, окретна у облику, а садржина је најбољем венчићу његових песама успомена и хвала старих културних радника словеначких за доба минулих векова верског и народног покрета. Ипак су његове песме и сувише уметничког кроја. Он је још превео повећи број српскик народних песама,

те је тако упознао изближе своје земљаке с нашом народном поезијом.

Други је Мих. Кастелац (1796—1868), уредник „Пчелице“, коме је Водник служио узором. Облик је његових песама лак а садржина тужна, меланхолична.

Трећи је Блаж Поточник (1799—1872). По образовању богослов и духовник, Поточник је певао поглавито у духу побожно-дидактичне поезије не угушујући ни гласе словенског родољубља. Његове су песме испеване тако у духу народних песама да су се у народу потпуно помешале с правим народним песмама. Он је за свега свога дугог века радио на књизи, обилато богатећи словеначку књижевност радовима на пољу богословско-моралне књижевности. Трећа је врста његовог рада пословање на утврђивању граматике словеначке и деловање лексикографско. Поточник је био и вредан сурадник познијих знаменитих „Новица“ д-ра Блајвајса.

Четврти је Јосиф Жемља (1805—1843). И ако је по образовању био свештеник, ипак су у њега доста чести гласи народног световног родољубља. „Јека од Балкана“ Огњеслава Утјешеновића Острожинског захватила је и овог рано преминулог песника словеначког, те ју је с осећањем препевео својим земљацима. Хваљена је његова поетска приповетка „Седам синова“, која је елегичношћу својом освојила читаоце. Његов се живот гасио, кад је словеначкој књизи почело свитати. Лепом је песмицом по-

здравио 1843 лист „Новице“, који чини догађај у словеначкој књижевности, па се њоме у исто доба и опростио с друговима и народом, коме је истински служио.

Не сме се прећи ћутом ни спомен Матије Чопа (1797—1835) који је у Словенаца свога времена важио као „великан учености“. Чоп је мало радио на књижевности, али је његово богато знање јако и ако посредно на њу утицало. Он је живом речју утицао на раднике књижевне, „веселио пријатеље, будио песнике“ а све је то створило „Крањску Пчелицу“ којо је он био духовни отац. Осем живог учешћа у борби о правопис словеначки Чоп је спремао огромну грађу за потпуну историју словеначке књижевности и библиографију. Он је Шафарику био десна рука при његовој изради Историје књижевности словенских народа и у Историји јужнословенских књижевности. Управо је Чопова заслуга што је и колико је део о Словенцима у тим књижевним пословима Шафариковим критички израђен.

„Пчелица“ је имала још два пута толико сурадника, али они не заузеше песничким радом својим више место у историји словеначке књижевности.

Њих је све заменио најзнатнији „пчеличар“ и највећи песник словеначки Франја Прешерен, друга знатна појава оног доба.

И ако је геније увек благослов Божји, ипак Прешернов геније не изазва у својих суврме-

ника покрет који би могао у другим приликама настати. И њега и најбоље „пчеличаре“, другове његове, разумеде тек поколење шесетих и седамдесетих година овога века, те наставише њихов рад. Прештампавањем и коментарисањем и Прешерна и целе „Пчелице“ обновише њихови поштоваоци појаве њихове у слованачкој књижевности, те својим даљим радом везаше своје доба за доба „пчеличара“. Између та два периода стоји време практичног рада дра Блајвајса.

Песник који у делима својим прослављаше природу и љубав угледао је зору свога живота у крају који је природа обилато уресила својим чарима.

У маленом селу Врби на подножју Караванака а на обали тихе Саве, недалеко од чувеног Бледског језера, родио се 3 декембра (по новом) 1800 године — Фрања Прешерен.

Ту је мирно и тихо провео прве године живота, а успомена му је на те срећне часове вазда живела, расла и излазила пред очи док се није претворила најпосле у сонет у коме Прешерен слави своје родно место.

После првог доба детињства, кад је навршио седму годину, буде послат ујаку свога оца Јосифу Прешерну, богатом свештенику у Копању у Доленској. Он га прими и помоћ коју је пре тога указивао двојици његових стричева а доцније његовој млађој браћи не престаде давати и Фрањи од тога дана па све док није стао на снагу толико, да је могао сам своје потребе подмиривати.

У јесен 1813 год. ступи Прешерен у први разред гимназије у Љубљани, где је показивао такође добар успех тако, да је у нижим разредима био други међу одличним а у шестом разреду добио и награду. Веле да је још тада показивао своју отвореност и слободно мишљење, протестујући често, што се неоцењује по заслузи.

Године 1822 упише се Прешерен у правни факултет бечког универзитета. Тада је порсд стипендије и помоћи од Јосифа Прешерна давао часове и лекције у разним заводима. У једном таком заводу даваше лекције из историје класичких народа и младоме племићу Антону Ауерспергу, познатом немачком песнику под именом Анастасија Грина. Прешерен га је тада упознао и са словеначком народном поезијом и читао је заједно с њим Валвазора. Грин га је заволео, опријатељили су се, и кад су се раставили, он га је у писмима називао најмилијим пријатељем. Успомени је његовој посветио Грин и једну своју песму...

Тада се у Бечу упознао и са чешким патриотом и песником Ладиславом Челаковским, који је без сумње имао на њ великог утицаја, јер је њихово познанство пало у оне године Прешернова живота, кад је такав човек као што је био Челаковски са свим добро дошао, да у Прешернову душу засади семе које ће доцније обилата и корисна плода донети. Челаковски је одмах упознао у њему песничку жицу, и својим

је настојавањем учинио да Прешерен не остане за увек немачки песник.

Из једног писма које је год. 1832 писао Прешерен једном свом старијем другу и пријатељу видимо, да је Прешерен још као правник у Бечу показивао својим друговима читаву свеску својих оригиналних и нешто преведених песама, ал' да их је по Копитареву савету оставио у рукопису, и да је од тих песама доцније усвојио и штампао само две оригиналне и једну преведену, а остале је спалио (1831 год.)

Тек 1827 год. ступа Прешерен први пут на поље јавнога рада, али је тада већ био проучио словеначке песнике који су до тог доба живели и радили, а познанство је с Копитарем и Челаковским учинило, те се упознао са жељама и мислима које су и кроз остали словенски свет тада вејале.

Међу тим 27 марта по р. 1828 год. буде промовиран за доктора права. У почетку 1832 год. положи правозаступнички испит, а за тим добије рада код свога пријатеља дра Хробата, оца словеначке књижевнице Луизе Песјакове, где је остао пуних четрнаест година.

1831 год. поче Прешерен износити сонете.

„Прешерен је краљ у лирској поезији и у сонету. Осећање у једној као и у другој врсти тако је дубоко и јако да му дотичне песме спадају међу најсавршенија дела, што ми је позната у опште поезија“ — рекао је још 1863 године проф. Мацун, а за тим продужује: „Је-

днаком се јасношћу и прегледношћу одликује узвишени му „сонетни венац“. Па рекао бих, да се и у томе означује дух Прешернове поезије, што је баш у сонету излио свој бол и тугу...“

Сонетни је венац тесно скопчан с важним временом живота Прешернова, с временом љубави његове.

Ова је љубав извор најлепшим сонетима песниковим. У сонетном венцу прва слова првог стиха свију сонета, којих има свега четрнаест, дају скупа име и презиме његове драге која ипак пође за другог.

Као спомен на ово доба оставио је Прешерен из године 1844 песму „Морнар“, у којој опева несталност љубави девојачке.

Исте — 1831 године пусти Прешерен у свет и лепу романцу „Кћерин савет,“ којаму у збирци отвара циклус балада и романаца.

Он је у својим љубавним песмама и баладама певао обично несталност женску. 1837 године изашао је са баладом „Рибар“, која опева мушку несталност, и која с тога стоји у неколико одвојена, усамљена у колу његове поезије... Млади рибар, вођен чистом љубављу а дуго година лутајући за својом звездом, плови на лаком чуну по мору. У том му се јављају морске девојке, певајући како ће још дуго чекати драгу, „да падне звезда с неба.“ И рибар изгубивши веру не гледа више на звезду, већ хитро јури напред бежећи сам од себе.

Али се сам песник није могао задовољити таквим мушким карактером, и он је исте године написао баладу „Лек од љубави“ управо елегију мушкој сталности. Младић, ожаливши пола године своју умрлу драгу, иде по мајчином савету да тражи утехе и лека у путничком а за тим у манастирском животу. Не нашавши их ту, ступа у ред бораца, где се излечио од бола онога часа кад му је зрно непријатељско одузело свако осећање.

У романцама, где је лепо изведен пластички развитак малених догађаја и које су све веселог садржаја, бије чисто народни дах, и ту је песник мож'да највише захватио из чистог врела народног живота. Јер су типови, који су насликани у романцама „Кћерин савет“, „Ученик“, „Доктор“, прави типови народни, а хумор је са живим причањем, којим су испричане, прави хумор здравих и веселих планинаца.

Он је и у баладама нашао места, да наслика свој живот и прилике којима је положан био. Ко се неће читајући баладу „Прекоп“ сетити жалосне судбе песникове. Јер млади песник, кога по самоубиству закопавају онога тренутка кад се његова неверна Севера, која је управо и узрок смрти његовој, венчава са другим — буди у нама болећивост такву, какву производи читање те баладе упоредо са сећањем на живот Прешернов. И „Неиструнуло срце“ је балада те врсте... Туга која је на челу откопанога песника јесте туга живота и поезије

Прешернове, а срце, које ни у гробу није иструнуло, јесу песме његове које су га преживеле.

Он у „Оргуљару“ прича, како песник треба да пева само природним даром... „Оргуљару“, који у шуми учи тице певању, не полази за руком, да славуја одучи од његовог природног певања, као што је то учинио с косом и другим. Ту се сад јавља сам Бог и узима у заштити славуја коме је дао песму.

„Турјашка Розамунда“ је најживље испричана... Розамунда је понос целе околине, али је уједно и страшно охола. Одбијајући толике просиоце, она најзад заволи Ојстроврхара. На гозби код њеног оца један певач опева славна дела, па, запитан да ли је икада видео лепше девојке од испрошене Розамунде, одговара да је Лејла сестра босанског паше и лепша и боља, а Розамунда уврећена заповеди витезу Ојстроврхару — своме заручнику — да јој Лејлу доведе. Он скупи чету, и, отевши Лејлу, води је — не Розамунди већ — своме двору, где је покрсти и узме за жену. Чувши то, Розамунда одлази у манастир.

Кога охолост Розамундина неће одмах подсетити на Шилерову Кунигунду у „Рукаввци“? Многи и иначе упоређују Прешерна са Шилером, па га често тако и називљу.

„Пчелица“ је са својом четвртом свеском престала излазити, јер се противу ње беше подигла читава бура, што су прилози (нарочито Прешернови) које је она доносила, као не-

морални; Прешерен се у своме писму Челаковском 1833 године жали на такве људе, којих је у Љубљани било много. А ни Копитар не бејаше наклоњен овом предузећу, па кад опомене, прекори и тужбе учесташе, онда издавач Кастелац мораде лист обуставити. Прешерен је у једном свом сонету оставио спомен о том Копитаревом схватању. Ту износи познату причу, како је Апеле, кад је изнео своју слику, чуо, да је један обућар нашао на слици неке недостатке у насликаној обући, па је одмах ту опомену примио и обућу исправио. Сутра дан исти обућар стане исправљати слику и даље, на што му сликар одговори:

Le čelvje sôdi naj *kopitar* (ципелар)!

1835 године напише Прешерен и „Небеску процесију", где иронички прича како ће нове зграде као позориште и друге, које се подигну у Љубљани, кварити и неморално утицати на поштене грађане и грађанке, а то ће све разуме се ићи ђаволу у прилог.

Прешерен је имао јаку сатиричку жицу, али се тим својим даром мало користио у песмама. Него где га је увео, употребио га је ђенијално; шибао је најљућим бичем ироније и сарказма заблуде својих земљака и непосредну околину, која је и иначе у приватном животу од његове досетљивости често патила.

У „Новој писарији" износи слику литерарних назора неких својих савременика који су му уједно и противници били. На упући-

вање ученог „књижевника“ младом ученику, како овај треба да избегава у својим књижевним радовима лепоту у стилу и причању, да не пише баладе и романце, које су туђа врста поезије и певају „саблазан“ — љубав — ученик захваљује и обећава, да ће од сад певати о гусеницама, о томе како се најбоље обрађује кромпир, учиће како се лове мишеви и т. д.

А тада — разуме се — наступиће „за музе крањске златни век!“

Код Прешерна је мало веселих песама. Томе је узрок и судба која га је немилосно гонила од колевке до гроба. Али и мали број таквих песама показује правог уметника, јер је оне веселе дијалоге у песми „О железници“ из уста народних могао само Прешерен повадити, као што је за сликање безбрижног живота, нехајношћу за судбином — у песми „Војничка“ — његова кичица била подобна.

1836 године забележен је у Прешерновом књижевном животу један — нешто мало особит — појав. Те је године наштампао у засебној књижици еп „Крштење на Савици“. Бура коју је нарочито онда силно свештенство било дигло на Прешерна објашњује нам за што је Прешерен узео тему и таке врсте. „Била је вековита борба између њега и свештенства“ — вели проф. Мацун, а сам Прешерен напомиње у једном свом писму Челаковском, да је том песмом хтео умирити ону љуту, бурну повику коју је

свештенство због „ранијих грехова“ било осуло против њега.

Прешерен је у главним и најбољим делима својим лирик. Али је он опет кушао у стварању епске песме. Ипак нам његово „Крштење“ не потире уверење. које стичемо читајући његове остале песме. Шта више и оно отворено показује на којој страни ваља тражити Прешернову песничку снагу. То су најлепши лирски елементи, везани међу собом једним историским догађајем, који је песник готов и за еп подесан нашао код Валвазора. Оно, што је Прешерново најсамосталније а уједно у тој песми и најлепше — то су чисто лирски комади. Ту је управо историско причање догађаја дошло као готова грађа, којој је Прешерен само удухнуо свој песнички дах и та се грађа оживотворила у песму,

У „Крштењу“, и ако само причање догађаја није без интереса, опет се и више и радије задржавамо на лирским елементима.

...Ту се описује крштење вође Чртомира на Савици, а пре се самог тог крштења износи у „уводу“ — ради бољег разумевања главног догађаја — како се Ваљхун, корушки војвода снажно бори за распространење хришћанства у својој земљи и Крањској, те је већ проливено много крви неверничке.

Једини је још остао Чртомир, који са својом маленом четицом очајнички брани старе богове. Он се најпосле склања у своју тврђа-

вицу у Бохињ. Ту га хришћани опколе па се борба води шест месеци.

А кад им нестаде хране, опсађеници одлуче, да се кроз непријатеље пробију. Ал' је и Ваљхун хтео да на њих ненадно удари, сретну се и крв се потоком пролије.

У ту проливену крв утонуше животи толиких људи, ал' Чртомира не нађоше међу погинулима.

У „Крштењу" које сад наступа Чртомир сутра дан по погибији стоји на обали бохињског језера, па видећи да је свака нада изгубљена, сећа се још Богомиле, своје драге а кћери свештеника богиње Живе, који на отоку бледског језера приноси жртве.

Богомила је младо, лепо девојче. Тек је навршила шеснаесту годину. Она живи за Чртомира. У срцу њеном нема друге љубави. И Чртомир њу јако воли. Он зна само за поштовање према боговима и љубав према њој.

Њу је Чртомир први пут видео, кад је ишао једном тамо да принесе жртву, и после првог пољупца љубав им испуни срца, њом се занимаху све док Ваљхун не ступи у њихов крај. Тада се требало растајати, а „како је мучан тај растанак нагли." И сад га, кад је све изгубљено и кад му је живот излишан, само помисао на њу задржава од смрти. И он сад жели још једном видети Богомилу.

С тога га један познати рибар вози по језеру до Савице. Чртомир га шаље на оток к

свештенику Старославу, да донесе четвртину злата, које је Чртомир дао свештенику на чување, и да му донесе гласе о Богомили. Сутра дан се враћа рпбар, носећи злато, у друштву с многим људима, а међу њима и Богомила коју Чртомир у усхићењу хоће да загрли.

Али се она измиче, изјављујући му да је и њу заједно с оцем јој и околином покрстио присутни свештеник, по што им је изнео и протумачио науку нове вере. И желећи му спаса, моли га да се и он покрсти. Чртомир би, кад је тако силно љуби, примио нову веру, ако би га то крштење здружило са Богомилом. И овде песник љубави износи, да оно, што мач и сила не могаху постићи, љубав учини... Ал' је ту уједно и крај њиховој љубави јер се Богомила, да би спасла Чртомира заверила да ће се одрећи брака са њиме. А кад му свештеник разложи, да љубав не може уживати онај, који је за стару веру пролио толико крви, и како треба да се сад посвети свештеничком чину — он, на поновну молбу Богомилину, загрливши је пристаде те се одмах и покрсти, па шири хришћанство и преко својих граница, а Богомила се враћа оцу, нити се више кад виде са Чртомиром.

На јунаку се Чртомиру види јасно, како мирно причање и цртање није било Прешерну главна и јача страна. Чртомир је неодлучан, а само по наваљивању Богомилином пристаје, да се крсти, а ступајући у нову веру, уздише како је био кратак сан љубави његове.

Мож'да ниједна од његових песама није истекла тако из срца, и ниједна не потресе осећаје тако као „Незаконита мајка.“ У музичком се складу нижу нежне речи тужне мајке, које исказују њене осећаје крај колевке незаконитога јој синчића.

Данас је редак такав глас, а у доба Прешерново — владе предрасуда — бејаше јединствен звук, који се у Словенаца с Прешернове лире могао чути. За то је Прешернови земљаци у новије доба одушевљено назваше: једна од најлепших песама — у свету.

Кад је Станко Враз купио народне „илирске“ песме, које је 1839 г. издао, онда му је и Прешерен помагао у том важном послу, а у самој збирци стоји за неке песме да их је забележио и Вразу предао Прешерен који и сам — како се у предговору вели — скупља збирку народних песама. У самој Словенији били су на гласу скупљачи народних песама савременици Прешернови: пољски емигранат Милан Коритко (1813—1839) и крањски властелин Андрија Смоле (1806—1840) који је и издао Кориткове збирке народних песама.

Прешерен је народ свој волео тако великом љубављу, да су му неки пребацивали како је био равнодушан према покрету и напретку укупног словенства. У ствари вреди поменути да многи често мешају Прешерново одбацивање илирства с препорођајем свију словенских народа.

С тога др. Целестин — у својој студији о Прешерну — умесно напомиње како тврдња Шипинова, да Прешерен „у доба словенских препорођаја, није ишао за овом струјом према којој се односио некако непоуздано“, није оправдана, и да се може односити само на то, да Прешерен није престао уз „илирство“ као његов земљак Станко Враз који је свакако имао шири поглед на ствари и догађаје ма да је као песник мањи од Прешерна.

„Песник се не теши лепим фразама — као што раде незрела деца — него мужевном јасноћом познаје реалност какова је, дајући овом осећању и осведочењу високо песнички облик. И песник је говорио тако тада када је у Европи господовао романтизам тако непријатељски реалном схватању живота, будући је све видео у фантастичном полусветлу и романтичној — лажи. Нама се не чине сада ове идеје и овај језик толико необичним, као Прешерновим савременицима. Јер од тада је већ реално схватање у песништву посвуда више мање превладало. Него тада чуо се такав језик међу Словенима само још код Руса — код њих још јасније и јаче — код осталих гласио се (скоро искључиво) само романтизам или песнички домородни оптимизам, или напокон слабачко тужакање о словенској вековитој невољи“ (Др. Целестин).

Али он није и сувише слабомоћан, не пада сад у другу крајност, да, презревши живот, само

нагли смрти. Прешавши прве дане реалног живота и преболевши прве утиске збиље на његово срце, он се челичи за све патње и беде у животу.

Године 1846 добије Прешерен правозаступничко место, те оде на нову дужност у Крањ. Годину дана за тим, 1847, Прешерен скупи и изда своје „Poezije“ које је сам поделио на шест одељака: I Pésmi, где су дошле лирске песме које су и по предмету и по облику угодне за певање. Те су песме скоро све и компоноване. II Baláde in románce, III Razlicne poezíje, IV Gazéle, V Sonétje, VI Kèrst per Savíci.

Прешерен није у ову збирку узео све песме које је дотле написао, већ само оне које су до тог доба наштампане биле. То потврђују и песме које је после тога штампао, а које су пре 1847 год. биле написане.

У издању од 1866 г. налазе се додате и ове песме. Њих има свега дванаест (с недовршеним преводом Бајронове „Парисине“). Осем тога додато је и неколико мањих натписа.

Бурну 1848 годину пропратио је Прешерен поздравном песмом у којој жели живот и слободу целом словенству, скупљеном јединством и славом. Његова се љубав протеже сад у љубав ка човечанству, и кличе свима народима очекујући дан, кад ће неслога светска бити прогната.

Али је ова песма важна и с тога, што је — последња.

За тим га је болест све више освајала, те је на крају 1848 год. морао све време проводити у својој соби на болесничкој постељи, а 8 фебруара по р. 1849 из јутра испустио је душу.

У тренутку кад се пламен живота песникове борио да се угаси, плануо је у истом дому један други и друкчији пламен.

И тај је пламен, који је по налогу декана Дагарина а преко заповести Прешернове потпалила његова сестра Катарина уништио све ситније песмице које је Прешерен читао или и писао при весељу с пријатељима. То су биле већином сатиричке и политичке песме за које је декан Дегарин мислио да не смеју никако песника преживети. Али је још већи губитак што је — као што се мисли — том приликом пропао један повећи еп па и цела трагедија. Из писама које је Прешерен писао Челаковском види се да је заиста радио на том епу. Што се тиче трагедије ту опет Прешернова писма писана М. Чопу сведоче да ју је он писао још 1832 год. Ову је мисао нарочито доказивао проф. Фр. Левац.

То нам изгледа вероватно, нарочито кад узмемо да је Прешерен врло лако могао међу својим рукописима имати и оштријих сатира које се Дагарину као свештенику нису могле допасти, и кад се сетимо да у то доба такви и гори пожари нису били ретки. Те су судбе била и Шилерова дела која су једнога дана у

Љубљани букнула у пламен под руком једнога каноника љубљанског. —

Прешерен је песник чисте љубави. Он је у своју поезију увео живот који се у њој огледа тако, као што су му песме и истекле из живота и истинских осећаја.

Љубав му потиче од једне тачке, па се, прелазећи поступно у родољубље разлива у љубав ка човечанству.

И ако, као у производу оног доба и ондашњих прилика, налазимо у његовој поезији трагове романтизма ипак он није романтик. Томе се називу противе и сувремена животна питања која се у његовој поезији заступају и према којима он никад није био хладан. И то је један од разлога који му дају права на будућност.

ЧЕТВРТО ПИСМО

Година 1848. „Словенија“. — Књижевни препород. Јан Блајвајс, његов живот и рад. Питање о књижевном језику и правопису. „Новице“ и њихов успех. Карактер рада Блајвајсова и његове заслуге. — Сурадници „Новица.“

Народносни је покрет европски у 1848 години захватио и Словенце. И ако тај покрет није донео онолике користи колико би се у сличним приликама могло тражити и очекивати, опет је он дао политичком и социјалном животу народа словеначког толико живости, да се тада и у самом народу осети све значење речи *народ*. Раскомадани у ситне покрајине Словенци једва назираху танку нит која треба да их држи и спаја, и то само у културном погледу. О политичкој се заједници није могло ни снивати. Година 1848 створи могућност да се сме и може помишљати и на такво народно јединство, па и ако га она није извела и остварила, остала је добит што је то питање тада изнесено и што је остало и до данас исписано на застави заточника народног политичког и културног напредовања.

Те знамените године покрајинска сталешка скупштина у Љубљани одреди један одбор који

је имао отићи у Беч да изнесе на царском двору жеље и потребе народа у Крањској. Кад је одбор, извршујући ту дужност, разложио надвојводи Јовану тежње свога краја, напомене један изасланик, како би било добро да се покрајине у којима живи словеначки народ и које састављају по имену Илирску Краљевину саставе у једну праву политичку целину, те би тако уједињени Словенци били поуздана стража надомак Италије. Тај је изасланик био Др. Јан Блајвајс који је већ у то доба био добро познат у народу словеначком. Његова изјава би саслушана и обећана јој заслужена пажња.

Од тога доба, кад се у самом царском двору помену политичко уједињење Словенаца и кад се стави у изглед из својих делова склопљена *Словенија* — не мисли посташе идеал коме прваци народа словеначког без прекида теже.

После револуционих година дошло је, као што је познато, доба апсолутизма а после једног деценија деценија наступи време борбе у границама одређеним уставом.

Процењујући године покрета, можемо рећи да су оне више посејале семе за будуће плодове, али самог плода мало донеше одмах у виду практичних резултата. Та је практичност с више среће примењена у књижевности тога доба. И ту је био вођа исти Блајвајс.

Живот је Јана Блајвајса јако уткан и у политичку и још више у књижевну историју сло-

вечачког народа од 1843 године па до краја његовог живота.

Блајвајс је рођен у Крању, некада најзнатнијем месту у целој покрајини, столици старих крањских кнежева, граду чији је спомен уткан у живот Прешернов и који је дао гроб другом песнику, Симону Јенку, из мало познијег времена. Кад му је било десет година (1819) одведу малог Јана у Љубљану, где је учио средње школе до 1826, а онда оде у Беч, упише се у медицински факултет, и после шест година (1832) постане доктор медицине. Желећи да изучи и ветеринарство, Блајвајс остане и после тога у Бечу, где на скоро добије место асистента у ветеринарској школи.

Ту је остао до 1843 године, кад га позваше за професора медицинског курса, који је био отворен у Љубљани.

Он се позиву одазове, оде у Љубљачу, па се поред тога посла прими још и дужности тајника у старом али дотле мало активном економском друштву.

Тада почиње живљи и практичнији рад самог друштва, а Блајвајс знађаше с тим радом саставити и други један посао који бејаше од највећег значаја. И, што је још важније, Блајвајс оба своја подузећа поче једним средством.

Блајвајсу се чињаше згодно што друштво покреће лист на народном словеначком језику, те преко листа утицати економским саветима и поукама на народ. Тиме би одговорио својој дужности

друштвеног тајника. Али ће тај лист имати највише читалаца, биће познат, па и оно о чему он буде писао наћи ће увек доброг одзива. Листу треба проширити програм — и тако нема никаквог књижевног листа, нити се на њ при незгодним околностима може и помишљати. Уз економски део лист може имати одељак за забаву па и за књижевне разговоре, критику и поуку.

Тако је размишљао Блајвајс, и, за срећу, утврдио да тако и уради.

Још је требало расправити два важна питања.

Да би лист имао и много читалаца и много сурадника, да би био жижа у коју би се скупљали просветни и књижевни зраци свих словеначких покрајина — треба бити обазрив и срећне руке при избору дијалекта којим ће се писати. С тога Блајвајс и одлучи: пустити нека сваки писац пише којим хоће дијалектом, полагано подупирати најчистији говор горње Крањске, настојавати да писци не употребљавају крајње провинцијализме, оно што је боље јаче истицати да се само препоручује, упућивати писце на њихову међусобну везу и узајамне уступке. На тај ће се начин лагано и поступно, у току година, у писању изобичајити провинцијализми а задржати пречишћен прави и општи народни говор, који ће стећи значај заједничкога књижевног језика.

Блајвајс је тако и учинио.

Друга је тешкоћа била у избору правописа Блајвајс је био сувременик јетке *абецедне војне* у Словенаца

Најстарија азбука која се у Словенаца врло дуго употребљавала била је Бохоричева (из XVI века).

Према развоју језика та је азбука већ била недовољна, те су чињени различити покушаји, да Словенци добију потпуну и уређену буквицу. „Видећи муку, коју муче Словени — који се служе латиницом — због непотпуности њене, Копитар је хтео за њих удесити буквицу, умноживши латиницу новим словима за неке гласове у словенским језицима. Он се за тај посао лагано спремао, јер је хтео да нови знаци не буду начињени састављањем латинских слова нити дометањем црта и тачака.

„1820 год. скупе се у Бечу Добровски, Копитар, Словенац Метелко и други ради договора о таквој азбуци. Договор није имао никаква резултата...

„Међу тим је Метелко по савету и начелу Копитареву уредио за Словенце азбуку која се састојала из латинице. умножене појединим словима из ћирилице. Због тога се отпочне јака борба .. Копитар је одлучно стао на браник нове буквице, јер је — и ако не потпуно била по његовом начелу а и с тога што се од даровитог Метелка надао савршенијим радовима...

„...То је изазвало *абецедну војну* у којој је Копитер дошао у сукоб с многим својим дотадашњим пријатељима који су, као сурадници часописа „Крањске Пчелице“, осули јаку ватру на „метелчицу... Највећи су противници били, поред осталих, Матија Чон, даровит човек и зналац многих (19) туђих језика, и његов пријатељ, највећи песник словеначки, Фрања Прешерен.“ (Просв. Гласник 1889.)

Али се годину дана пре Метелкове азбуке појавила буквица коју је уредио Словенцима поменути (у другом писму) П. Дајнко По њему је задржана Бохорићева система, па је допуњена из чешког правописа и ћирилске буквице.

Дајнкова је азбука била ограничена на Штирску. Метелкова је била више употребљавана у Крањској.

А правописа реформа Љ. Гаја задобијаше сваког дана све више присталица међу Словенцима који иначе не усвајаху његов покрет у корист једног књижевног језика.

То опет не одобраваше Копитар.

У таком је хаосу ваљало Блајвајсу бити врло смотрен.

Напослетку он и ту попусти тактично.

Да би уклонио спор о двема реформама правописним које никоше на словеначком земљишту, он остане при Бохорићевом правопису, и одлучи полагано припремати читаоце за нову Гајеву реформу.

У свему је тако и поступио, па је после три године могао свој лист писати Гајевим „илирским“ правописом који и сви бољи књижевници усвојише.

Већ 1848 године могао је практични Блајвајс, без бојазни да је преухитрио, устати и у покрајинском сабору у Љубљани предложити, да се „у све школе уведе илирски правопис“, који је већ био уведен у Истрији и једном делу Штирске. Тај је предлог усвојен а на скоро је саборска одлука добила потврду. —

Промисливши тако о свему зрело, и припремивши све што му је требало, Блајвајс, по добијеном одобрењу из Беча, приступи уређивању листа коме је издавалац било само поменуто друштво.

Угледајући се на Водника и више из пијетета према његовом некадашњем покушају, Блајвајс назове свој лист *Novice* — с додатком имена: *kmetijske in rokodelske* (сељачке и занатлиске).

Први број изиђе 1 јула 1843 године и би свуда радосно поздрављен. Лист је излазио један пут недељно — средом — на омањем табаку од четири стране. У четвртом броју Блајвајс јавља како је одзив с дана на дан све бољи, а при крају те године Новице имађаху, за ондашње прилике велики број, на осам стотина претплатника из свих покрајина словеначких.

Прође прва радост и одушевљење, а читаоци се почеше мрштити на језик којим Новице пишу. Блајвајс енергично рађаше и даље, об-

јашњавајући и благо упућујући, више је благосиљао и праштао, мање клео и судио, журио се да лист напредује и да с времена на време донесе и по који прилог. Читаоци и даље лист примаху и читаху, све мање замераху а све више примаху к срцу оно што им се говори и — Новицама се без даљег протеста поклони пуна вера и сва пажња.

Наваљивање пријатеља да Новице почну и о политици писати одбијаше Блајвајс лагано и без увреда, обраћаше им пажњу на околност да може лист доћи у погибао да му се забрани излажење, управо одгађаше а не одбациваше са свим. Али кад дођоше догађаји од 1848 године, кад се прогласи устав а цензура укиде — Блајвајс с Новицама прихвати и политику, следујући духу времена. Новице са својим дванаестим бројем изиђу у свечаном руху, а Блајвајс, као учитељ народни, отпоче говор о уставу, законитости, грађанским правима и дужностима. Новице су у својим додацима доносиле важније законске одредбе, а у ступцима нађоше њихови читаоци искрених савета о бирању личности за саборе а изабраници лепе поуке о својим посланичким дужностима. Тада се у Љубљани први пут основа „Словенско друштво“ с политичком задаћом и Блајвајс поста председником његовим. Ипак он не оде у крајност. Пред очима су му непрестано биле народне потребе и он је гледао да њих у првом реду задовољи и њима одговори. Из тих

практичних разлога није могао Блајвајс ни за време слободе и одушевљења пристати на другу заједницу с Хрватима осем узимања правописа. Илирски покрет не захвати Блајвајса, и та његова негација учини те он и после кад дође доба апсолутизма могаше као културни радник продужити свој посао. „Не страсно већ мирно ћемо се борити за правице словеначког народа!“ бејаше реч Блајвајсова.

После политичког преображаја од 1860 и 1861 године Блајвајс опет поче активно учествовати у политици, поставши народним послаником. Али сад његова обазрива и тиха делатност имађаше да издржи борбу и с погледима настале омладине која тражаше да се ради брже и с више полета. Доцније се основа и лист који би имао да предсгавља напредније елементе према конзервативнијим Новицама. У живот се словеначки унесе више идеја енергичним радом млађе групе, али подвојеност не доносе добра и њом се знадоше користити национални непријатељи словеначки. Међу тим, Новицама не бејаше угодно да буду оруђе само једне стране, и оне се полако опраштаху партиске огорчене борбе, враћајући се своме пређом задатку. А како је тада лепа књижевност већ била стала на своје ноге, те су и књижевни листови с похвалним успехом окушали срећу, Новице не имадоше потребе пратити лепу књижевност као у почетку, већ се прихватише више неговања поучне књижевности из области при-

вреде и радиности — цењене и уважаване и у приватном издању када их друштво, које их је покренуло, напусти још одавно баш у доба борбе за политичка права народна.

Поље се за борбу сада рашчисти. Већа се група књижевника — политичара прибра око дневног листа „Словенског Народа“, који је близо тридесет година гласник напреднијег погледа на живот политички и културни, а мањи део, истичући све више клерикално-конзервативну заставу у своме политичком органу „Словенцу“ и књижевном „Дому и Свету“, продужи борбу која се, доспевши до врхунца запетости, нагло приближује завршетку своје прве важније периоде.

Блајвајс није био само урсдник Новица, он је био и сурадник њихов, те су оне могле на тај начин да одрже једну меру, један поклед на појаве и догађаје и у културном и у политичком животу народном.

Али је он и осем Новица радио на књижевном пољу, пишући поучне књиге из области привреде и економије у опште, издајући алманахе забавне саднжине, састављајући словеначке читанке за гимназије и уређујући, по Водникову узору, од 1884 па све до смрти своје поучни календар „Пратика“, који се растурао годишње у четрдесет хиљада примерака а издавало га крањско економско друштво, па је заузимајући се за позориште као за школу наводну и сâм преводио позоришна дела за при-

казивање, а у последње је доба био и уредник Летописа Матице Словенске.

Лекарски завод у Љубљани буде 1850 затворен, а његов професор Блајвајс добије од владе понуду да иде на угодно звање шефа ветеринарског у Чешкој: Блајвајс захвали на тој лепој понуди, која је, како се мисли, намерно ишла на то да га удали од корисног му за народ посла, и остане у Љубљани. Не имајући никакве награде за рад и уређивање Новица, Блајвајс се 1856 прими да за Крањску буде то што му је раније нуђено у Чешкој. У том је звању и стављен у стање покоја 1873, а умр'о је у Љубљани 29 новембра 1881 године.

Блајвајс је затекао Словенце без једног правописа, у борби, завади и расулу — а стиша им је борбу о правопису, сложио их је и оставио у том важном питању измирене и сложне; он је затекао неодређену а оставио препорођену књигу словеначку; застао је покрајине а оставио народ; проживео је политичку и књижевну револуцију и оставио народу тековине дуготрајних напора; ушао је у таму и извео народ на светлост!

Све је то постигао малим средствима на која се много не полаже.

Али је и њему ишла у прилог једна околност, која се не налази увек а најмање у приликама у којима је Блајвајс отпочео рад. Поред свих невоља својих народ је био, ако и недовољно, писмен: умео је је читати стари правопис и могао

је разумети ако му се просто и разговетно говори.

За време владе царице Марије Терезије у другој половини прошлога века наређено је, да се у словеначким покрајинама отварају нормалне школе у којима се с немачким учио и народни словеначки језик. Многе су од тих школа (особито у Корушкој) управљене биле, при извођењу наредбе, против народног осећања али су ученици ипак научили у њима читати народни језик, и ако не имаћаху ни једне сенке више у разумевању и схватању битности народа.

Блајвајс је то знао па је са својим Новицама пришао народу, ушао му у кућу, заинтересовао га читањем и полагано га уздизао и учио.

Отуда је Блајвајс био најпознатији човек у свима покрајинама у којима живи словеначки народ; отуда је једно његово славље (седамдесетогодишњица) 1879 године било у истину народна светковина; отуда је и смрт његова била дан народне жалости за *оцем,* као што је Блајвајса називао сам народ. Јер се при спомену имена његовог Словенци не знадоше делити на млађе и старије.

1893 године навршила се половина века новог периода словеначке књижевности, а све што је за тих педесет година урађено на напретку различитих грана књижевности урађено је на народној основи коју је Блајвајс ударио...

Новице су имале врло много различитих сурадника: неки су се при појави Новица затекли као књижевници који имају гласа, другима доба главног књижевног рада иде упоредо с развијањем Новица, а трећи су се у то доба тек јављали и припремали. Ове је последње прихватио Јанежићев „Гласник“ и други листови, те њихов рад управо и припада времену кад су се ти листови издавали и развијали.

Од многобројних сурадника Новица, помињући само неколико њих, бележимо на првом месту Матију Вртовца (1784—1851) који је у привредној струци био од особите помоћи Блајвајсу. Такви су његови радови, у којима је и лепим језиком следовао савету Блајвајса, већином излазили у додатку Новица.

Михаило Верне (1796—1862) својим путописима стоји на средини међу поуком и поезијом, што је обоје било заступљено у Новицама.

Од песника тога доба стоји на првом месту Иван Весел Косески (1798—1884), чија је слава у половини овога века у присенак бацила и само име Прешерново. Школовао се у Целју и Љубљани, а правне је науке изучио у Грацу и Бечу, па је као чиновник живео у различитим местима, настанивши се напослетку у Трсту где је и умр'о.

Он је у почетку певао и немачки и словеначки, а доцније је као само словеначки песник развио обилату књижевну радњу. Био је енергичне, бујне природе, превео је огледе најбољих

немачких и руских песника, а сâм је будио одушевљење својим одама и другим песмама, па у својој „Високој Песми“ узима за тему мисао из молитве „Оче Наш“ и разрађује је опширно и смело.

Године 1870 издала је у великој збирци његов оригинални и преводни рад песнички Матица Словенска у Љубљани, а 1879 изишла је у њеном издању и друга, мања, књига Косескога као додатак првој.

Осем тога је Косески превео с оригинала и „Пакао“ из Дантове Небеске Комедије.

О Косеском се за живота његова писало много и — различно. Песници који поглавито припадају периоди развијања Новица и које мало даље именујемо сматрали су Косеског за првог песника словеначког па су, будући и сами истински родољуби, поштовали његово одушевљење. Тако је мислио и Блајвајс и после кад је Косески, сломљен тешком болешћу, готово престао певати. Блајвајс је и последњих дана свога живота узимао реч да брани Косеског од нападаја његових противника, међу којима су се ссобито одликовали песници и критичари Левстик и Стритар. „Косеског блатом кањати принцип је свих, који не знају колико су одушевљење будиле његове песме по свима покрајинама словеначким почевши од 1844“ — говорио је на скупу Матице Словеначке 1880 Блајвајс.

Главна замерка која се с правом могла учинити Косеском била је у његовом недовољном

познавању словеначког језика, не бивши никад у могућности да га на извору народног говора научи. У његовим стиховима има доста чудно скованих и узајмљених туђих речи, има доста недоследности — а против таких је појава у опште у словеначкој књижевности била устала млађа критика. Али ипак за то не може бити тачан ни суд његових противника, по коме: „Косески није песник — никада песник није ни био“! Осем тога, њих је раздражило негдашње тврђење да је Косески већи од Прешерна. Али је и у доба највеће славе Косескога песник и есејиста Малавашић, хотећи одати хвалу и једном и другом, назвао Прешерна песником љубави а Косескога песником истине и величанствености.

Дар Косескога није био на одмет словеначкој поезији, а што се он није исказао и излио онако како би боље познавање народа и његовог језика дало — губитак је и Косескога и словеначке уметничке поезије.

С тога ће истина бити у средини међу поменутим крајностима хвале и покуде и у речима које су се из групе његових противника чуле на глас његове смрти:

„И ако данас Косески не стоји на врхунцу словеначког Парнаса, ипак ће словеначки народ хранити у своме срцу на веке захвалан спомен о свим многоврсним и правим заслугама његовим“. (Љуб. Звон 1884).

Фрања Светличић (1814—1881) по образовању богослов. Светличић је био најомиљени и песник Блајвајсових Новица, али је певао и доцније до пред саму смрт. Његове су песме испеване обично у облику сонета, већином су кратке, лаке, неусиљене, ведре и траже градива у природи, њеној лепоти, у чистоти, јунаштву и свакој врлини. Од природе благ и миран прелио је ту особину свога карактера и у песме своје које дишу необичном нежношћу.

Блајвајс му је у своје доба прорицао сталан помен у историји словеначке поезије. С тим се и пресуда новог доба слаже, наводећи: „Да су песмице Светличићеве истински бисер у словеначкој књижевности, види сваки који има срце за лепоту што се показује у поезији". (Језичник XIX.)

Антон Жакељ с песничким именом Родољуб Ледински (1816—1868) по образовању такође богослов, скроман и повучен тако да га многи нису ни познавали ни ценили, и ако су му људи од књиге признавали даровитост. Лединski је и певао и преводио мање песме и баладе, међу којима му је најлепша балада „Вилково" у којој опева мржњу и освету властеоску. Његов је језик једар а мисли крепке.

Фрања Малавашић (1818—1863) школовао се у Љубљани а за тим је учио у Грацу правне науке. Кад се покрену Новице, Малавашић дође у Љубљану, где је на том листу радио и помагао Блајвајсу све до своје смрти

а особито првих година. У Љубљани је изучио и медицински курс, те је добио назив и право лечника.

Малавашић је певао изворно а доста је и преводио. Његове се песме препоручују лакоћом и пријатним обликом али се по замисли и јачини осећања не издижу изнад обичних своје врсте.

Осем тога Малавашић је много писао и преводио поучне књиге и приповетке, покретао листове и бивао сурадник других подузећа, држао предавања и писао чланке морално-критичке. У свим својим прозним списима показао се као окретан и духовит писац, те су га те особине његовог писања и задржале у пријатној успомени код његових земљака.

Мирослав Вилхар (1818—1871) властелин и покрајински посланик. По образовању је био правник, свршивши студије у Бечу.

Вилхар је писао и преводио драме, издавао поучно-забавне календаре, политички лист „Напред“, али му је најважнија песничка радња у Новицама и доцније у другим листовима. Своје скупљене песме издао је у Љубљани 1860 године а другу књижицу 1865.

Вилхарове су песме у своје доба биле добро примљене, а и данас је о њима у опште повољно мишљење. Сам песник у пуној скромности вели у стиховима којима испраћа своју прву збирку песама: Ја нисам род ни Прешерну ни Воднику, али сам набрао неколико до-

мањих цветића. Ако вам се буду допали и дохватили вам се срца, набраћу вам и друге још лепше од ових.

У његовој поезији има лепих *песама*, од којих је неке компоновао сâм песник који је био добар и одушевљен музичар па је писао музику и за своје драме, даље налазимо *баладе* и *басне*, а општа им је карактеристика да су тачне, просте и пријатне, док се неке међу њима одликују узвишеним мислима.

Др. Ловро Томан (1827—1870) први председник и добротвор Словенске Матице. Школовао се у Љубљани а правне је науке учио у Бечу и Грацу. Као правозаступник је највише живео у Љубљани, бивајући посланик у покрајинском сабору љубљанском и делегат у царевинском већу.

Песме је своје почео објављивати у Новицама а за тим и по осталим листовима и алманасима. Већ године 1849 издао је збирку својих песама у Љубљани под именом „Гласи домородни“. Књига је посвећена с пуно одушевљења словенској омладини којој се песник обраћа позивајући је да ради на спасу „мајке Славе“.

У тим песмицама пева Томан три најузвишенија предмета поштовања и љубави своје: Бога, Слободу и Домовину.

Као одушевљени поштовалац Водников, настао је Томан да се прослави његова стого-

дишњица рођења, певајући и сам за ту свечаност.

И Томанова се прва жена, Јосипина Турноградска, с хвалом помиње у историји књижевности словеначке у којој се одликовала својим приповеткама.

ПЕТО ПИСМО

Нов полет. Антон Јанежић и „Гласник.“ Симон Јенко. — Фрања Левстик и Јосиф Стритар. Њихова поезија.

После акције наступа реакција, а после пробуђене народне свести о положају и праву његовом у хетерогеној пространој царевини наступио је застој у јавном животу словеначком, као што су одушевљење револуционих година 1848 и 1849 морала горко плаћати словенска племена у Аустро-Угарској.

Али ни у то доба не изнеможе књижевни покрет који се у петој десетини овог века онако смишљено изведе међу Словенцима. А кад се првих година седмог деценија (1861) поново прену живот аустриских народа под закриљем нове слободе и нових одушевљених нада, књижевни напредак доби с нова маха. Политичке идеје опет оживеше, заталасаше редове словеначког народа и — донеше неспоразум на самој страни дотадашњих сложних радника. Поче разлика млађе и старије групе политичких радника, а у недалекој се будућности појави и нежељени плод таког расцепа. Немци, и ако су у Крањској у врло знатној мањини, стекоше

бројну надмоћност у покрајинском сабору у Љубљани а с њом се отпоче ново доба немачке превласти. Родољуби се опет почеше прибирати у једно коло под заставом старог Блајвајса, али се изгубљено не могаше ни лако ни брзо повратити. У најновије се доба понови жеља за што потпунијим измирењем. Тој се жељи приступило и она је данас залога боље будућности, у социјално-политичком погледу, словéначког народа.

Најзнатнији покретач књижевиости у седмој десетини бејаше књижевни часопис „Гласник" под уредништвом Антона Јанежића (1828—1869). Гласник је почео излазити у Целовцу 1858, доносећи забавни део у стиху и прози, поучи део, књижевни гласник, гласник из домаћих и туђих крајева и ситније књижевне белешке. Лист је, прелазећи два пута у Љубљану и уклањајући се из ње, излазио до 1868 године, а у половини тога лета престаде.

Овај је лист (с пуним именом: „Гласник Словенски. Лист за литературу и уметност") био врло важна појава у доба кад је живео. Прва му је заслуга што је савесно испуњавао своју дужност у питању о укупној словенској духовној узајамности, која је онда била на дневном реду у Словена и којој су се и српски ондашњи књижевни листови лепо одужили. Друга му је лепа одлика што је гласом истинског родољуба клицао Словенцима и позивао их на њихову дужност. „С овим је летом — писао је

Гласник 1860 године — настало свима народима у широкој Аустрији доба душевног препорођаја... Словенци! и нама већ свиће на истоку; а да се потпуно раздани, нека нам буде света тежња и брига... Словенци, будимо радни, будимо сложни! Само ће нам тако засијати сунце лепше будућности."

Али је, без сумње, највећа заслуга овог листа што је око себе прикупио и старије и млађе књижевнике, те је био прави гласник књижевног напретка у Словенаца. Од њега су остали словеначкој књижевности у наслеђе Јосиф Јурчић и други знатни књижевни радници. Његове су стране биле отворене Фрањи Ерјавцу и другима који већ раније почеше радити на књижевном пољу.

Уредник је Гласника, Антон Јанежић, био професор и заузимљив наставник словенске омладине у Целовцу, вршио је дужност тајника културног друштва Светог Мохора, издавао антологије словенског песништва, писао и преводио многобројне књиге моралног и поучног садржаја, али му је после Гласника најважнији књижевни посао рад на словеначкој граматици која се у прерадама и новим издањима одржала до најновијих дана.

Као представника оног одушевљења које је кретало словеначке песнике поглавито у доба рада Јанежићева помињемо песника словенске Марсељезе „Напреј застава Славе..." Симона Јенка (1835—1869), који је средње школе свр-

шио у Љубљани, а у Бечу учио философију и права, и умр'о у Крању као правозаступнички приправник.

Јенко је почео певати још у првим разредима гимназије, а доцније је био вредан сурадник многих листова и алманаха. Године 1865 изишла је збирка његових „Песама“, коју је Јанежић дочекао необично похвално, означивши је као „прекрасан приновак наше младе забавне књижевности.“

Јенкове су песме обично кратке, лаког стиха и краћег размера. Најлепша им је одлика: обожавање природе из које све истиче и у коју се све стапа, а кроз најбоље веје туга која се мање види а више осећа, као што је у песмици „Мајка:“

Младе хчере трупло
Чрна земља крије;
Полег јаме мати
Бридке солзе лије.

Кар окó досеже,
Смеје се нарава;
Помлад по гробових
Цветје разсипава

В јоку својо згубо
Чловек Богу тожи;
Славец, дробни славец
Па веселе крожи!...

Јенков јавни књижевни рад почиње мало пре Јанежићева Гласника а завршује се, готово, с престанком тога листа, док су друга два песника тога доба преживела те знатне губитке словеначке књижевности, старајући се да јој обилатим радом својим надокнаде изгубљено.

То су два песника и критичара словеначка, земљаци и пријатељи: Фрања Левстик и Јосиф Стритар.

Добра срећа словеначке поезије ставила је више њих двојице венац за победника давши им трећег друга, Симона Грегорчића, који тежиштем свог књижевног рада припада најновијем одсеку словеначке књижевности.

За то ћемо на овом месту поменути рад Левстика и Стритара и то само као песникâ.

Фрања Левстик рођен је 1831 године. Школовао се у селу, а гимназију је учио у Љубљани. Због боловања не положи на време испит зрелости, а доцније се не могаше наканити да надокнади пропуштено, и ако је био један од најбољих ученика. То га је лишило редовног слушања на универзитету, а у последицама му доносе горак живот као човеку „без квалификација“. Покушао је да у Оломуцу учи богословију, али га ту после неког времена искључе због слободоумља и „антирелигиозних“ мисли у његовим песмама, које изиђоше 1854 године у засебној свесци. Те су песме: „На дан свих светих“ и „Ђачка здравица“. Прва пева како свеци на небу живе безбрижно а људи на земљи

невољно. За то кад још не би било љубави и вина све би на земљи остало пусто. Пијмо у здравље мајке Славе! Пијмо у здравље девојчица — свеци ће нам опростити, јер и они за живота бејаху блиски правом животу. Сетимо се првог човека, наздравимо Ноју за проналазак винове лозе, загрлимо се, нек живе свеци црних и црвених слова у календару! — Друга је весела винска песма с рефреном.

Тада Левстик са свим напусти школовање, па је живео као домаћи учитељ, тајник Матице Словенске, уредник и сурадник листова словеначких у Бечу и Љубљани, а умр'о је 1887 године у Љубљани, као скриптор љубљанске библиотеке.

Левстик је, остављајући за овај мах на страну његов филолошки и литерарно-критички рад, песник словеначки првог реда. Почео је певати 1850 године и до смрти је радио. Он је најплоднији а после Прешерна и најбољи словеначки песник — вели критика.

Ново велико издање његових песама приређено је у Љубљани после смрти његове и изишло је 1892 године.

У првим својим песмама Левстик стоји под утицајем најбољих немачких песника овога века, што се осећа и при свој пажњи песниковој да по облику буде што више може оригиналан. Иначе се Левстик још од почетка свога певања сматра као прејамник Прешернових мисли, које је шеста десетина овог века била потисла, у-

ступивши првенство певању Косеског и његових следбеника. Левстикови песнички облици нису онако разноврсни као што су у Прешерна; Левстиков видик душевног гледања није ширине Прешерновог круга посматрања — и за то Левстик није Прешерен. Али је Левстик достигао Прешерна у пластичности својих слика и „у правој словенској реалности свога мишљења и осећања". (Љ. Звон 1891.)

Његов млађи друг Стритар налази да срећна природа Левстикова певања лежи поглавито у необичној изразности свих, тужних и милих, осећања која га чине савршеним и у исто доба природним човеком.

Он својим „Непријатељима" грми необичном јачином увређеног мушког поноса, а та иста душа одлази и у природу, те је хвата у се и њом се крепи. Лакоћу у певању, лепоту у замисли, сродност у осећању с народном песмом а опет савршеност уметничку показује, примера ради, Левстикова песма „Девојка и тица" за коју проф. Стритар мисли да би је Немци, кад би је имали, стављали у сваку читанку за углед праве девојачке наивности, као што раде с неким Гетовим песмама.

Левстиков се песнички утицај на млађе песнике тек данас схвата и осећа. Данас њега више нема, нема ни његовог оштрог критичког писања и претресања литерарних појава, ни политичког разлагања његовог — па је мања

антипатија оних, о којима није могао рећи лепу реч, према песничком раду његовом.

Поезија је Јосифа Стритара (познатог и под псевдонимом Борис Миран) по времену јављања млађа од Левстика, али је по смеру песниковом, по значају у развићу словеначке поезије и по савршеном уметничком облику свом — достојна друга лири Левстиковој. Као Левстик тако је и Стритар већином и избором својих песама лиричар. У његовој је поезији нека болећива нада која песника често пута одваја од реалног света и животних прилика те га упућује да верује у лепше дане не само његовог народа већ и свега човечанства. Као философ и естетичар поштовалац је Шопенхауерове философије, а као писац Стритар је тежио најсавршенијем облику књижевног стила и елеганције француске књижевности.

Поезијом се Стритар јавља од 1866 године, радећи и у своме листу књижевном који је у осмој десетини овог века уређивао у Бечу под именом „Звона“. Стритар живи у Бечу као гимназиски професор, па се и данас чешће јавља у „Љубљанском Звону“ који је дошао као продужење његовог листа.

Стритареве љубавне песме показују нешто више веселости и доброг расположења, али поред свега тога и крај смишљеног облика оне ису у његовој поезији оно што обележава песничку индивидуалност.

Ратовању и војевању српском за слободу наших дана посветио је Стритар низ лепих песмица под именом „Раја“, али и племенита мисао и пламена жудња помоћи браћи нису опет у словеначкој поезији јединствено звуци с лире Стритареве.

Оно што њој даје посебног обележја јесте његов идеализам и његова вера да ће у свету ма кад завладати правица, лепота и поштење.

С тога је гледишта знаменита његова песма „Назад!“, као што тугу која се зачиње из личног осећања неприлика у животу најлепше показује из цикуса „У пролеће“ песма „За што и ти ниси тако?“

Врло је карактеристична песма Стритарева „Моме народу“. Испевача још у раније доба она је непрестано била огледало душе песникове и верна слика његовог уверења у културним и политичким приликама његовог народа тако, да се и у новије доба песник једном приликом у полемици с противницима својим с пуно среће на њу могао позвати.

Она гласи:

Народи боје бијејо крваве,
Землјо́ обласно з мечем си делијо;
С крвјо́ ин јеклом пишејо поставе
Народом, ктери в служнјости медлијо;
Крвави ловор си вијо́ крог главе,
Придо́блјен з јоком вдо́в ин подртијо;
Брат з братово крвјо́ си пише дела,
Да слава њих на веке би живела.

Ин ти мој род? — Кјер содијо осоле
Наро́дов се, там глас се твој не чује;
Тробојна твоја кдај застава боде
Вихрала там кјер бојни бог кралјује;
Кдај ти́ поносно водил бош народе,
Кдај приде доба, да Слован кралјује?
О не жалу́ј, че ти је крива среча:
Наменјена је теби слава веча!

Глеј! кодерколи се око озира,
Разсаја машчеванје, срд, кривица;
Могочни брата слабјега затира,
Трпи чловештва веча половица:
Совраштва свет је полн ин полн препира,
В те́мо завита света је ресница;
Кдо в бра́н се ставил боде сили језни,
Кдо луч принесел братовске љубезни?

Ти род мој, мили род! ти́ худобије,
Совраштва раздејал бош царство кле́то,
Кому́ пач в прсих блажје срце бије?
Кому́ за брате своје болј уне́то?
Ти бош помирил смртне разпртије,
Принесел људством братољубје свето;
Твој боде венец змаге некрваве;
Напрej, мој род! -- „Напрej застава Славе!“

Ни Левстик ни Стритар нису били, нити су данас, радо примљени у кругу црквено-конзервативних присталица, од којих су доста и претрпели, али је за то био јачи њихов утицај на нове снаге, млађу интелигенцију, која је

под њиховим утицајем стекла о народу и народној књижевности појмове са свим супротне назорима противничког логора.

Левстикови су књижевни радови почели после његове смрти излазити у угледном издању, а Стритар је своје „Сабране списе“ укусно штампао у Љубљани. На тај су начин обојица обновили у књижевности своје идеје, што је за успеа њихових књижевних назора било свакако од користи.

Левстик и Стритар припадају без поговора укупном словеначком народу. Јер док су многи други књижевници имали поглавито утицаја само на по један крај; или док је владика Сломшек својим многобројним поучним списима утицао као народни учитељ-педагог више на штирске и корушке Словенце којима у главном припада и рад Јанежићев — дотле су радници, као што су Левстик и Стритар, подједнако драги и опет подједнако немило примљени код интелигентнијих читалаца свих покрајина словеначких.

ШЕСТО ПИСМО

Данашња поезија. Симон Грегорчић, његов живот и лирика. Противници. Антон Ашкерац, његова епска поезија, борба и живот. Помен других радника. Победа идеје Прешернове

Трећи је такмац за победни венац песник Симон Грегорчић. Док је Левстик већ у гробу а Стритар дао што је најузвишенијег у души његовој било, дотле је Грегорчић, најмлађи међу њима, још до скора био у јеку свога песничког делања, и неоспорно први у домовини међу живим песницима словеначким. Појава је Грегорчића обележила у раздобљу осме и девете десетине овог века почетак новог доба за уметничку поезију словеначку.

Грегорчић је рођен 1844 године и као већина словеначких књижевника син је словеначког планинца сељака. Школовао се у Горици где је 1864 завршио гимназију и ступио у богословију. Као ђак у гимназији Грегорчић се одликовао љубављу ка народном језику и изучавањем српског и чешког језика с језицима других туђих народа, чији песници дадоше класичне списе у области поезије. Још тада је Гре-

горчић почео певати. 1867 године посвећен је за позив свештенички и од тог је доба провео дуго време у разним крајевима као сеоски свештеник.

Почетке свога песничког рада саопштавао је у Јанежићеву Гласнику, а доцније је у Стритареву Звону обратио на се пуну пажњу и уредника и читалаца тога листа. Тада је и још много после тога радио анонимно те је читаоце заинтересовао не само песмама него и скривеном личношћу својом. Године 1882 издао је прву свеску својих „Поезија.“ На скоро је за тим приредио и друго издање исте — и допуњене — свеске. Тада је име његово постало познато и најудаљенијем читаоцу словеначком.

Прибирајући своје песме за збирку, песник је, пева, хтео да из растресених делова створи и читаоцима дâ цео кип — душу, срце и ум живота свог.

Грегорчићева је поезија потпуно лирска. Таква је она и кад песник пева топлину осећаја које леди јава реалног света, и кад тужи на гробу пропалих и изгубљених нада некада пуне душе, и кад тугује због злог удеса драге му отаџбине, и кад се нада и кад преварене жеље оставља у дубину душе своје као увеле листиће цвећа међу листове књижице од драге успомене. Нека виша благотворна сила, по њему, загрева душу правог човека а кад све изда остаје још — нада у Бога. „Кад разгледамо Гре-

горчићеве песме, износе нам великом већином нешто једнако, нешто заједничко. Мисли су разноврсне, мотиви разни, утисак друкчији — а међу врстама се провлачи, као црвен кончић, скривен некакав душевни немир. Скривен, велим, и за то га, може бити, некритични читалац неће ни опазити, а будном ће оцењивачу тај немир бити опазан већ и због тога што се на више места и ако у различитим облицима понавља.“ (Фр. Левац у Љуб. Звону 1882.)

Такве су две иначе са свим различне песме у којима се та особина Грегорчићеве поезије лепо показује. Једна је „Јадно срце“, у којој своме срцу осамљеном међу људима тужно вели како нити оно разуме свет нити свет схвата његове жеље. Друга је „Вински духови“, у којој се лагано крави ледена кора која се са немилости светске ухватила на души и срцу песниковом те се место ње опет јавља нада.

Али се као најбољи пример Грегорчићева родољубља и песничког дара, исказаног у савршеном облику, сматра „У пепељавој ноћи“ (код католика што код православних чисти понедељник):

В пепелни́чнej ночи.

Полночни звон з високих ли́н
Крепко́ закленкал је,
Пути́хнил глас је вијоли́н,
Дон харп обренкал је.

Плесишча ин гледишча се
Повсод запи́рајо,
В одпрта да свети́шча се
Земљани збѝрајо.

Глеј, бо́жји храм на сред поља́н
Двигује се в небó,
Ој, божји храм такó простра́н
Ин па красан такó!

Кот реке в мóрје ва́нј ноцој
Крдела силна врó,
Свети́шче пóлно је такој —
Ин дури се запрó.

Ту в багру ино в свили све
Ноцој кошáти се,
Диши́ ти по кадили все
Ин свети в злати се.

Веч бисерјев, ко в дну морја́,
Пред та́бој се искри́,
Ин веч, ко звезд је врх небá,
Ту јасних је очи́ј.

Ту ги́бки удје, взорна раст,
Ту лет ин ли́ца цвет,
Ту земље сласт, богаство, част...
О, ти пресречни свет! —

А чуј!... Нек дух закличе ми:
„Кар зреш јих пред себój,
„Запиши мој мрличе ми
„С пепелом тем ноцој!“

Ин стопил сем пред жртвеи́к,
Кот би духовник бил,
Пепел из олјчних је млади́к
Нанј дел церковник би́л.

Пепела здај на теме сем
Најпрво себи всул,
Втопил се в ми́сли не́ме сем,
Ле Бог је сам их чул.

Позва́л нато крдела сем,
Ин пришла со хрумѐч,
Зазнамовал јим чела сем
Претеч ин па сварѐч:

„Ој, грешники мази́лјени,
„Проч кроно ин шкрла́т,
„Сај босте вси приси́лјени
„Вклонити смрти вра́т.

„Седај ви народом сте страх,
„Страх туди вас бо зме́л,
„То жезло прах, престо̀л бо прах,
„Ви босте прах пепе́л!

„Ви, ки закладе зби́рате
„Из ближнјиков крви,
„Ки ревеже зати́рате, —
„Прах босте туди ви!

„Ти рој, ки ноч ин дан прежи́ш,
„Да брата в паст би вје́л,
„Ти смрти в занјке се влови́ш, —
„Прах бодеш ин пепе́л.

„Ин ти, ки з умом, цветом, лет
„Здај бахаш се весе́л,
„Глej, предно ти одпаде цвет,
„Прах бодеш ин пепе́л!“

Пришѐл ше мног, ше мног је тро́п,
Мар бо се как оте́л?
Не! Всем подписал сем поко̀п:
„Прах босте ин пепе́л!“

На задње рој ше прискаклjа́,
Нескрбних, јасних лиц,
Чист, какор ангелjи небá,
Ин лепши од пветиц.

Заплакал над тем красом сем
Чеш: туди та бо стрт!
Ше те̑ ... тресочим гласом сем
Зазнамовал за смрт...

Кончано! — Не! — Чуj дури та̀м
Јече́ зашкри́плjејо,
Ин нове труме в божjи хра̀м
Скоз њје се вси́плjејо.

На тех ни́ сре̑бра, злата́,
Ин блеск јим је незна́н,
На лицих тожних се позна́
Ле след солза̑ ин ран.

То пач је сиромаков род,
Молче́ је зунај стал
Ин мирно чакал, да господ
Простора би му дал.

Седај, ко прост му је пристòп
Корак прибли̏жа свој,
Јаз па спознам трпинов трòп,
Ох, бил је — на́род мој!

Одло̑жил сем тедај пепе́л,
В клече́че врпрл око́,
За бла́гослов сем ро́ке вспе́л
Инвскликнил сем крепко́:

„Ле встани, вборни на́род мој,
„До да́нас в прах тепта́н,
„Пепелни дан ни дан веч твој,
„Твој је — встајења дан!“

За то су следбеници и у књижевности и у животу оних начела које носи̏ поезија Грегорчићева дочекали необично одушевљено збирку његових песама, назвавши је ***златном књигом***.

Али се с тим не могаху сложити они којима је Грегорчић по положају своме у животу најближи — свештеници. И не само они, већ готово цео табор који је у се прибрао старије и конзервативније елементе устадоше против песника и његових пријатеља. Разлучујући песме Грегорчићеве они у њима нађоше мало онога што би се, по њиховом уверењу, могло очекивати од таког песника. Они друкчије схватише дужност песника према свему, према народу и према самом себи, па нађоше у Грегорчића: чудновату смесу варка и истине, обмане и уверења. Нађоше, да су његови верски појмови не-

јасни а осећање му готово хладно, док световни живот њиховог друга и сувише заноси те му он — служи.

Грегорчић је на то одговорио — у стиховима. Али читав круг његових полемичних песмица још више раздражи његове противнике који га се одрицаху.

Баш кад осуда нагњаше своме врхунцу, јави се са смерном књигом својих песама други песник — свештеник, те половину буре непријатељске повуче на себе и своју поезију.

То бејаше Антон Ашкерац и његове „Баладе и романце“ 1890.

Грегорчић је ученик Ј. Стритара. Његови погледи на свет, стечени проучавањем Шопенхауерове философије прешли су и у поезију Грегорчића који је иначе самосталан песник. Малени огледи епски казују да је у овој врсти поезије Грегорчић ближи реалном животу. У тој врсти и у том правцу отишао је много даље Ашкерац, чија снага лежи, по признању његових земљака, у особитој савршеној пластици и здравом реализму.

Јаким језиком и лапидарним стилом извео је Ашкерац опсежне догађаје у малој и опет потпуној слици. „Два три нам стиха разјасне сву ситуацију, радња се развија драматски те се завршује јаким крајем — катастрофом, која потресе читаоца до дна срца, те га пусти, да домишљањем из кратке баладе испреде целу драму“. (Љуб. Звон 1890.)

Предмет је Ашкерчевим баладама и романцама или догађај из сувременог живота или из прошлости словеначке и словенске у опште. Један такав догађај опевао је песник у циклусу од десет балада под заједничким именом „Стара правда". Ту се износи познати историски догађај — сељачка буна и сељачки краљ у Хрватској у XVI веку, али је још интереснија са своје оригиналности и верског слободоумља балада „Словенска легенда", у којој се прича како Трубар (види прво писмо у овој књизи) чека на рајским вратима, да после толиких мука у паклу уђе у рај. Некадашњи се његови верски противници буне против њега, али сам Бог наређује Светом Петру да га пусти у рај, јер је грехе откајао а рај је заслужио као заточеник народне слободе и његовог лепог језика. Тако и буде, и Трубар се у рају састаје с Прешерном.

Уз овај леп пример верског слободоумља Ашкерчевог ево и другог примера његових погледа на свет и његовог философског схватања живота. То лепо показује „Дворска будала".

Султан пита свога дворског будалу, да ли је игде видео већег сјаја, но што га сад гледа у великој дворани где се надмећу младе играчице? Да ли је гдегод још видео веће и лепше златне ланце но што има царев доглавник, и да ли има у свету таких лепотица и украса као шта су одалиске цареве и њихово одело? На то добија одговор да је одело бедних сиромаха лепше од дворске свиле; окови су тежи

и јачи од ланаца пашиних; а сузе су његових поданика лепши од бисера његове одалиске, као што више цени кап зноја на лицу радника који ради за своју децу него дијаманте цареве.

Тегобе и животне невоље опевају још неколике песме Ашкерчеве, али се у његовим песмама може наћи и друкчија врста реализма. Таква је н. пр. „Сеоска балада".

Сватови седе покрај стола уз чашу вина, свирку и песму. Дошли су пријатељи и сродници па по старом обичају донеше поклоне који се приказују сватовима. Напослетку ето и старог млинара који има и лепу кћер. Донео је на рукама увијен поклон па га свечано предаје младожењи. Сватови радознали разгледају завоје и у њима — детенце које јако личи на младожењу. Осу смех и шала, ал' се невеста јако забринула.

Појава је оваких песама јако раздражила конзервативно-клерикални логор који изнесе захтев да следбеници оваких идеја у књижевности изиђу на средину са својом теоријом и мислима о лепој књижевности и уметности, те да се види „на шта се ослањају и шта смерају" („Римски католик" 1890.) „јер не можемо наћи таквог црвењака — социјалисту, који не би радо потписао овако учење — католичког духовника".

На то су одговорили и песникови пријатељи и сâм песник.

Први су пре свега одбили мерило којим њихови противници оцењују песничке и умет-

ничке производе. То је мерило римско-католичко и схоластичко гледиште у свима питањима почевши од протозоа па до Ајфелове куле и од уметничког стварања до дневних социјалних прилика. А за тим су с историјом у руци побијали наводе својих противника.

Друкчије је одговорио сам песник. Он је продужио певање у свом правцу раширивши круг бирања предмета за своје баладе и романце. Наскоро после напада на „Баладе и романце" песник је, помињемо примера ради, опевао војника који последњи пут чува стражу на снегу и леду а сутра треба да се пусти кући. Он је у мислима већ на свом дому, али га почешће из таког снивања тргне глас музике и веселог друштва код ђенерала који даје раскошну игранку, а још чешће и студен која му се лаћа тела и душе. Још само ноћас — али зора јавља да је војник на својој дужности, укочен од зиме, издахнуо. —

Другој је предмет индиска легенда о Кришни.

Песник „Балада и романаца" рођен је 1856 године од родитеља са села. Гимназију је 1877 свршио у Цељу па је за тим ступио у богословију у Марибору. Године 1881 посвећен је за духовника, па је чешће мењао сеоске парохије. Певање је почео као ђак, те се од 1880 јављао у листовима књижевним под именом знаменитог Методијевог ученика Горазда. Тек је с појавом збирке песама изишао пред шири круг читалаца с правим именом. Прве му пе-

сме бејаху лирске, али се наскоро прихватио правог свог позива — епског певања, ма да и међу његовим лирским песмама има лепих, међу којима се особито истичу песме „Из путног дневника“, где су прибележени путнички песнички утисци по српским и другим крајевима.

Ко детаљно бележи све важније појаве у поезији словеначкој мораће поменути и преминуле песнике: Јосифа Цимпермана (1847—1893) као лиричара и дидактичара, и брата му Фрању Цимпермана (1852—1873) чије је песме он и издао; Ивана Јенка, брата чувенијег Симона Јенка; Јосифа Пагљаруција-Крилана (1859—1885) који је срећно похватао звуке народног певања и оплеменио их до природе уметничких продуката; и Фрању Гестрина (1865—1893), који је понео собом у у гроб лепе наде што се на њ полагаху. Такав ће посматрач прибележити појаву и Луизе Песјакове, у књижевности наследнице лепог имена Јосипине Турноградске, и рад Антона Фунтека који се с успехом огледао у лирској и епској, оријиналној и преводној поезији — а за њим иде низ имена најмлађих данашњих песника.

Али је зарад карактеристике данашње поезије у Словенаца не само могућно већ и потребно стати на појавама Грегорчића и Ашкерца, да би се утврдила знаменита победа начела и истините идеје, што бејаше исписана на застави Прешернсвој. Некада је

она била предмет нападања ондашњих „философа без срца“ који проповедаху веру зарад вере, а данас се она победно вије у рукама најбољих из реда одакле јој долазе безуспешни и изнемогли ударци. Тако је истина знала освојити себи поборнике!

СЕДМО ПИСМО

Уметничка приповетка. Помен старијих радника. Фрања Ерјавац. Јосиф Јурчић, његов рад и живот.

Уметничка се приповетка у Словенаца стала развијати тек онда, кад је песма имала да покаже своје представнике првог реда. У опште је њој признато право грађанства у словеначкој књижевности тек од пре три десетине година и ако су местимична јављања ранија. Али се те раније приповетке сматраху више као градиво у коме ће шири круг читалаца наћи свом разумевању приступно писање на народном језику него као производ књижевно-уметничког стварања. Таква је на пр. хваљена приповетка Јана Циглера (1792—1869) „Срећа у несрећи“ 1836, што се бележи као „први народни словенски роман“. Данас се так њига прештампава и због моралних поука њених пружа омладини. Или је, у другом случају, патриотска тенденција мамац и за писца и за читаоце. Овамо још долази више или мање песничко разлагање у прозном облику. Пример је и једном и другом на том пољу рад Даворина Трстењака (1817—1890) који је, и ако по образовању бо-

гослов, гласа ваљаног историчара, археолога и филолога. Његов рад на поезији обухвата покушаје у песми, шаљиве списе и историске приповетке. Године 1859 штампао је приповетку „Словенски Леандер“, која се и данас сматра као лепша приповетка. Она је читаоцима била јемство да је ту доба кад ће и лепа проза добити своје јаче заступнике. Блајвајс је тек тада и почео примати у своје Новице приповетке, кад их је стао од Трстеника добијати. Даље су су му приповетке „Људевит, краљ хрватски“, „Сликар“ из живота Тицијановог и т. д. — Пријатан је спомен Јосипине Турноградске (1833—1854) која је за кратког века написала леп број приповедака показујући даровитост како за приповетке тако и за песме. Особито су добро биле примљене њене историске приповетке које је већином оставила у рукопису после своје смрти. За живота је радила у „Словенској пчели“, „Новицама“ и „Зори“.

Али данас обично Словенци у разгледању развитка своје уметничке приповетке указују на четири радника као на четири белега до којих је у приповеци доспело уметничко обрађивање градива из прошлих и наших дана. Први белег казује име Фрање Левстика од чијих прозних радова настаје ново доба словеначке прозе. Левстик је мало писао у тој врсти. Написао је свега две три приповетке и путописа. Најлепши му је успех с „Мартином Крпаном“. То је тип уз народа, оригиналан ви-

тез каквог је народно причање знало створити. Други је радник Фрања Ерјавац а трећи Јосиф Стритар. Стритар је написао повећи број дужих и краћих приповедака из којих се може извући једна увек заједничка садржина укалупљеног морала. Догађај се обично развија тако како би се сам завршетак могао приближити уверењу: правда побеђује. Иначе је и у овим радовима овог образованог писца за сваку хвалу тачност израде и елегантност стила. Али ипак та врста рада не бејаше оно оружје којим и Левстик и Стритар извојеваше себи угледно место у историји словеначке књижевности. Четврти белег означује обилати рад Јосифа Јурчића. Политичар од највећег утицаја у своме народу, поета у раду и животу, одушевљен носилац идеје о духовној заједници Јужних Словена, пријатељ српског народа каквих мало у туђини имаћасмо — утврдио је основу словеначке уметничке приповетке и зграду извео пространо и високо тако, да јој дневне борбе и погрешке не могу много нахудити. Још је и њему и Ерјавцу приповетка била најчешћи и најпоузданији начин јављања на пољу забавне књижевности у Словенаца.

Фрања Ерјавац рођен је 1834 а умр'о је у Горици 1887 године. Био је професор, по струци природњак. Кад је основан универзитет у Загребу, Ерјавац буде изабран за професора филозофског факултета, али он, будући тада са службом у Загребу, захвали на томе и оде у своју

домовину. Радовима на природним наукама и испитивању природног блага својих крајева Ерјавац је стекао великих заслуга. Он је срећан творац научне терминологије за јестаственицу у словеначком језику. Али живећи у доба народног препорођаја, морао је проширити поље свога јавног рада. Он је тада био од људи који бејаху „данас политичари, сутра научници а прексутра песници". Рад је на приповеци почео у шесетим годинама овог века и до смрти се с времена на време јављао приповетком или путописом. „Ерјавац је природњак, па је и у приповеци по све верни син природе... Ерјавац црта људе онакве, какви су; не спушта се сувише ниско нити иде сувише високо. Не износи нам своје личности у оној идеалној и — искрено речено — неистинитој висини, као што раде многи туђи па и неки наши писци... У опште је Ерјавац у најлепшем смислу реалиста каквог морамо само пожелети". (Љуб. Звон 1889).

„Велики петак", „У стричевој кући" и „Уморени цвет" износе тужне сцене у којима ближи познаваоци пишчева живота налазе насликане прилике његовог живота.

Најлепша је Ерјавчева приповетка „Хусари у Полици", низ богатих и разноврстних слика из живота једног забаченог и осамљеног села које добија на неко време хусарску коњицу на стан и храну. Самој целини и јединству приповетке смеће подједнака активност неко-

ликих лица која се и нехотице упорно боре за првенство и средсреду укупне радње.

Плоднији је од њега Јосиф Јурчић. Често пута бива да је у књижевностима малих народа по који талентовани радник не само почетник каквог правца или врсте литерарне, већ је за много и много времена и најбољи представник струка у којима се јављао. Тако је и с Јосифом Јурчићем. Од њега је у словеначкој литератури први прави роман народни, прва права драма народна, па је он и до данас остао нај јасније исказан таленат у Словенаца.

Пре Јурчића било је приповедака од ваљаних приповедача, па је било и огледа романа, који је и данас у поштовању. Али је опет све стало на поузданије ноге тек с појавом Јурчићевом.

Могло би се рећи, да постоји у народу, у друштву, читав низ идеја, мисли, које чекају да буду израђене, да добију облик књижевни, па да тек с исцрпљењем њиховим отворе места другим мислима.

И приповетка се словеначка дигла на ниво друштвене уметничке приповетке тек пошто је Јурчић дао исказа, одушке многим идејама, које су се као традиције чувале. Другим речима, онако као што је српска народна песма испевала историју народну, па је дошло развиће уметничке лирске поезије и јаче јављање драме — тако је и Јурчић испричао читав низ старих догађаја, те је везао прошлост за садаш-

ност у којој новији приповедачи словеначки траже поглавито градива за своје ралове.

Он је читаве руднике скасака и бајака расковао и пружио своме народу у прерађеном литерарном облику, па је онда и сам стао разгледати садашњост.

Радећи седмог и осмог деценија овог века, Јурчић је својим радом поглавито и испунио то доба у приповеци словеначкој.

Његов је рад разнолик. Он је певао песме — поглавито баладе и романце, али је убрзо увидео да за његов епски дар боље пристаје широки круг приповетке и романа. Написао је две трагедије и једну малу шаљиву игру, што је све било с ентузиазмом, својственим народу који се буди, примљено. Као политичар и журналиста посветио је много времена политичком раду и писању, где је оставио и фељетоне трајније вредности. Али му је ипак приповетка била и остала главно обележје његовог литерарног рада.

Сав се приповедачки рад Јосифа Јурчића дели на три групе: на бајке, историске и савремене приповетке.

Прва је група најмања. Њом је Јурчић и почео рад на словеначкој приповеци. Овамо долазе у првом реду „Спомени на деду". То су четири „причице и повести из словенскога народа". У њима су обрађени народни мотиви о месним доживљајима, описано је зимско вече на прелу у словеначкој кући, говори се — по народ-

ном причању — о путу на други свет и износе се предања о крању Матији. Ове су цртице истинске успомене Јурчићеве на деду, старог сељанина, који је Јурчићу, као детету, причао много о догађајима и народним веровањима, о упаду Турака у словеначке земље, о кријумчарима и старој властели — чиме је старац јако утицао на машту свога даровитог унука.

Овамо — по њиховој обради — можемо уврстити и „цртице из живљења нашега народа“ под именом „Јесенска ноћ међу словенским пољарима“, а тако и сатиричну „лепу повест из старе историје“, где се прича осуда једнога — јарца! —

Све ове и оваке цртице и ако су израђене лепо и језгровито без развлачења и претераности, ипак остају као почетнички радови Јурчићеви. Њихова се вредност не може мерити с правим његовим приповеткама.

Многи очувани градови, белези, урвине и други споменици прошлога доба у земљама које насељавају Словенци дали су Јурчићу обилате грађе за његове радове на историској приповеци. Старе хронике, белешке и записи, особеност управе у појединим градовима, трговима и провинцијама чували су многе податке за даровита приповедача. Јурчић се свим тим знао користити, те је написао приличан број приповедака које васкрсавају многе личности из народне прошлости.

Најмилија лектира Јурчићу у младим годинама били су романи Валтера Скота. Овај му је приповедач енглески био узором у историској приповеци. Сам Јурчић није ни доцније тајио, да му је била жеља постати словеначки Валтер Скот.

Године 1864 издало је Друштво Св. Мохора „Јурја Козјака, словенског јаничара," приповетку Ј. Јурчића који је тада био још ученик у гимназији. Предмет је овој приповеци узет из петнаестога века домаће историје, а колико је њоме Јурчић погодио — као народни писац — како треба сликати прошлост народну, полазује најбоље околност што су узастопце приређена два издања, свако по 2.500 примерака. „Живахна радња постављена назад у страшне часове турског нападања, силно и генијално оцртани карактери и знамснити... старославни град Козјак, велеважни манастир затишки.. црква Матере Божје на Муљани — све је то изазвало одушевљење за одабрану, крепким реалистичким пером писану, повест. Стари затишки попа је три недеље непрестано држао придике о Јурју Козјаку, а људи су са свих страна врвели у цркву." Тако говори о првом самосталном Јурчићевом раду проф. Левац.

Са другом је својом приповетком у истом правцу Јурчић прошао са свим друкчије. То бејаше „Јурје Кобила, изворна повест из часова Лутеровске реформације," што изиђе 1865.

Вођа тога покрета бејаше Трубар а један од многих чувених помагача његових би и Јурје Кобила који је као књижевни радник имао друго име. Судбину је овога човека узео Јурчић за предмет те своје приповетке. Али се читава бура јавнога мњења подиже против њега, који у причи показиваше велике симпатије своје према протестанском јунаку. Негодовање је дакле било чисто верскополитичке природе, али се у суду литерарних кругова Јурчићу признаде напредак. Приповетка је писана једрим збијеним слогом а распоред је грађе удешен тако, да држи читаоца заинтересована до самог свршетка. Сам је пак почетак пун драматског ефекта, где се износи један богат силник, католик, који тугује за сином, заблуделим међу протестанте, и у највећем гневу спомиње име Јурја Кобиле. Тада му долази непознати гост који га ипак брзо оставља, а за којим ражљућени отац креће потеру, јер то бејаше главом — Јурје Кобила.

Приповетка „Град Ројиње“, написана годину дана после речене приче, износи лепу слику честитог али у домаћем кругу мало срећног јунака, господара града Ројиња.

Из тог је доба и „Кћи меснога судије,“ приповетка из петнаестога века. У њој се слика насиље царских управљача, вршено над грађанима, по речи, аутономног града царевог. А приповетка „Син сељачког цара“ говори о по-

следицама познате сељачке буне у Словенији и Хрватској.

Историски роман Јурчићев „Иван Еразмо Татенбах" износи догађаје из друге половине седамнаестога века. Предмет је роману Зрињско-Франкопанова завера против бечкога двора а за самосталност и слободу. У ту заверу Катарина, енергична жена Зрињскога, вешто увлачи и Татенбаха, најсилнијега племића словеначког родом Немца. Завера буде проказана због дрског поступка Татенбаховог спрам верениче једног завереника, и поменуте воље главом платише овај покушај. — Татенбахова је жена анђео домаћега мира; Катарина жена Зрињскога а сестра Франкопанова, потпуно одговара енергији свога мужа и каваљерству свога брата, најобразованијег ритера; Татенбах је смеса гордог великаша с неким, силом усвојеним, назорима о потреби бољег живота народног.

За овај се роман може рећи, да није потпуно разрађен, да више личи на извод, нацрт веће замисли. А прилике у којима је Јурчић живео и радио баш и казују, да је морао водити најстрожу економију с временом које му је иза послова уредника дневног листа преостајало. Ипак су делови у овом нацрту сразмерни према целини и имају потребне симетрије а то већ показује уметника.

Причица „Бојим те се" штампана 1876 цртица је из живота сина поменутог несрећног племића Ивана Татенбаха.

Највише је пак сам Јурчић полагао на свој велики роман „Словенски светац и учитељ.“ Ово је дело било засновано пространо у три дела, а израђен је само први део који је после смрти песникове штампан у „Љубљанском Звону“. Јунак је у роману словенски апостол Методије, Ћирилов брат. По заосталој трећини и по огромном труду и припремама, који је Јурчић био уложио у тај посао, може се рећи да би му то било најсавршеније монументално дело, да је могао ugрабити од смрти да га продужи и заврши.

Остављајући на страну остале послове Јурчићеве ове врсте поменућемо још само „Лепу Виду“, роман за који је мисао узета из једне словеначке народне песме. Вида је лепа и здрава жена која с мужем има и синчића. Али је она поклапна на срећу те је још више жели. То је наводи на грех и она страда. Лакомисленост је њена намери на једног раскалашног Млечанина који је одводи собом у Млетке. Вида тек почиње да снива о срећи својој али већ свиће дан те на виделу његовом она јасно сазна дубину греха у који срља. Муж је тражи, она се враћа, али је већ може излечити само смрт, која — оправдана — и долази. Млечанин животом плаћа своју опасну игру али с тога и муж Видин гине, јер у Млецима „као и свуда“ иде глава за главу.

Као најбољи рад Јурчићев на пољу савремене приповетке сматра се његов „Суседов

син", написан 1868 године. У овој је причи, већ доста пута обрађивана, тема о љубави између момка и девојке, чији су домови у омрази. Али је та стара тема обрађена крепко и једрим слогом, а заплет се не расплиће случајем већ радом и енергијом двоје заљубљених.

„Домен" (мушко име) сматрају неки критичари за најбољу Јурчичеву приповетку после „Суседовог сина". Међу тим је главни тип у овој приповеци толико оригиналан и провинцијалан, да не може у пуној мери задовољити сваког читаоца Јурчичевих приповедака.

У том погледу боље стоји слика: „Телећа печеница". Ту се износи у срећно погођеном жанру Гогољевих прича тип мрзовољног самца који се у, за се кобном, тренутку загрева мислима о срећном породичном животу.

Јурчић је за друштво Св. Мохора писао и поучно-моралне приче. Таква му је приповетка „Два брата", у којој заступа мисао да је благо не у новцу, који неправилно присваја себи један брат већ у поштењу, које краси другога. Новца нестане првоме, те га спасава овај други сад већ богати брат.

Први Јурчичев а у опште и први народни прави роман јесте „Десети брат" (1866). Десети брат је нека по готово легендарна личност у словенском народу. Тај оригиналан тип обрађивао је Фр. Левстик у фрагменту а после Јурчић у роману, где се истичу и други, лепо обрађени, сеоски типови. Међу тим је од особите

занимљивости љубав, коју приповедач вешто развија између племићке девојке и сиромашног учитеља. У тој се љубави огледа и један део живота Јурчићевог из ранијих „срећнијих“ часова.

Овај роман — вели проф. Левац -- „обухвата неке тако класичне призоре и тако генијално нацртане карактере, да се светле као прави бисери у лепој књижевности нашој и остају здружени са славом Јурчићева имена“.

Године 1868 почео је Јурчић писати „Цвет и плод“, роман, који је довршио тек после десет година.

Почетак тога романа пада у доба, кад је Јурчић као бечки ђак био под утицајем идеализма словенског песника Ј. Стритара. Али се Јурчић као рођени реалиста отргао томе утицају, и роман довршио на другој основи. Отуда је у томе његовом делу мешавина идеалног и реалистичног погледа на свет. Али је том мешавином највише изгубио сам роман који се завршује супротно основи, у почетку постављеној. По основи је требао завршетак романа да буде трагичан. Али је Јурчић реалистички расплео ствар, а тиме тежиште радње пренео на друго лице. Професор Весел је требао да се по првој замисли пишчевој убије онога дана, кад се Павлина, негдашња његова драга, вери са његовим скорашњим пријатељем младим Лавом. Међу тим се у роману ствар расплиће и Весел се жени Павлином. На пријатељски приговор, да је у томе погрешио, Јурчић је одго-

ворио: „Паметних је људи међу Словенцима и тако мало, па на што пустити Весела да се убије! Професор је Весел паметан човек, па нек живи!“

Од осталих његових већих радова у овоме правцу помињемо романе „Међу два стола“ и „Доктор Зобер“, у коме је красна слика човека благе и племените душе која се у се скрива пред оштрином светских неприлика.

О Јурчићевом раду и таленту суди критичар Ј. Стритар:

„Око очеве куће, по домаћем крају и по целој словенској земљи увек је бистрим очима, здравим умом и срцем опажао живот, и што је видео то нам је пред очи изнео у својим повестима, у живој радњи и кретању; па ипак не баш онако исто, као што је својим оком гледао. Радио је као што ради добар сликар, који не преписује са природе: овде узме бистар поток, онде маховином обраслу стену, тамо лепо дрво, и све то што је видео овде — онде, здружи у лепу и хармоничну целину, те нам тако даје истинску и опет идеалну целину“...

„Јурчићеве су особе све живе... имају месо крв и кости — тврде кости! Крећу се и раде као људи а не као маријонете, па као људи и говоре. Свака зна шта хоће и свака има свој посебни лик. Јурчић зна карактерисати, важна па ипак тако ретка могућност! Неколико кратких потеза — и читалац има јасно пред очима лик, карактер, крај, ситуацију! Кратко, крепко,

језгровито — то је једна између карактерних особина његових...“

„Јурчић познаје човечји живот, човечје срце. Његови су карактери увек истинити; најбољи су му пак мушки карактери — повучени, мрачни људи којима тако рећи под тврдом кором бије нежно осетљиво срце, људи који су се рањечи склонили од светске неправде и зашли у дубину своје унутрашњости ..“

„Какве су пак Јурчићеве женске? Без женскиња нема живота, нема — романа. Човек нек суди о „лепом полу“ како хоће ипак се неда порећи, да је он потребан, да без њега не можемо бити. „Међу женскима је злодеј“, вели наш песник... Јурчић је мудар муж; ко се не зна тоцињати, нек не иде на лед, а Јурчић не стаје на њ. Његове женске, колико их потребује у својим романима, својим знањем и говором не смећу читаоца; а то је већ много у нашој сиротињи“.

Јурчић је рођен 1844, из сеоске породице. Основну је школу учио у селу и Љубљани а гимназију је целу свршио у Љубљани, где је и матуру 1865 године положио. Још у четвртом разреду гимназије Јурчић је почео писати цртице, које је и штампао у ондашњим Новицама. Упознавши се с Антоном Јанежићем, који за читаво коло књижевника словеначких има великих заслуга, Јурчић је радио и писао приповетке за његов лист Гласник и за „Вечернице“, периодично издање друштва Св. Мо-

хора. Тада је са својим пријатељима издао и алманах „Словенска Вила“.

По положеној матури оде у Беч где се упише да учи филологију и књижевност. Ту је издао и алманах „Младику“ с проф. Ј. Стритаром, који је на Јурчића поред песника и критичара Фрање Левстика имао јака утицаја.

Кад се у Марибору 1868 покрете народни политички лист „Словенски Народ“, Јурчић оде тамо за сурадника. После две године врати се у Беч да ради на Стритаревом књижевном листу „Звону“, а на скоро се крене за Сисак у Славонији, где је опозиција против бана Рауха издавала два листа. Јурчић постане сурадник, али га после кратког позову у Марибор да прими уредништво Словенског Народа, чији је први уредник Иван Томшић главом платио своје политичко уверење. Он се позиву одазове, па се мало доцније, у јесен 1872, пресели с листом у Љубљану, где је стално живео као уредник Словенског Народа. „Од тога је часа — пише Јурчићев биограф проф. Левац — било живљење и мишљење његово нераздвојно здружено и везано с тим листом и са сваким правим напретком у нашем политичком, социјалном и литерарном делању.“ Почео је издавати „Словенску Књижицу“, где су излазили његови и туђи радови. Суделовао је при оснивању ваљаног књижевног листа „Љубљанског Звона“ и почео за њ писати, кад му смрт 3 маја (по новом) 1881 све даље наде устрже

За кратког свог века Јурчић је написао четрдесет и пет романа, приповедака и новела, стотинама уводних чланака и фељетона, неколико драмских дела, а уз то је неуморно био бој на политичком пољу за права свога народа, војујући против клерикализма и игноришући хрватске заблуде Кад српски читалац чује с колико се поштовања међу Словенцима спомиње име Јурчићево, кад чита његова дела и писма у којима се види како је Јурчић ценио српски народ и племените одлике његова карактера — доћи ће до радосног уверења, да мален народ који је могао дати Јурчића, може поред свих невоља спокојно очекивати будућност, дан правде, о коме сви књижевници његови сниваjу!

ОСМО ПИСМО

Ново доба уметничке приповетке. Помен важнијих радника. Иван Тавчар. Јанко Крсник, његов рад и живот.

И ако последња периода словеначке књижевности броји једва пет десетина година, опет је уметничка приповетка која се у опште доцније јавила прошла кроз читав низ мéна у развићу своме, док у новије доба није стала на поуздано земљиште реалистичног сликања животних прилика. Напустивши романтизам, уметничка је приповетка постала смеса идилско-градског живота, у коме су се по кад што чули и заједљиви гласи сатире и весели звуци хумореске. И ако се у производима шесетих и првих дана седамдесетих година може наћи цртâ реалистичке школе ипак је такав правац у словеначкој приповеци постао надмоћан тек од пре петнаест година.

Помињући знатније раднике, као што су: Др. Фрања Детела са својим историским и хумористичким приповеткама, Др. Јос. Вошњак, знаменити јавни радник који има већи успех као драмски писац, Јос. Старе са својим подужим сликама из живота — заустави-

ћемо се још само на двојици који као млађи пријатељи Јурчићеви продужише и после његове смрти рад на приповеци.

Први је Др. Иван Тавчар, по образовању правник, политичар и журналиста, посланик у покрајинском сабору у Љубљани, где и живи. Тавчар је показао већи успех од свих поменутих писаца те је заузео угледно место међу словеначким књижевницима, истичући се још и особитим устаоштвом у питањима политичким и културним која засецају у живот његовог народа. Његов је приповедачки рад излазио и у посебним издањима и, још више у књижевним листовима, а сâм се згодно дели на сувремене и историске приповетке.

Приповетке из сувременог живота израђене су или у облику ситнијих слика и скица или као већи радови, праве студије. Прве обично сликају живот простог народа; а ако се у њима нађе и који представник интелигенције, тада писац пружа прст на њ и обраћа пажњу својих читалаца на велику разлику која и у погледима на свет и у појмовима о моралу постоји између таке особе и простог народа. Таква је у циклусу слика „Међу горама“ трећа слика у којој се приповеда жалосна судбина лакоумне девојке са села.

У великим, пространо разрађеним студијама из сувременог живота Тавчар радије узима важнија лица из виших друштвених кругова. Тако је н. пр. и у опсежној приповеци „Мртва

срца", једном од најзнатнијих Тавчаревих радова, значајна последња исповест јунакова, којом се цела приповетка и завршује:

„Родио сам се у средини малога народа, и словенска ми крв у жилама тече. Васпитали су ме немачки; отуда је у мени дух — окован у немачке вериге. Земља је, у којој ничемо, словенска, а ваздух, што је над њом, немачки је. Два су елемента који се у нас увек бију — немачки и словенски. За то нигде нема целине, отуда је све што почињемо и што мислимо, половно, површно. И карактери се наши не могу развити, и они су половни. Сад их управо и нема! У будућности ће мож'да бити боље, кад неће бити наша само земља словенска већ и ваздух који је над њом. Ми пак издишемо под проклеством садашњости!"

Тако говори лице коме је „срце мртво" јер је тешке часове преживело, те је отуда толико јака сенка која пада на слику социјалних прилика у народу словеначком. Кад се тај сувише мрачни колорит уклони, слика ће бити светлија и — истинитија.

Грађу за историске приповетке узима Тавчар или из туђе историје, као што је н. пр. „Tiberius Pannonicus" из римске историје, или из прошлости словенске у опште и словеначке посебице. Међу последњима се особито истиче приповетка „Vita vitae meae". То је лепа слика племенитог одушевљења протестанских Словенаца за време знаменитог реформаторског по-

крета Примоша Трубара (види прво писмо у овој књизи).

Приповетке Тавчареве за последњих десет и више година излазе у књижевном листу Љубљанском Звону, коме је и Тавчар био с друговима покретач а за тим наизменце власник и уредник.

Његови радови казују ваљано литерарно образовање свога писцм, казују довољно познавања народног живота и похвалну тежњу да му се помогне, али више пута остављају утисак по коме као да су се погодни моменти у развоју догађаја измакли тренутно приповедачеву перу, те за њима узалуд накнадно јури.

Други је писац Јанко Крсник, од кога је словеначка књижевност добила романа, приповедака, новела и повећи број слика, црта и хумореса ка. Крсник је свој приповедачки рад отпочео године 1879 романом „На Жериња ма“, где је на мах показао главне црте свога талента, на име салонску углађеност, француски дух у конверзацији и особито познавање женских карактера. Естетичар проф. Стритар вели о том раду Крсникову: „Сви су наши писци мало срећни са женским типовима; али не, много само рек'о; Јанко Крсник који је првим својим романом „На Жериња ма“ с тако лепим успехом ступио у коло романсијера да се смемо надати најлепшим делима из његова пера — Јанко Крсник уме се тако љубазно и грациозно

понашати према женском полу, као што је на дому и по паркету.“

У половини године 1881 умр'о је Јурчић, оставивши тек у пола израђен историски роман „Ручници“. Да се не би тај роман који је почео излазити у Љубљанском Звону прекинуо баш онда, кад је у читалаца изазвао највеће интересовање, Крсник се лати, те га према Јурчићевој замисли продужи и доврши. То га је особито изнело на глас међу књижевницима и читаоцима у Словенаца. Радња се у овоме роману коме је било суђено да склопи очи једном а разнесе глас другом своме аутору догађа године 1810, а предмет му је узет из догађаја и прилике једне разбојничке дружине, која је оставила страховиту успомену међу мирним Словенцима.

На реду је једна, да тако речемо, Крсникова романска билогија. Године 1883 изишао је његов роман „Цикламен“ (име цвета), а две године после тога продужење му у новом роману „Агитатор“. Свако од ових дела чини потпуну и савршено засебну целину. Заједничко им је место, провинцијални град Борје, а тако исто и већина лица. „У „Цикламену“ се износи догађај који се у истом роману и завршује, а после неког времена наступа други догађај у истом месту и с истим лицима. Још се може рећи да им је заједничка и родољубива тенденција која се без мало у свима песничким радовима Крсниковим опажа.

Ево у кратко садржаја првог романа, „Цикламена“:

...У Борју је као обично зима весела. Особито су чињене припреме за читаоничку беседу која има да буде и видљив знак будне народне свести у борјанске интелигенције. Највећу пажњу младог света привлачи лепа Елза, дошљакиња Немица, која је од пре неколико дана гувернанта у кући богатога Болета. Боле је добар народњак, а живи на своме добру ван вароши у маломе замку са својом породицом. Други је богаташ Меден, нежењен, прилично себичан, па и непоуздан у погледу на народну ствар. Меден се заљубљује у Елзу али — не само он. Она је постала предмет особите пажње и честитом адвокату Храсту, председнику народне читаонице, па и судском сметењачком чиновнику „адјункту“ Мегли. Елза се понаша као свака препредена кокета. Пажљива је према свима, ма да се не може уздржати, а да се Мегли по кад што не насмеје. Храст јој први отвара своје срце, а она лукаво одлаже целу ствар, и даје му цвет који ће га подсећати на поједине догађаје. У доба кад је Храст мислио за се да је пропао, јер кокетној и лукавој Немици не могаше одолети, јавља се спасилац у лицу некадашње ђачке љубави његове, Катинке, која је овог лета дошла у околину Борја ради – свога болног старог мужа. Храст се лечи од Немице, која се сада придржава богатога Медена. Напослетку се и венча

Елза с овим богаташем а Храст узима, сад већ удовицу, лепу Катинку.

То је оквир, у који је смештен велики низ прекрасних слика, типова и карактера мушких и женских, старих и младих, добрих народњака, полутана и крајњих „Немшкутара", сцене из друштвеног, јавног и домаћег живота у пролеће, лето, јесен и зиму, у кратко живот целог једног града и његове околине.

Ево слике комичнога Мегле који, заљубљен у Елзу, хоће к'о ритер да пројаше поред замка Болетова, не би ли га Елза угледала:

„Доктор Храст је једва прешао једно сто корачаји, кад на мах би сведоком чудног, смешног призора.

„Под малим кланцем кроз који је пролазио пут вио се поточић, а преко њега се пружао дрвени мост с великом незграпном оградом. На једној је страни моста стајао или боље напрезао се неки мршав, велики коњ, одупирући се усиљавању свога јахача који би хтео да га претера преко моста. Било да коњ у опште није радо поверавао своје суве кости дрвеним пречагама, било да се чега другог бојао: тек даље не хоћаше ни силом ни милом. Јахач га је ударао по мршавим сапима, и грчевито стезао ногама, ал' све заман; коњ к'о рак пође натраг, и како је крај пута био широк јарак, присети се невешти јахач, да је мож'да могућно опружити се по њему заједно с коњем.

Скочи брзо с коња, ухвати га на кратко за узду па га, одадревши га камџијом, преведе преко моста.

„Доктор је стајао на крају кланца, и смејао се на глас познавши јахача и његовог жерава.

„Бејаше тај јахач адјункт Мегла.

„Добро, изврсно!“ викао је Храст, „мислио сам већ да ћете то мршаво кљусе упртити на раме, и пренети га преко моста“.

„Да није пут само тако смрзнут, и да је коњ добро поткован, вала претерао бих га преко моста; а овако сам се бојао, да не поломи ноге, ако га нагоним“, одговори Мегла јетко.

„Ви се кан'да више бојите за своје но за коњске ноге“, смејаше се Храст.

„Међу тим је Мегла опет био у седлу“ — и одјездио својој „драгој“.

Још једна сцена из заједничког лова на вука који се у оближњој шуми био појавио:

„Сутра дан око девет сахати из јутра било се сакупило много ловаца и још више хајкача, сељана из околине... Све су вршили у тишини, и кад су заузимали одређена им места, ћутали су као заливени. Главни редитељ и вођа те војске био је Боле... Прегледали су редом више долина и јарака, налазили су у снегу несумњиве трагове од вука, ал' самога вука нигде! Незвани је гост зацело осећао погибао, те је на време оставио шуму.

„Неки су ловци у самом почетку били и сувише опрезни, те су радије остали мало по-

даље; међу њима су се особито одликовали Меден и Мегла..

„Али кад се пола дана утрошило само за то да се покаже како је сва хајка узалудна и како вука у близини нигде нема, тада и ови плашљиви ловци посташе храбрији и вреднији. Меден је доказивао, да треба још у овај и онај шумарак завирити. Мегла га је потпомагао...

„Сунце, које је вас дан светлело ловцима, стајало је већ на обзорју, а пут до Болетова градића где су сви требали да се нађу, није баш тако кратак. За то се креташе тамо.

„Ишли су малим гребеном који је био с обе стране густо обрастао ниским дрвећем. Мегла је с неком младом господом био измакао знатно напред, а остали су ишли за њима. Већина је пак хајкача ишла дубоко под гребеном по уском јарку према долини. Од један пут нададу хајкачи силну вику, да ловцпма на један мах ноге засташе.

„— То је вук!“ узвикну тајник Корен, који је био испред Мегле. Овај пак јако пребледе. И у једном тренутку сви натегоше пушке, расувши се по гребену. Мегла се склони некаквих двaестину корачаји назад, и стаде иза широке стене; озго се мало више њега указа Боле, дајући му знак да мирује и пази. Поклич се хајкача одбијао од брегова, те се није могло разабрати шта хоће ти узвици да кажу. Ловци су били и сувише усплахирени. Меглу, а мож'да и још кога, стеже нешто у грлу,

па је без даха слушао, да ли му се не приближује што кроз шумарак. И гле! Густа, снегом покривена, шумица била је пред њим; а из шумарка су стрчале повисоке смреке. У том густишу зашушта нешто, као да се нека велика животиња кроза њ нагло провлачи. Два, три, четири скока — и у том тренутку из густиша искочи нешто суро управо пред Меглу, снег се запраши са дрва а убоги адјункт одскочи ужасно поплашен и с очајним криком на зад међу дрвеће, па се пружи у снег и трњак.

„У том тренутку пуче пушка Болетова, те се Мегла још више поплаши; кад је изишао из трња стаде бежати, оставивши пушку и шешир у снегу. Смех и позивање Болета и дугих напослетку га устави.

„— Шта ја то било“? пита Корен, који му к'о без душе притрча у сусрет.

„— Вук, вук! У снег ме одгура те нисам могао пуцати“, убрза адјункт, па се окреће и показује.

„Ево вам тог вука!“ насмеја се Боле вукући за собом великог лисца. „Тако што још нисам видео. Ха, ха, ха! како сте красно направили salto mortale, господине адјункте! Само су пете севнуле у ваздуху! И овај лисац да вас толико поплаши!...“

„— Ах, тај вражји лисац!“ уздахну Мегла, и гурну устрељењу животињу која је на земљи лежала.

„У гласном смеху и весељу свих осталих узе адјункт опет пушку и шешир.

„— Лисица нерадо налети тако као што је сад учинила! То је ваљ'да било намењено само нашем господину адјункту!“ дода̀де Боле, па даде устрељеног лисца једном сељачету, да носи кући“.

Други роман из ове билогије, „Агитарор“, изишао је у 1885. У њему су лица већином позната из „Цикламена“. Од нових лица активан је германофил племић Руда. Главно је лице Андрија Корен, познати већ писар адвоката народњака Храста. Корен агитује о изборима посланичким у корист свога доброг адвоката, а све више напушта мисао, да довр̀ши правничке студије, како би и сам могао бити адвокат. У својој љубави према најстаријој Болетовој кћери, која њега такође воли, бори се с Рудом и побеђује. Меден је овде потпуно човек немачке странке, а његова Елза, позната гувернанта, сада је госпођа, чије се брачне врлине нимало не могу препоручити за углед.

У својој приповеци „Лутерани“ Крсник је дао маха сентиметалности више но што би било потребно за њену препоруку. Ипак је та приповетка наишла на одобравање и хвалу читалачке публике и у Словенаца и у нас, а предмет јој је љубав младога сликара Словенца према господској девојци лутеранске породице.

Повећа приповетка „Рошлин и Врјанко“, која је изишла 1889, на седам година после „Лутерана“ најбољи је, до данас, представник

приповедачке снаге Крснкове. Све лепе особине његовога талента које су изнесене у ранијим радовима његовим а особито у „Цикламену“ овдје се наналазе испуњене и у хармонију доведене. Свој мало необичан назив приповетка је добила по малој народној песми словеначкој чија се садржина доводи у везу са сличним догађајем у приповеци.

„Господин Јан“, новела од 1884, доста је слична једној епизоди из „Цикламена“ Свештеник Јан није потпуно активно лице. Његова се радња у средини новеле губи према радњи његовог госта и школског друга, човека чији је живот пун авантура па се и сада за време одмора у гостима одао љубавним пустоловствима. На крају се јавља, у пуној чистоти и тачности својој, Јан који у новели одржава равнотежу према реченим особинама свога пријатеља.

„Тестаменат“, криминална новела из 1887 године, долази у ред најзанимљивијих Крснкових радова. Предмет јој је борба за девојку која је случајно добила наслеђе, само неким заинтересованим странама познато.

У најновије се доба Крсник опет јавља повећим својим радовима којима утврђује досадашњи повољни суд својих земљака о вредности његових приповедака.

Десетак и више Крснкових радова обележени су именом „слика“, „хумореска“, „црта“ и т. д. Предмет је овим причицама, међу којима има и подужих правих студија психолошких, разноврстан. Ту су слике из сеоског жи-

вота с тужним и веселим странама сеоских прилика, криминалне интересности, паланчанске сплетке у питањима општим и т. д.

У цртици „Рођеница“ прича како је један сељак у шуми за време буре а на дан крштења свога сина сазнао, да ће му син бити славан човек, тако славан да ће на његовом погребу бити и сам цар, што се и испунило, јер је спровод умрлог сина, војника, цар сусрео, и одао му последњу почаст. У слици „Дечји лекар“ износи тип једнога „старатељског судије“, који своју вољу хоће да уплете и при избору младожење за невесту, којој има да да одобрење за удају. — „Понкречев баба“ потврђује народну пословицу: „На мрзану кућа остаје“. — „Нова железница“ и „Два адјункта“ износе хумористичке слике паланчанске ителигенције.

По свима особинама које је у својим приповедачким радовима показао, Крсник је веран следбеник реалистичкога правца. Али је он и песник, уметник, а то га при избору грађе и обради изабранога предмета вазда задржава у границама истинске лепоте.

Конверзација му је жива и духовита. Његови је земљаци радо називају француском.

Хумор је у Крсника јак. Неколике слике и причице израђене су са свим на тој основи, али је и иначе ретка његова приповетка у којој нема неусиљеног зачинка хумористике.

Данас словеначка приповетка не мисли да се више враћа у море романтике и сентимен-

талности. Она иде утврђеном стазом новије реалистичке школе, и с дана на дан стиче нове даровите раднике.

У томе је поглавита заслуга Јанка Крсника.

Крсник је рођен 1852 године на Брду. Гимназију је свршио у Љубљани, а права у Бечу и Грацу. Године 1876 постао је бележник на Брду где на свом имању живи и данас. Крсник је у литератури ученик професора Ф. Левца, ваљаног знаоца литерарне историје у Словенаца, и Ј. Стритара песника и словеначког критичара. С њима је у друштву и с пок. Ј. Јурчићем и Ив. Тавчарем покренуо 1881 „Љубљански Звон“, у коме су изишли и сви Крсникови радови на приповеци осем првог романа. Осем тога Крсник суделује у политичкој борби за права свога народа, те је одавно и посланик на покрајинском сабору у Љубљани.

Крсник је отпочео свој књижевни рад песмом коју ни данас није напустио. Од ранијих песама особито су хваљене „Девојачке песме“, а од новијих политичких „Наша песма“ у којој војује за словенску солидарност — па се с болом у души сећа и српског Косова — а против немачке најезде. Још је имао знатна успеха политичко-сатиричким фељетонима.

Његови су радови с хвалом превођени на немачки, чешки, руски. У српској књижевности Крсник је већ стекао својих поштовалаца, што је са задовољством забележила и словеначка штампа.

ДЕВЕТО ПИСМО

Драма. Радници првог доба. Друго доба: Драмско Друштво и његов рад. Пригодни списи. Музичке драме. Преводи. — Драме Ј. Јурчића. — Почетак трећег доба. — Обележје.

У јесен 1892 године прослављена је у главном граду и културном средишту словеначком у Љубљани тиха али доста значајна прослава. Тада је отворено ново покрајинско позориште коме је намењено неговање драмске уметности. Па ипак је толико освојење знамење бољих дана маленог племена у великом словенском братству.

„Сиромашни, негирани и тлачени род наш саградио је у свом средишту прекрасну палату, основу драмске музе, посвећену цвету и круни поезије, и тиме је поново доказао да жуди свом душом за самосвојним културним радом и напретком, те да разуме значај драмске уметности за народни живот. Са свих су страна похитали родољуби, да празнују са становницима главнога места тај историски дан којим се почињо ново и, ако Бог дâ, лепше доба словеначке драматике. Сваки осећа да је с новим позориштем добијен темељ за рационални и и-

стински рад на томе пољу; сваки зна од каквог је значаја позориште за социјални и душевни живот свакога народа -- а из таке се свести извила она племенита радост, која се тако сјајно манифестовала прве представе. Огањ који буде горео у овоме храму неће осветљавати само нашу покрајину већ целу словеначку отаџбину“. („Словенски Народ“ 1892 бр. 223).

Такав је био одјек словеначке штампе у часу опште радости.

Најстарија представа, словеначким језиком приказана, била је, колико се досад зна, у другој половини седамнаестог века, али се поузданије може говорити тек од краја прошлог столећа.

Године 1765 подигнута је у Љубљани позоришна зграда а од 1789 почеле су се давати с времена на време и словеначке представе, кад су и колико су поједини родољуби могли доспети. Али је ретко кад приказиван потпун драмски комад, већ се све састојало у изношењу појединих призора, у декламовању и певању. Од радника књижевних који су спремали градиво за приказивање помињемо Антона Линхарта (1756—1795) који је превео једну немачку комедију и Бомаршеову „Фигареву женидбу“; за тим долази Андрија Смоле својим старањем за приказивање Линхартових превода и превођењем с енглеског; Иван Весел Косески је превео од Шилера „Несту месинску“ и „Девојку Орлеанку“, што је приказано у одломцима, а доцније је Косески оставио по

смрти и више драмских радова које је Матица Словенска издала; Фрања Малавашић се јављао својим оригиналним покушајима који се нису приказивали; Јосиф Дробнић (1812—1861), уредник књижевног листа „Словенска пчела“, преводио је и прерађивао комаде који су у Целју приказивани а по том штампани; плодни драмски писац Мирослав Вилхар који је написао десетак и више драмских дела у раздобљу од 1850 до 1871 године. Вилхареве су игре већином кратке и веселе с лепом тенденцијом, те их је публика, у колико су излазиле на позорницу, симпатично примала. Осем тога је написао једну трагедију из римске историје и „изворну домородну игру“ под именом „Јамска Иванка“. Предмет је драми племићка борба и пропаст једне таке породице из које остаје само синчић Богомил. Он одрасте у кући племића Владимира Јамског који има кћер Иванку. Сад наступа права радња и даљи развој драме у којој је главно лице Иванка. Песме које чине драму занимљивијом компоновао је с успехом сам песник, и иначе познат музичар словеначки.

Али све ове радове треба ценити као увод у *друго доба* словеначке драматике, које настаје од године 1867 кад је у Љубљани основано „Словенско Драматично Друштво“. С развитком је тога друштва ишло и даље развиће домаће драмске поезије. Прелазећи преко различитих мена тога друштва, напомињемо, да

је негда мало и нејако, приватном иницијативом засновано, драмско друштво данас моћни фактор у помицању народне просвете у Словенаца. Оно је године 1892 навршило четвртину века свога живота и рада, приредивши за то време 477 представа, па је издало и 57 свезака „Словенске Талије“ с много већим бројем позоришних комада. Његова је задаћа била да нађе и шта ће се и како ће и ко ће представљати, а кад је старо позориште изгорело 1887 и где ће се представе давати.

Први оригинал „Словенске Талије“ била је позоришна игра у три чина „У Љубљану је дајмо!“ од Огринца. „Нећемо рећи — писао је тада Стритар — да је та игра савршена; има доста да се приговори њеној техници; али ваља помислити: писац је њен млад а ова је игра његов први покушај на том пољу. А што посебно истичемо, што нам се чини особито вредно, то је: игра је изворна, предмет јој је из живота и то домаћег живота. Уз то се налазе у њој и две особе необично срећно засноване и изврсно изведене... У кратко ово дело не чини срамоте нашој младој Талији“.

Али ми нећемо даље ређати поједина дела различитих писаца у посебним издањима или у низу „Словенске Талије“ па и у књижевним листовима, пошто она поред своје вредности ипак не дају обележје словеначкој драми. Тога ради не можемо застати ни код Ј. Стритара „Призорних списа“, као што је назвао своје

драмске покушаје, јер његов рад није унапредио драмску технику ни уметнички склоп целине, већ је само дао лепе примере дијалошке, где је конверзација крепка, пуна духа и окретности као добра ученица француске школе.

За доказ да позориште и драма у Словенаца имају првенствено значај манифестовања народне свести бележимо појаве ***пригодних драмских дела*** која су постала као саставни део народно-културних светковина. Тако је Блајвајсова слава седамдесете године 1879 дала из пера Јурчића и Крсника веселу игру у једном чину „Читајте Новице". Радња се догађа у доба покретања Новица. У кући једног богатог Словенца љубавничке потребе захтевају да једна девојка зна говорити добро народним језиком. Ту долази савет: „читајте Новице!" Прослава В. Водника донела је 1889 веселу игру у једном чину „Своји к својима" од Др. Јос. Вошњака. У њему млади народњак односи љубавну победу над једним присталицом немачке идеје.

У ***музичке драме*** долази опера у два чина од Луј зе Песјакове „Горењски славуј", музика Антона Ферстера. Музички је рад 1871 добио награду а садржина је делу проста. Један богаташ са својом женом наиђе на једну од природе даровиту певачицу у Горењској, где се бавио лети на одмору, и води је са собом да изучи музичку школу.

Из најновијег је доба опера у три чина Дра Венијамина Ипавца „Техарски племићи“ за коју је текст написао Ант. Фунтек. Дело је више пута приказивано и пожело је особите успехе.

Драми је словеначкој учинило особиту услугу Драмско Друштво великом количином изданих драмских превода са скоро свих словенских и европских језика. Пресађујући одабрана дела из туђих књижевности друштво је и подмиривало потребу за представљање и чинило услугу самој књижевности. Модерна је школа француска одлично заступљена. Од Словена су најчешћи Чеси, а добро су заступљени и Срби. Драматски радови Косте Трифковића потпуно су успели, а критика је словеначка назвала Трифковића најбољим драмским писцем на свему словенском југу. У старије је доба доста превођено из класичне, грчке и римске, књижевности, а у новије је доба и санскртска драма заступљена. На позорници а по том и у друштвеним издањима налазе се имена: Островскога, Врхлицког, Струпежницког, Шуберта, Ибзена, Диме, Сардуа, Фељета, Скриба, Станковског, Алфијерија и других.

Најсјајнија је до данас појава у словеначкој драми био рад Јосифа Јурчића „Тугомир“ трагедија у пет чинова 1876.

Грађу је за ово дело нашао Јурчић у старог историка Валвазора, а предмет му је борба полапских Словена против франачких Немаца

у десетом веку по Христу. Радња се догађа дȇлом у словенском граду Бранибору а дȇлом у немачком логору и на разбојишту. Јунак је Тугомир, кнез словенски, који страда са својим народом што се поверио Грипу, немачком насељенику међу Словенима, на кога остале словенске војводе сумњају, те Тугомир гине у борби против Герона франачко-немачког кнеза.

„Тугомир“ није дело коме нема замерке. До тог му савршенства недостају многе погодбе. Али је „Тугомир“ дело истинског песника, пуно лепих појединости из поетског живота старих словенских племена, а страшна клетва старе од туге полуделе Врзе клетва је тлачених словенских народа, вапај Богу против тешке владавине у име Божје силних Немаца.

Друго је дело Јурчићево завршило другу и отпочело трећу периоду словеначке драме. То је „Вероника Десенишка“, којом је у новом љубљанском позоришту 1892 отворен низ словеначких представа. После Јурчићеве смрти остала је под тим именом у рукопису трагедија у стиховима. Дело је засновано и грађа раздељена на пет чинова које је Јурчић свршио три дана пред смрт. Основа је историски догађај или управо нешто историских лица, а све је остало створ песникове маште која је желела склопити слику властеле, сувремене цељским грофовима.

Ево садржине укратко.

Вероника, млада и лепа кћи племића Десенића у Загорју, воли младог Милана Вукашина с којим је и одрасла па му је још као дете обећана. То је обећање заборавио њен отац који очекује Фридриха, сина Хермана Цељског. Фридрих долази да проси Веронику за богатог племића са Сотеске. Љубави између Веронике и Вукашина иде на руку домаћи свештеник који опомиње Вукашина на погибао. Пре но што би Вукашин ишта могао предузети стиже Фридрих кога поред осталих, по старом обичају, поздравља Вероника са чашом вина у руци. Обузета неким чудним осећањем, Вероника испусти чашу а Фридрих је прихвати...

Фридрих је с Вероником отишао у град Островац где су се тајно венчали. Вероника је тај обрт у љубави учинила поглавито у варљавој нади да ће као гроФица Цељска бити од неизмерне користи своме потиштеном народу. Ипак је савест гризе и она га моли да оду његовом оцу, али се он не усуђује. Ту их затичу Вукашин и гроФ од Сотеске. Вукашин напада мачем Фридриха, али тужно одступа кад чује од Веронике да јој је он већ муж. Тада Сотески гроФ открије Вероници тајну да је прва жена Фридрихова умрла насилном смрћу.

Вероника је тиме као убијена. Међу тим је гроФ Сотески доставио старом и немилостивом гроФу Цељском тајно венчање његовог сина и довео га на Островац где старац присиљава Фридриха да се свега одрече. Вероника моли

за опроштај али је стари гроф немилосно одбија. Фридрих најпосле попушта и одлази с оцем да не би изгубио права првороћеног синз.

Вероника је остала на Островцу с грофом Сотеским који је уверава о неверству Фридрихову, а прости војници већ причају да је Вероника чаробница. Вероника одбија понуде грофове да с њим бежи, и још се нада у Фридрика, и кад гроф покушава силу она га силом и одбија, а баш тада улази Вукашин са својим момцима. Он ослобођава Веронику и с њом одлази, а гроф Сотески иде старом Херману Цељском и сумњичи Фридриха кога отац затвори и пошље у Будим. У то доба дође глас да је други син грофа Цељског, садашњи наследник, умр'о. Стари Херман, уверен да је свој несрећи крива чаробна моћ тужне Веронике, одлучује да је уклони с овог света.

На јавном тргу у Цељу суди се оптуженој чаробници Вероници. Докле се судије саветују, Вукашин пребацује старом Херману да је подмитио судије. Уврећени старац напада са својима на Вукашина, те се заметне бој. Да би спасла Вукашина, Вероника невина признаје да јесте чаробница. Вукашин ипак гине утешен, што је видео да га Вероника одиста љуби. Судије ослобођавају Веронику, али раздражени несрећни гроф Цељски заметне опет бој и наређује да се Вероника спали, јер је признала да је чаробница. Момци одводе на спалиште Веронику која љуто куне род Цељски.

Радња се догађа у првој половини петнаестог века.

Кроника укратко прича, да се у Веронику Десенићеву, сиромашну племићку девојку, заљубио Фридрих, син грофа Цељског, да ју је узео за жену и да га је за то отац вргао у тамницу. Вероника буде осуђена на ломачу, што је као вештица очарала Фридриха. Она избегне спалишге али наскоро буде удављена, а Фридрих тек по њеној смрти добије слободу.

Тај је предмет у два маха обрађивала хрватска драма; али је Јурчићев покушај боље успео, јер живост радње, поступно расплитање игре и занимљива основна мисао надокнађује недовољну везу међу појединим призорима и непотпуну мотивацију појединих поступака.

Ступивши у треће доба свога развитка, словеначка је драма већ добила неколико оригиналних приновака, али би сваки суд о драми овог периода данас био и сувише преухитрен.

Као највиши ступањ поезије драма се развија у појединих народа тек онда кад они достигну највиши ступањ културне зрелости.

Мали народи с малим и младим књижевностима не могу ни имати у доба свога детињства драмске поезије, а појава озбиљнијих радника и на том пољу знак је да је и народ у сьоме културном животу крочио напред.

Тако се у Словенаца тек по развитку лирске песме до величине Прешернове поезије поче

драма самосталније неговати од пре непуних тридесет година.

Укупна пак слика драмске књижевности у Словенаца, обележена најглавнијим цртама, казује: и ако се у њој налази велики број преведених драмских дела која су у својој врсти прва у најкултурнијих народа старога и новога доба, ипак оригинална драма словеначка има да пређе још један ред мéнâ док доспе дó висине на којој се налазе друге гране поезије у Словенаца. У оригиналној драми словеначкој поред дела примитивне вредности има и радова који ако не целином а оно појединостима својим указују на здраве клице иза које долази једар плод. Словеначка драма одговара бројној величини и снази еловеначког народа.

ДЕСЕТО ПИСМО

Смисао књижевности. Појаве и прилике. Закључак.

Пристанемо ли да у књижевност ваља убројати само оне радове који су оригинални продукти, књигом исказани, једног народа, онда се и обим словеначке књижевности знатно сужава. У таком оквиру нема места ни за слику рада тако заслужног књижевног посленика какав је, на пример, био Антон Сломшек (1800—1862) који је до педесет књижевних радова написао, превео или прегледао, поправио и издао. А сав је тај рад био упућен народној просвети, њеном промицању и унапређењу. Па је тај рад био крунисан и лепим успехом, јер је Сломшек до данас остао најзаслужнији писац за народно образовање у духу морала и буђења народносне свести. Али су списи Сломшекови били рађени с одређеним задатком, да у самом народу крену у напред мишљење о једној или другој потреби његовој. Срећан ко може те потребе и уочити и подмирити их — али такав рад има више значаја за историју општег образовања народног, мање за његово

књижевно развиће. Па ће и културни историк словеначког народа имати о Сломшеку рећи много више него ли писац историје књижевног развитка у Словенаца.

С тога је у обим ових писама узето у првом реду књижевно градиво које је постало на словеначком земљишту и које припада само томе народу као чиста тековина његовог духа и живота. А постављајући таку погодбу, овим је писмима било допуштено осврнути се на друге културне и политичке догађаје само толико колико су они одиста нераздвојно везани за најважније књижевне појаве.

Борба с Немцима и, на јужној страни, с Италијанима одводи главну пажњу словеначких родољуба свакога дана без престанка, не дајући самој књижевности хране коју иначе борба, измена мисли и сукоб идеја, може дати.

У таким приликама гласови и тежње ка јужнословенској заједници, културној па и политичкој, нису потекле толико из књижевности колико су последица незавидних прилика у социјалном положају словеначког народа.

Словенци немају своје праве епске јуначке поезије. Њихове се народне песме често мешају са старијим песмама песника књижевних, те бивају и потиснуте. А у епској поезији, колико је и какве је имају, није се тешко срести с лицима позајмљеним из туђе — најчешће српске — народне поезије.

Ох, Бела Горо, Косово!
Страшни и санче лепи!
Ваш спомен још нас боли,
Али и надом крепи!

Тако је недавно певао један од првих данашњих књижевника словеначких, кад га је заболела племенита душа од народносних увреда немачких. Ако је песник пророк онда су и те речи гласник мисли најбољих патриота у тренуцима, кад сама јава пружа прилике песнику за Тиртејеву убојну песму или за Јувеналову сатиру.

У болу који се сваког дана осећа с охолости немилог племена германског ваља тражити понајпре разлога и тумача непрекидног подржавања свесловенске идеје.

Али у доба илирског покрета Словенци отказаше пристанак тој замисли. Може ли се данас дати тачан суд о таком поступку њиховом? Свако од два супротна тврђења има своје разлоге. Одбацивши илирство Словенци отклонише могућност да се у књизи здруже с моћнијом браћом на словенском југу, али стекоше могућност да на свом дому *одмах* могу прићи народу за који се и ради. Словеначка књига данас много јаче утиче и може утицати на словеначки народ но хрватска на своје сународнике. Али је с друге стране хрватска књижевност по језику већ само део веће целине, док је словеначка књижевност — била она народу довољна или не — таква каква је, све и сва

на своме дому, не имајући се са стране одакле помоћи. И баш у жељи да послужи народу што боље, словеначка би књижевност у заједници српско-хрватско-словеначкој имала бољег јемства за јачи успех, имајући и богатији избор.

Данас још мање може бити говора о брзој, уговорној књижевној заједници између Словенаца с једне и Србо-Хрвата с друге стране. Много развијенија но игда индивидуалност словеначке књижевности стоји као несавладљива препрека таком јединству и начину да се оно постигне. Али књижевни језик иде сâм на сусрет томе догађају приближујући се стално све више и више српско-хрватском књижевном језику. Хоће ли се икад сусрести и хоће ли тада већ словеначки народ бити по умном развитку свом у стању да прати то ступање без већих губитака за се — питања су на која би одговорити значило одлучити питање о књижевној и даље у општој културној заједници Јужних Словена.

Одређеније је стање националног идеала — остварење Словеније. Ту је књижевност била истинска преходница у буђењу народчих тежња, и то јој служи на част. Народносна је свест на знатно вишем ступњу но некада, у недалекој прошлости. Љубљана као главно место у покрајини где су Словенци најближи компактној целини, сваког дана добија карактер умног и просветног средишта словеначког, постајући на тај начин жижа свих по словенач-

ким покрајинама расутих светлосних зрака, чему много доприноси плод смишљеног рада у последњој књижевној периоди — један књижевни језик с једним усвојеним правописом.

Тим политичко-културним тежњама шире границу чисто књижевне тежње новијег доба.

Данас се њихова поезија не задовољава да буде само у служби популарисања и ширења моралних и побожних поука. Она друкчије схвата своју задаћу поглавито од доба критичког рада Ф. Левстика и Ј. Стритара. Тражећи да песма буде пре свега осећај, узвишен осећај племените душе, они од поезије скупа траже да буде исказ осећања свога народа, и не само то већ да народу буде водиља, претеча.

„Ко хоће да буде песник, треба најпре да јако и дубоко осећа жалост и весеље и све нијансе осећања међу њима... Ако видим то у песнику, опростићу драговољно све друго, тврдоћу у изразу, несавршеност спољног облика и што буде других недостатака... Ко не пева из унутрашњих побуда тако, као што пева тица на грани за то и само за то да олакша срцу своме, тога не могу назвати песником..." (Ј. Стритара Скупљени Списи V.)

Ипак је Левстик ударио поглавито на језик а Стритар на уметничку страну поетских облика. И, вреди поменути, обојица ималоме успеха.

Али је Стритар у разлагању о књижевним и културним приликама свога народа пошао и даље, изневши своје идеалистичке погледе на

укупно Словенство и његову задаћу у историји људској.

„Куда да се обрнем, да сазнам, шта је то словенски дух, словенски значај?“ пита се он, и мало за тим сâм разлаже:

„Ја већ одавна не питам ни пријатеље ни непријатеље наше, шта је словенско. Кад сам разматрао и премишљао о животу човечанства, минулом и садашњем, о напорима, бедама, бојевима, трпљењу његовом, уверио сам се, да сваки народ, што је до сад бивао на историском земљишту, има своје посебно место, свој посебни помен у историји људског развоја; сваки је ускоравао или ускорава на свој начин људски напредак, сваки је принео и тако рећи приложио свој део општем образовању...“ После даљег разлагања изводи: „Сад срце треба да завлада; нека тужном људству дође доба братољубља и човекољубља. А који народ да предузме ту нову, ту узвишену дужност? За што то не би били Словени?.“

„... Стари основи нашег друштвеног живота пуцају и руше се; на наша врата куца „социјално питање“, и разбиће их, ако му се не отворе. А то није све: два се света, источни и западни, као два непријатељска великана приближују један другоме; сваки своју снагу скупља да се сретну и сударе: на коме остаје свет? На једној је страни стари свет: Германство с Романством, на другој је младо — Словенство!“ Сад писац износи слику крваве победе словен-

ске – по замисли многих словенских патриота, па додаје: „Такав Словен ја нисам, нити могу бити; тако ми Словенство није на срцу; то није словенски, то је џингисхански!... Не мачем и огњем као мухамеданство, јеванђељем љубави као хришћанство придобићемо свет!... Избавилац ће човечанства бити Словенство; само је оно позвано да одлучи како се мора једино одлучити — социјално питање". А сва разлагања завршује речима:

„То је моја народна вероисповест, књижевничка моја опорука. Нека Словенци приме и цене речи како им буде драго. А ко хоће да ми сачува пријатну успомену, нека се размисли и рече добродушно: то је био човек који је малом снагом а великим одушевљењем гајио и проповедао три идеје, а све му три бејаху једна: Социјалство, Хришћанство, Словенство!" (J. Стритара Скупљени Списи V.)

Не заборављајући да се налазе на земљишту од вајкада историском, Словенци се преко својих историчара испитујући догађаје најдубље давнине паште да своју прошлост расветле сами лучом свога истраживања, јер су их туђини већ научили да је историја коју једном народу пише туђин кора хлеба коју маћеха даје немилом пасторку. Горко је то уверење било, кад га је сама Матица Словенска издајући народну историју од Словенца Јана Трдине у предговору морала објавити и тим у исто доба препоручити рад домаћег историка.

Разгледајући развитак словеначке књижевности, читалац ће и нехотице застати пред фактом, да су несразмерно многи књижевници старијег доба из свештеничког реда. Време је данас тај број изменило али само у неколико. Већина старијих списа у овом веку њихове књижевности иде у групу морално-поучно-побожних радова. Те две појаве дају тип ранијем књижевном периоду у Словенаца. И данас је важна одлика тога народа побожност — преданост вери — и поданичка лојалност. Његова прошлост тумачи и једно и друго. А колико књижевност може да доспе до самог народа и да на њ утиче, показује најбоље историја рада Ј. Блајвајса. Данас без сумње још више. Доказ је напредовање књижевно-просветног *Друштва Светог Мохора* у Целовцу, основаног 1851 године са задаћом издавања побожних и поучно-забавних списа за народ. Друштво има више од шесет хиљада чланова и штампа своје списе у толико примерака. Сам пак рад његов није данас кастичко-религиозног карактера у оној мери у којој је био пре неколиких десетина година. На против, списи његови обухватају и истинске потребе народне, помажући им и старајући се да уздигну његову просвету. Није ни толико обилат ни распрострањен рад *Матице Словенске* у Љубљани, основане 1865 године. Али је један део посла њеног — популарнији списи — прешао на Друштво Светог Мохора, а Матици је остала научна страна књи-

жевног рада, замењујући на тај начин, као што се чуше гласи из средине словеначких књижевника, словеначку Академију. Сва остала културно-књижевна друштва имају посебне задаће. Тако се *Драмско Друштво* у Љубљани стара о напретку словеначке драме и позоришне уметности као школе за гајење народносних мисли и врлина; *Глазбена Матица* у Љубљани унапређује музику у духу националном; *Музејско Друштво* у Љубљани прибира старе споменике и публикује резултате научних испитивања у том правцу; учитељска друштва са својим *Савезом* раде на унапређењу педагошке књижевности; *Књижевничко потпорно друштво* у Љубљани одржава узајамну везу међу појединим књижевним радницима, помаже их, а подизањем и чувањем споменика на кућама у којима су се родили или живели поједини књижевни радници или на гробовима њиховим врши часну дужност вредног будиоца народне свести. Данас словеначки народ зна за живот и рад својих заслужних синова који су или њему радили и њега подизали, или му учинили својим радом име чувеним у научном свету као што су Копитар, Миклошић, математичар Вега и други.

Ако је књижевности тешко да се развија и ојача у малом народу, теже је уметности да живи и најскромнијим животом. Па ипак је и музика и сликарство и вајарска уметност у Словенаца толико на дому, да се од четрнаестог века могу трагати поуздани радови познатих

уметника који су синови словеначког народа. Подизању величанствене зграде — људске културе — и малени је народ словеначки принео један камичак и тиме искупио себи право на живот и уважење.

Кад се једном повела реч у покрајинском сабору крањском у Љубљани о народним школама и праву народног језика, устао је немачки племић гроф Ауерсперг — песник Анастасије Грин, па је говорећи против народа словеначког указао на неколике школске читанке, рекавши: „То им је сва књижевност! Ја је могу под пазухом понети". Тај Немац, залуд Прешернов ђак (види треће писмо), није, хвала Богу, био пророк, јер Словенци баш књижевним тековинама својим освојише право и поштовање народном језику.

Недалеко од Целовца у Корушкој на *Госпосветском пољу*, знаменитом с историских споменика стоје из доба словенских војвода очувани *војводски и кнежевски столови.* То су најдрагоценији споменици народне прошлости. Посвећен у нову част, ту се словенски кнез некада заклињао да ће штитити старе обичаје и чувати права народна. Данас тих војвода нема. Словенци се уздају у владу духа, просвете; њихов је вођа књижевност њихова. Хоће ли она моћи сачувати народу старе врлине и стећи духу његовом нове слободе?... Прегаоцу Бог помаже!

ДОДАТАК

ОГЛЕДИ ПРЕПЕВА СЛОЗЕНАЧКИХ ПЕСНИКА

Фрања Прешерен

ТУРЈАШКА РОЗАМУНДА

Усред двора Турјашкога
У облаке храст се диже,
За каменим столом гости
У хладу му седе ниже,
Гроф Турјашки пријатеље
Позв'о кћери на весеље.

Розамунда, ружа љупка,
Част и понос свега краја,
Погледима баца стреле,
Мују с неба, дах из раја,
Јунацима оклоп скида,
А болнима ране вида.

Просилаца доста беше:
Из државе талијанске,
Из немачке земље равне,
И из Штирске и из Крањске;
Ојстроврхар, витез млади,
Сад победу свима носи,
Леп јој јунак одн'о срце,
На му рече, да је проси,
Лечи ране, што је тиште,
И од њеног оца иште.

Њему отац ћерку даје,
На весеље све сад скупи:
Розамунду нека води,
И нек врсно друштво купи,
Три недеље када прођу,
Нек његови свати дођу.

Ту господи за столом се
Приближује певач смерно,
Па, умољен, пева битке,
И јунаке ређа верно.
А девојке неме сташе,
Докле певца саслушаше.

Кад доврши, тад га пита
Девојачка једна мати
— Да би славу заручене
Розамунде чули свати: —

„Дед нам причај, што проходиш
„Недогледне земне краје,
„Од невесте има л' лепше?
„Где је, шта је и каква је?“

„„Бог нек живи госпођицу,
„„Бог нека јој добра даде,
„„И синове к'о јунаке,
„„И ћерчице, руже младе!
„„У земљи јој свак се диви,
„„Бог нек такав цветак живи!

„„Али има цура једна,
„„Што у Босни земљи ниче,
„„По свем свету разглашена —
„„И, ако су верне приче,
„„Та је сестра Башет-паше
„„Од невесте лепша ваше.““

Кад то зачу Розамунда,
Нимало јој не би право,
У лицу се мења, руди,
Увређена беше здраво,
Заручника свога гледну,
Па му рече жељу једну:

„У Босни нам, чујем, Турци
„Браћу нашу тешко цвеле,
„Срамота је, да у ропству
„Они трају дане беле!
„Мач опаши, заручниче,
„Купи слуге и другове,
„И отмите паши сестру —
„А Турци ће све робове
„Рад откупа за њу дати —
„На мене би клетва сишла
„Кад бих пређе, чуј ме војно,
„Ја пред олтар с тобом пришла,
„Нег' што б' овде лепотицу
„Угледала сужњу тицу,
„Да л' јој с правом слава тече,
„К'о што песма сада рече!"

Ојстроврхар жељу зачу,
Кликну само: „Слуге моје!"
Пријатеље ближње зове,
И оружје спрема своје.
Да испуни њену вољу,
Хитро иду, Босну траже,
Дубока му није Купа,
Нит' су страшне турске страже.
Он са мачем у десници
Свуд разгони турске чете,
Ослободи робље бедно,
И град пашин сав размете,

Још његову лепу сестру
Заробљену собом води —
Ала што му стас јој вити
И лепота њена годи!
Од осталих лепша много,
Певач није згрешит' мог'о!

Лепша му се види Лејла,
Мила сеја Башет-паше,
Лепша него Розамунда,
Него многе цуре наше.
У свој град је собом води,
Зове госте и јунаке,
Да се с њиме провеселе
На весељу свадбе таке.
Лејла на се крста стави,
— Бог је један, правда вечна —
Заљубљене заручнике
Градски попа лепо венча!

Розамунда нађе мира
У тишини манастира...

НЕЗАКОНИТА МАЈКА.

Од куд тебе на руци ми, цвете,
Чедо моје, о мој лепи свете?
Кажи мени, та и ја сам млада,
Невенчано девојче — без нада!

Гонили ме усред дана бела,
Мати моја кроз сузе ме клела,
Њега клеше, клонише се мене,
Показујућ' грехе нечувене.

И он, друга пола срца мога,
Мени мио, отац жића твога,

Светом иде, Бог зна куда, камо —
Мене, тебе да не виде само.

Од куд тебе на руци ми, цвете,
Чедо моје, о мој лепи свете?
Ал' што питам, шта бих хтела знати.
Кад те волим — као твоја мати!

Отворено сија небо моје,
Кад у очи загледам се твоје,
Кад ти осмех зајгра сред лица,
Заборавим да сам — преступница.

Бог, кој' тици даје хране нове,
Нек ти даде моћне благослове,
Па ма како хтели мене звати,
Вечно, вечно љубиће те мати!

ЈА НЕ ЧЕКАМ ВИШЕ...

Ја не чекам више, и не тражим среће,
Не жалим се више ни због људских зала,
Навикох се на то, милом Богу хвала,
На животном путу да не срећем цвеће.

Сносим терет, што га даде судба љута,
Нит' ће људске речи нахудити мени,
Отврдле су ноге, ходајућ' по стени,
Не боје се више трновита пута.

Отврдле су руке, и у њима сила,
Скамењено срце као кам у гори,
А боли су духу поткратили крила. —

Уклони се сумња, жудња, што му мори,
Ил' с' смешила срећа, ил' с' од мене крила,
Спреман бићу вазда, да се дух још бори!

Фрања Левстик

ДЕВОЈКА И ТИЦА

Девојче је до извора стало,
У ведро је воде захватало,
У води је опазило лица,
Зачуди се мала лепотица:
„Те лепоте, што је имам млада,
„Не бих дала за три бела града!“

До извора тица скакутала,
Девојчици младој цвркутала:
„Кад ти војно са сватима дође,
„Сва ће хвала твоја да те прође.“
„„Ниј' истина, нит' је икад била,
„„Ухватићу т'— ал' ти имаш крила!““

„Кад би крила ова била твоја,
„Полетела б' девојчице моја,
„И где б' нашла своје мило драго,
„Не б' питала: где ли му је благо?
„Руку њему пружила би млада,
„Сиромаху без и једног града!“

Рекла тица, одлетела право
У облаке и у небо плаво,
За њом гледа девојчица мила:
„Не знам, мож'да — истина би била,
„Тица лети, па сазна у лéту
„Шта све бива међ' људ'ма у свету!“

Јосиф Стритар

ЗА ШТО И ТИ НИСИ ТАКО?

Веселе се миле тице,
Славуј пева, цвета цвеће,
Сунце светли кроз шумице,
Дошло нам је већ пролеће.

По пољу се равном шећем,
Зелени се мека трава,
Свуд куд идем, куд се крећем,
Све се крепи освежава.

О, пролеће, кад би могло,
Срце да ми развеселиш,
Души би ми ти помогло,
Тугу да ми некуд селиш.

Је л' то она жеља стара:
Још један пут вес'о буди!?
Ал' где има тога жара,
Да разгреје моје груди?

Да ли да те зовем тугом
— О, како се добро знамо?
Или својом верном другом?
— Остави ме, пусти само!

Не делиш се ти од мене,
К'о сенка ме свуда пратиш,
Кад весела мисо се'не,
Ти је на мах обухватиш.

Где си до сад така била,
Ту цветови не цветају,
Нигде, где си с' појавила,
Миле тице не певају.

Час измиче, живот гине,
Један пут је живот мио;
Пре нег' одем у свет тмине,
Када бих се веселио?

Гледај! све се буди, поје,
Све је вољно, ко би плак'о,
Срце моје, срце моје,
За што и ти ниси тако?

НАЗАД!

Назад, душе! у просторе свете
И у област мисли ми и жеља,
Где је увек небо отворено,
Где је покој, мир и срећа већа,
Где је стан ми, где ми домовина,
Где је љубав, осећам, једина.

Од кад сам је оставио саму,
И у вале запливао света,
Срце више нигде мира нема,
Плода још'те не видех од цвета,
Заман пробах ја живљење сласти,
Не предах се нигда њеној власти,

Све је празно, мехур лаке пене,
Све је варка, преварама рада,

Ако ти се срећа и осмéне,
Не веруј јој — већ се чувај јада.
Што је роса — то је нама срећа,
Ал' је туга сталнија и већа.

Благо, блéсак и сјај не маме ме,
Нека други за тим напред јуре,
Из далека разглéдаћу само,
Како ли се многи њима журе,
Очи могу засенут' од злата,
Да брат не зна распознати брата!

Ум највећи пуста слава сатре,
Кад се ода примамљивом сјају,
Гордо с' глава изабрана диже,
Кад се друге пред њоме клањају
— Све то славље, све то приклањање
Детињско ми чини се играње.

У светињи домаћега мира
Оставио б' препирање слепо,
Свом детету кад бих вид'о лица
Радостан би' с' оснажио лепо,
Док би срце радовало с' срећи,
Дух би био опорављен, већи.

Кад бих чуо невинашце мило,
Где се смеје — дај му, Боже, здравља
— Али од куд та порука само:
Божја милост стократно се јавља,
Што ко има може изгубити!
Па ко може напред срећан бити?

...Ја сам самац на широком свету,
Никог нема, да ми боле схвати,
Узалуд се са људима питам,
Не могу им збора разабрати,

К'о изгнаник у туђем сам свету,
Бол ми жића заклонио мету.

Самац седим, замишљен сам јако
— Ал' то шта је шта се с поља гласи?
О, познајем, осећам га добро,
Светог звона то су мирни гласи.
Ноћ божићна! око сузу скрива,
Очарана душа снове снива.

И сад тужим за осталим домом,
Срце бије — јаче, јаче бије
Спомен ниче из прошлости миле,
Слика јасна пред очима с' вије,
Знани гласи јављају се мени:
„Врат' се дому, брате загубљени!"

И враћам се!... Вама слике миле
Срце с' креће, и душа ми хити,
Где су силе лепоти покорне,
А она их знаде загрлити,
Там' у царство, где но љубав влада,
Сузâ нема, а где има нада!

И већ око угледало јасно
Мило царство мисли ми и жеља,
Где је небо моје отворено,
Где ј' мир, покој и жеља ми веља
— Дух ми вита разавио крила,
Твој сам, твој сам, поезијо мила!

Симон Грегорчић

ЈАДНО СРЦЕ

Лица сетна, невесела,
Стоји дете слабе моћи,
На чело му с' туга свела,
А сузом му сјају очи.

Без мајке је, оца нема,
Умрли су брат и сејка,
Усамљено с' на пут спрема
Без топлога без осмејка.

То сироче тужна чела
Ти си, јадно срце моје,
Тебе гони земља цела,
Немаш брата, сестре своје,

Развиј крила лаког лета
Плавом небу више себе,
Не разумеш жељу света,
Нит' свет може схватит' тебе!

ВИНСКИ ДУХОВИ

Точи! и купу напуни, нека...
Души ми треба озбиљна лека!

У купу када погледам вина,
Скривених чуда, тајних милина,

Свет се отвара живота нова,
Преда мном стоји чета духова,
Не злобе пуних, већ чистих, благих,
И болећивих и срцу драгих.
У купи, ено, краљица иста
Небеска кћи је: истина чиста,
Крај ње је радост — позна се тако —
Деца јој: шала, весеље лако,
У рајској, ето, песми уживам,
Узаман о њој на земљи снивам.
И нада блага к'о са мном дише,
Од бола, туге ни трага више;
Духови, позив богиња красни'
У души пламен диже ми јасни,
На лицу осмех, у срцу нада,
И с нова радост погледом влада.

Нек вам је дуси вечита хвала!
— Напуни... празна купа је мала!

Антон Ашкерац

ДВОРСКА БУДАЛА

Што ми стојиш ту замишљен?
Драги Али, мудри Али!
Гледај, где су сјај и блесак
Двораном се засијали.

Што ми стојиш нем, изгубљен?
Гле, како се игра плете,
По дворани, гледај, како
Играчице младе лете.

По свету си иш'о, вид'о,
И што јесте и што није —
Па ми реци, је л' у коме
Двору лепше, богатије?

Гл'ај бриљанте, дијаманте,
У султанке дијадему,
Где си вид'о лепше боље
У пространом свету свему?

Врат Ајиде гледај лепе,
И бисерне види красе,
Лепшег створа, лепше дике
Ја не видех нигде за се.

Где си вид'о теже ланце,
Украшене драгим камом,
Нег' што носи Јусуф паша?
Светлост дају сунцу самом.

Види вилско то одело,
Гле бисера крупна ниска,
Лепше свиле има л', но што
Носи моја одалиска? —

Зазвонише ситна звонца,
И прапорци зазвечаше,
А са уста будаластих
Мудри збори ићи сташе:

„Видео сам дијаманте
„И бисерје крупно цело,
„И ланце сам глед'о теже,
„И украсе и одело.

„Ту не треба много ићи,
„Да се, царе, сам увериш,
„Речи моје јесу л' збиљске,
„Ти ћеш моћи да премериш.

„Драже него свила дворска
„Рубље ми је сиромаха,
„Јер га сваки сам заслужи
„Уздисајем тешког даха.

„Тежи него ланци златни,
„Што их носе твоје паше,
„Окови су тврди, хладни,
„Што их робље носи наше.

„Ал' чистијег још бисера?...
„То су сузе, горке сузе

„Милиона оних многих,
„Што им, царе, срећу узе.

„Дијаманти што л' су твоји
„Према капљи, оном зноју,
„Што раднику лице кваси
„Кад за децу ради своју?!"

К Р И Ш Н А

ИНДИСКА ЛЕГЕНДА

Више, више — плавом небу
Узнеше га крила,
Рај се шири да га прими,
Рајска ј' душа била.

Бог је Вишна. Тисућ лета
У лакоме лéту
Провео је као Кришна,
К'о човек на свету.

Дома хита, силни бози
Већ жуде за њиме,
Цар небеса, Индра, рек'о
Да га сјајно приме.

Питања му многа дају:
„Како је у груд'ма?
„Је ли, Кришно, како ј' доле
„Међу грешним људ'ма?"

„„Лако вам је, бесмртници,
„„Благовати амо,
„„Лако ј' вама, боговима,
„„Заповедат' само:

„„Кад не знате, шта је — крвца,
„„Шта род људски снева,
„„Како крвца жилам' 'тече,
„„И душу загрева.

„„Ви не знате, шта су — жеље,
„„Шта су наде, страсти —
„„Ви не знате боље срца
„„Ни живота сласти.

„„Ви не знате шта је — љубав,
„„То живота цвеће,
„„Ви не знате земског раја
„„Цветно премалеће.

„„Ви не знате, шта је — беда,
„„Шта је борба крива,
„„Ви не знате, шта су греси,
„„Шта кајања жива.

„„Нити знате наду, цвеће,
„„Ни на цвету трна,
„„Ви не знате, шта је живот,
„„Ни смрт шта је црна.

„„Све сам, бози, то пробао:
„„Радости и боле,
„„Није лепо све на земљи
„„— Ал' бих ипак доле!

„„Нек сте вечни, нек сте силни,
„„Нек вам није суда!""
— И Вишна се на свет врати
Као — свети Буда.

Јосиф Цимперман

ПЕСНИКУ

Ој, у врту дрво стоји,
Сувом граном небо тражи,
Рек'о б', да се зиме боји,
Жељно сунца да се снажи.

Пролетњи га лахор прође,
И у нов га живот хити,
А кад мајско сунце дође,
Цвет до цвета круну кити.

Дођу л' тице после зиме
На годишње становање,
Место ти је ту под њиме
За крепљење и снованье.

То пролеће — дај га Боже —
Са дрвећем чудо ствара;
А шта онда љубав може,
Кад нас води, снове чара.

Ој, песниче, Божји сине,
Живот овај лепше схвати,
Знај када те туга мине,
Лепше цвеће тада цвати.

Веруј, нема тол'ко цвећа,
Кол'ко душом песме кријеш,
Од друге је песме већа
Лепша песма, што ти вијеш.

А љубав их срцу мами,
И под топло сунце диже,
Па се не дај болу, чами,
Већем Богу прићи ближе.

И окрепив сунце своје,
У љубавне веруј снове,
А песме ће жиће твоје
Да подмладе и обнове!

Иван Јенко*

ДЕВОЈЧЕ

На пољу липа стоји,
Мирисом крепи груди,
Девојче под њом пева,
А над њом зора руди.

Кад беше пола дана,
Све јаче сунце згрева,
Песма се опет чула —
Тица је или нева!

У вече кад је било,
Потмули шум се чује,
Ни песме нема више —
Девојче већ тугује

Вечери за што тихе
Не ори с' гласак мио?
— По подне равним пољем
Коњиц је дојездио.

Трес'о је зној̀ну гриву
Пажљиво преплетену,
Пригони млад га јахач
Под липу ту зелену,

Замолити је девојче
За мало воде хтео,
У очи јој је гледо
— А срце тад однео!

---

* У слогу је на стр. 100 поред имена овог песника који се помиње међу својим умрлим друговима изостала година рођења и смрти његове: (1853—1891).

Ј. П. Крилан

ШТО ЈОЈ СЕ НЕ ШИЈЕ?

Лагано је мајка шила,
Крај ње села кћи јој мила,
Мисао јој некуд текла,
А стара јој мајка рекла:

„Шта је теби, кћери моја,
„Што не шије игла твоја?
„У мислима будна сниваш,
„Једном протнеш па почиваш?“

Девојче се застидило,
На је мајци говорило:
„Не могу ти ведра бити,
„Не могу ти, мајко шити.

„Наша кока чупоглава,
„Несташница и рујава,
„Изишла је на двориште,
„Бог зна, шта ли тражи, иште.

„За гнездо се бринем њено,
„Ако није заклоњено,
„Слаба снага угинуће,
„Живот мали утрнуће.

„Да покријем гнездо, мати,
„Док се кока опет врати,
„Могу л' мајко, за час поћи?
„Опет ћу ти брзо доћи.“

На мах уста, поскочила,
Ал' се дуго забавила,
Не хте шити, када дође,
А мајка је питат' пође:

„Шта је теби, кћери моја,
„Што не шије игла твоја?
„У мислима будна сниваш,
„Једном протнеш па почиваш?"

Девојче се застидило,
На је мајци говорило:
„Не могу ти ведра бити,
„Не могу ти, мајко, шити.

„Мркуља нам тамо стоји,
„И теленце мало доји,
„Слушај како риче, лупа,
„Слушај — врата! неко ступа.

„Детелине ваљ'да б' хтела,
„Хладне воде с ведра бела,
„Могу л', мајко, за час поћи?
„Одмах ћу ти брзо доћи."

На мах уста, поскочила,
Ал' се дуго забавила,
Не хте шити када дође,
А мајка је питат' пође:

„Шта је теби, кћери моја,
„Што не шије игла твоја?
„У мислима будна сниваш,
Једном протнеш, па почиваш?"

Девојче се застидило,
На је мајци говорило:
„Не могу ти ведра бити,
„Не могу ти мајко, шити.

„Сунце жеже без облака,
„Да умори орла јака,
„А у врту руже миле
„Земљи главу обориле.

„Грехота ће, мајко, бити,
„Не могу л' их сад залити —
„Могу л', мајко, у врт поћи?
„Одмах ћу ти брзо доћи.“

На мах уста, поскочила,
Ал' се дуго забавила,
Не хте шити, када дође,
А мајка је питат' пође;

„Шта је теби, кћери моја,
„Што не шије игла твоја?
„У мислима будна сниваш,
„Једном протнеш, па почиваш?“

Девојче се застидело,
Очи кријућ' зарудело,
Тад запева гласно тица
Издајица, препелица:

„Не веруј јој, мајко стара,
„Тебе ћерка твоја вара,
„Где цвет пада ту под косом,
„Она б' стала са поносом.

„Син суседов траву коси,
„На јој поглед, мисли носи,
„Не може ти за то шити,
„Ни крај тебе ведра бити!“

Фрања Гестрин

У манастирском врту

С требником у руци, куда стаза води,
Лагано се креће Божји слуга стари,
Сунашце се јарко свом одмору своди,
Вечерњача небом разасипа чари.

И вечерња магла лагано се скиде,
Хватајућ' се врха шумовитог леса,
Миомиром тихим к'о да шуми иде,
Спајајућ' се с дахом божанских небеса.

Кроз гранчице, лишће, што пролеће шаље,
Белина се јавља манастирског зида,
Те на једној страни свет оставља даље,
А на другој тихо боле с душе скида.

Седи Божји слуга осмехну се мирно,
Поветарац оде да разгони бригу,
Па када је лишће и цвеће додирн'о,
Оно с' круни доле на њега и књигу...

Антон Фунтек

КРСТ У ШУМИ

1

Увек, кад ме стаза води
Поред тебе, крсте мали,
Погледам те, а душа ми
Разведри се и разгали.

Покрај тебе бршљан, врежа,
А на њојзи бодље стоје,
— Али опет она има
И весело цвеће своје.

А то цвеће снежно-бело
У ветру се диже, нија,
И у сумрак круну своју
Око тебе љупко свија.

Самац стојиш... нико с тога
Не растужи још те себе,
Ал' пролеће, крсте мали,
Још се с цвећем сећа тебе

2

Долетела тица мала,
На гранчицу стала лако,
Па песмицу своју слатку
Запевала тужно тако.

Шума ћути, кад се песма
Полагано завршила —
Ја се сетих: није л', мож'да,
То молитва гробна била?!

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.

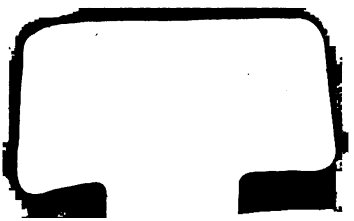

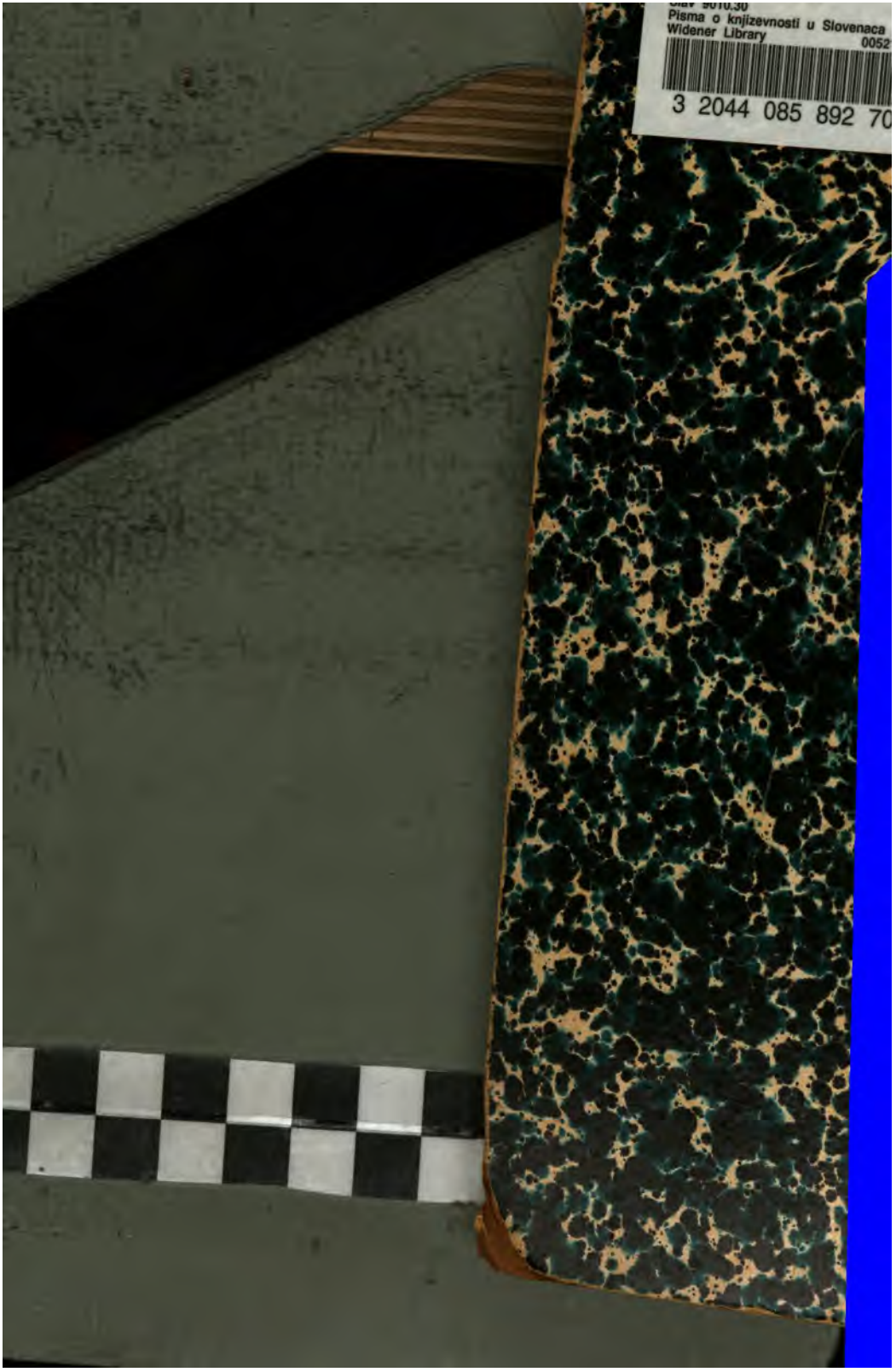
Slav 5010.30
Pisma o književnosti u Slovenaca
Widener Library
0052
3 2044 085 892 70

214530
701